

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ÖZEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
ÖZEL EĞİTİM PROGRAMI**

**ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞU OLAN ANNELERİN ÇOCUKLARIYLA
ETKİLEŞİMLERİNİN VE İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ
(K.K.T.C. ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hande KARS

Ankara, Temmuz, 2017

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ÖZEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
ÖZEL EĞİTİM PROGRAMI**

**ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞU OLAN ANNELERİN ÇOCUKLARIYLA
ETKİLEŞİMLERİNİN VE İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ
(K.K.T.C. ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hande KARS

Danışman: Doç. Dr. Hatice BAKKALOĞLU

Ankara, Temmuz, 2017

ONAY

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼ę¼'ne

Hande KARS'ın hazırladığı “zel Gereksinimli ocuğu Olan Annelerin ocuklarıyla Etkileşimlerinin ve İlişkilerinin İncelenmesi (K.K.T.C. rneği)” başlıklı bu çalışma, j¼rimiz tarafından zel Eğitim Anabilim Dalı / zel Eğitim Programı'nda Y¼ksek Lisans Tezi Olarak Kabul Edilmiştir.

İmza

Başkan: Doç. Dr. Hatice BAKKALOğLU (Danışman)

¼ye: Prof. Dr. B¼lbin SUCUOğLU

¼ye: Doç. Dr. Cevriye ERG¼L

ONAY

Bu tez Ankara Üniversitesi Lisans¼st¼ Eğitim – ğretim ve Sınav Y¼netmeliđi'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki j¼ri ¼yeleri tarafından ...../...../20..... tarihinde uygun g¼r¼lm¼ř ve Enstit¼ Y¼netim Kurulunca ...../...../20..... tarihinde kabul edilmiştir.

Prof. Dr. İsmail G¼VEN
Eğitim Bilimleri Enstit¼s¼ M¼d¼r¼

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Hande KARS

ÖZET**ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞU OLAN ANNELERİN ÇOCUKLARIYLA
ETKİLEŞİMLERİNİN VE İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ
(K.K.T.C. ÖRNEĞİ)**

Kars, Hande

Yüksek Lisans Tezi, Özel Eğitim Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hatice Bakkaloğlu

Temmuz 2017, xii + 107 sayfa

Bu çalışmada özel gereksinimli çocuğu olan annelerin çocuklarıyla etkileşimlerinin ve ilişkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Annelerin etkileşimsel davranışları ile çocuklarıyla olan ilişki düzeylerinin birlikte değişip değişmediğini, birlikte değişim söz konusu ise bunun ne yönde olduğunu saptamak amacıyla korelasyon türü ilişkisel tarama modeli, annelerin etkileşimsel davranışları ile çocuklarıyla olan ilişki düzeylerinin çocukların ve annelerin demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla da karşılaştırma türü ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Araştırmaya 15 anne ile 8'i gelişim geriliği tanısı olan ve 7'si otizm tanısı olan çocukları olmak üzere toplam 15 anne-çocuk çifti katılmıştır. Veri toplama araçları olarak "Anne-Çocuk Bilgi Formu", "PICCOLO Anne-Çocuk Gözlem Formu" ve "Çocuk Anababa İlişki Ölçeği" kullanılmıştır. Anne-çocuk etkileşimi PICCOLO ile "duygusal yakınlık, duyarlılık, cesaretlendirme ve öğretme" olmak üzere dört alt boyutta toplam 29 madde ile değerlendirilmiş, anne-çocuk ilişkisi ise ÇAIÖ ile "olumlu ilişki ve çatışma" olmak üzere iki alt boyutta toplam 24 madde ile değerlendirilmiştir.

Özel gereksinimli çocuğu olan annelerin PICCOLO alt ölçek puanları ve toplam puanı ile ÇAIÖ alt ölçek puanları ve toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına Spearman Korelasyon katsayısı ile bakılmıştır. PICCOLO alt ölçek puanları ve toplam puanı ile ÇAIÖ alt ölçek puanları ve toplam puanı arasındaki ilişki incelendiğinde, araştırmacı tarafından PICCOLO ile değerlendirilen anne-çocuk etkileşiminin sınırlı olduğu, anneler tarafından ÇAIÖ ile değerlendirilen anne-çocuk ilişkisinin ise görece daha olumlu olduğu görülmüştür. Etkileşim davranışlarını sınırlı

düzeyde sergileyen özel gereksinimli çocuk annelerinin, nitelikli anne-çocuk ilişkisinin gerekliliklerini yerine getirmek için destek gereksinimi olduğu belirlenmiştir.

Diğer yandan anne özelliklerine göre PICCOLO ve ÇAIÖ'den alınan puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığı, anne yaşı ve çalışma durumu için Mann-Whitney U testi ile anne eğitim düzeyi için ise Kruskal Wallis testi kullanılarak incelenmiş ve bu değişkenler açısından anlamlı fark olmadığı bulunmuştur. Çocuğun özelliklerine göre PICCOLO ve ÇAIÖ'den alınan puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığı, çocuk cinsiyeti ve tanısı için Mann-Whitney U testi, çocuk yaşı için ise Kruskal Wallis testi kullanılarak incelenmiş ve bu değişkenler açısından anlamlı fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın bulguları incelendiğinde, çocuklarıyla görece olumlu bir ilişki içinde olduklarını düşünen özel gereksinimli çocuk annelerinin etkileşim davranışlarını orta düzeyde sergiledikleri görülmüştür. Ayrıca annelerin çocuklarıyla etkileşimleri ve ilişkilerinin annenin yaşına, eğitim düzeyine ve çalışma durumuna göre ve yine çocuğun yaşına, cinsiyetine ve tanısına göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir. Bulgular alanyazın çerçevesinde tartışılarak, ileri araştırmalar ve uygulamalara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Özel Gereksinimli Çocuk, Ebeveyn-Çocuk Etkileşimi, Ebeveyn-Çocuk İlişkisi

SUMMARY

EXAMINING MOTHERS' INTERACTION AND RELATIONSHIP WITH THEIR CHILDREN HAVING SPECIAL NEEDS (T.R.N.C. SAMPLE)

Kars, Hande

Master Thesis, Department of Special Education

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Hatice Bakkaloğlu

July 2017, xii + 107 pages

This study aims to explore mothers' interaction and relationship with their children having special needs. A correlational type of relational screening model was used to see the relationship between mothers' interactional behaviors and the level of relationship with their children, and direction of the correlation. A comparative type of relational screening model was conducted to determine whether mothers' interactional behaviors and the level of relationship with their children differ according to demographic information of mothers and children.

Participants of the study are 15 mother-child dyads composed of eight children with developmental delay, seven children with autism and their mothers. "Mother-Child Demographic Information Form", "Parenting Interactions with Children: Checklist of Observations Linked to Outcomes - PICCOLO", and "Child-Parent Relationship Scale - CPRS" were used as data collection tools. Mother-child interaction was assessed through the PICCOLO including 29 items and four domains which are "affection, responsiveness, encouragement, and teaching". Mother-child relationship was evaluated via CPRS including 24 items and two domains "positive relationship, and conflict".

Spearman Correlation Coefficient was used to examine whether there is a significant relationship between participating mothers' PICCOLO and CPRS total and sub-domain scores. Analysis revealed that mother-child interaction is limited, and mother-child relationship is relatively more positive. It was found that due to their limitations regarding interactional behaviors, mothers of children with special needs are

in the need of support to undertake the requirements of high quality mother-child relationship.

Mann-Whitney U test was conducted to determine whether mothers' interactional behaviors and the level of relationship with their children significantly differ according to mothers' age, mothers' work status, child's gender and child's diagnosis. Kruskal Wallis was employed to find out whether mothers' interactional behaviors and the level of relationship with their children significantly differ according to mothers' educational level and child's age. Any significant difference was not found after the analysis.

Findings show that mothers, perceiving they have a relatively positive relationship with their children, show interactional behaviors at a medium level. Furthermore, mothers' interactional behaviors and the level of relationship with their children do not significantly differ according to mothers' age, mother's work status, mother's education level; child's gender, child diagnosis, and child's age. Findings were discussed based on the literature. Suggestions were made for further research and implications.

Key Words: Child with Special Needs, Parent-Child Interaction, Parent-Child Relationship

TEŞEKKÜR

Araştırmanın başından itibaren bilgi, deneyim ve önerileriyle bana yol gösteren, benimle birlikte çalışan değerli tez danışmanım Doç. Dr. Hatice Bakkaloğlu'na, tez süresince yaşamış olduğum geçiş dönemlerinde göstermiş olduğu sonsuz sabır ve hoşgörü için teşekkür ederim. Araştırmada kullanılan PICCOLO Anne-Çocuk Etkileşimi Gözlem Formu uyarlama çalışmasını yapan Uzm. Birgül Ural Bayoğlu'na kullanım izni ve eğitimi için ve Çocuk Anababa İlişki Ölçeği uyarlama çalışmasını yapan Yrd. Doç. Dr. Ege Akgün'e ölçek kullanım iznini verdikleri için ayrıca teşekkürlerimi sunarım. Desteğini her zaman hissettiğim değerli arkadaşım Yrd. Doç. Dr. Bahar Keçeli Kaysılı'ya, bana zaman ayırarak bilgilerini paylaşan, motive eden ve yaşadığım kayıplarda manen desteğini esirgemeyen değerli arkadaşım Yrd. Doç. Dr. Hatice Bayraklı'ya, tezimin analizleri konusunda zaman ayırarak destek olan Yrd. Doç. Dr. Emre Çetin'e ve tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Araştırmaya gönüllü katılımlarıyla destek verip, zaman ayıran değerli anne ve çocuklara, uygulama için izin ve destek sağlayan kurumlara, araştırmaya uygun anne-çocuk çiftlerine ulaşmamda yardımcı olan doktor ve ilgili alan uzmanlarına, Ankara'ya gidip gelmelerim ve teze ilişkin çalışmalarım esnasında sabır ve anlayış gösteren değerli velilerime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bilgiye ulaşmak için, ortaya birtakım bulgular koyarak, sistemli çalışmayı gerektiren bu yolculuk, her zaman planladığımız gibi gitmeyebiliyor. Kimi zaman sevinçli kimi zaman hüznü anlara tanıklık eden bu süreç, bizleri mola vermek zorunda bırakabiliyor. Doğumuyla birlikte, bana annelik duygusunu yaşatarak, anne-çocuk ilişkisi ve etkileşimine dair yaşam deneyimlerimi arttıran, varlığıyla bana her daim güç veren oğlum Kuzey'e, yaşının üstünde göstermiş olduğu olgunluk ve sabır için ne kadar teşekkür etsem azdır. Sabırsızlıkla bugünü bekleyen annem hakkını ödeyemem, iyi ki varsın. Tez sürecinde kaybettiğim rahmetli babam ve çalıştığı dönemlerde anneme destek olarak beni büyüten anneannemin bu günleri görmesini isterdim. Işıklar içinde uyuyun...

Hande KARS

Temmuz, 2017

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ONAY.....	ii
TEZ BİLDİRİMİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	vi
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii

BÖLÜM I

1. GİRİŞ.....	1
1.1. Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar	5
1.1.1. Gelişim Kuramlarına Göre Anne-Çocuk İlişkisi ve Etkileşimi	6
1.1.2. Ebeveynliği Kapsayan Modellere Göre Anne-Çocuk İlişkisi ve Etkileşimi.....	10
1.1.3. Ebeveyn Çocuk İlişkisini ve Etkileşimini Etkileyen Faktörler	13
1.1.4. Ebeveyn Çocuk İlişkinin ve Etkileşiminin Değerlendirilmesi.....	18
1.1.5. İlgili Araştırmalar	22
1.1.5.1. Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar	22
1.1.5.2. Türkiye’de Anne-Çocuk İlişkisi Üzerine Özel Gereksinimli Olan ve Olmayan Anne-Çocuk Çiftleriyle Yapılan Çalışmalar.....	26
1.1.5.3. Türkiye’de Anne-Çocuk Etkileşimi Üzerine Özel Gereksinimli Olan ve Olmayan Anne-Çocuk Çiftleriyle Yapılan Çalışmalar	29
1.2. Problem.....	40
1.3. Amaç.....	43
1.4. Önem.....	44
1.5. Varsayımlar.....	47
1.6. Sınırlılıklar	47
1.7. Tanımlar.....	47

BÖLÜM II

2. YÖNTEM	49
2.1. Araştırma Modeli	49
2.2. Araştırma Grubu	50
2.3. Veri Toplama Araçları	51
2.3.1. Anne-Çocuk Bilgi Formu.....	51
2.3.2. PICCOLO Anne-Çocuk Gözlem Formu.....	52
2.3.3. Çocuk Anababa İlişki Ölçeği	54

2.4. Verilerin Toplanması	57
2.5. Verilerin Kodlanması ve Gözlemciler Arası Güvenirlik Analizi	58
2.6. Verilerin Analizi	60

BÖLÜM III

3. BULGULAR ve TARTIŞMA	62
3.1. PICCOLO ve ÇAIÖ Betimsel Bulgular.....	62
3.1.1. Annelerin Etkileşim Davranışlarına İlişkin Bulgular.....	62
3.1.2. Annelerin Çocuklarıyla İlişisine İlişkin Bulgular	65
3.2. Annelerin PICCOLO Puanları ile ÇAIÖ Puanları Arasındaki İlişki	68
3.3. Anne özelliklerine göre PICCOLO ve ÇAIÖ Puanları.....	71
3.3.1. Anne Yaşı.....	71
3.3.2. Anne Eğitim Durumu	72
3.3.3. Anne Çalışma Durumu.....	74
3.4. Çocuk özelliklerine göre PICCOLO ve ÇAIÖ Puanları	77
3.4.1. Çocuk Yaşı.....	77
3.4.2. Çocuk Cinsiyeti.....	79
3.4.3. Çocuk Tanısı	90

BÖLÜM IV

4. SONUÇ ve ÖNERİLER	85
4.1. Sonuçlar	85
4.2. Öneriler	86
4.2.1. İleri Araştırmalara Yönelik Öneriler	87
4.2.2. Uygulamalara Yönelik Öneriler.....	87

KAYNAKÇA.....	85
----------------------	-----------

EKLER	98
--------------------	-----------

Ek-1: Araştırma Katılım Sözleşmesi.....	99
Ek-2: Anne-Çocuk Bilgi Formu	100
Ek-3: PICCOLO Anne-Çocuk Etkileşim Gözlem Formu.....	101
Ek-4: Çocuk Anababa İlişki Ölçeği (ÇAIÖ)	103
Ek-5: Çocuk Anababa Ölçeği Kullanım İzni	104
Ek-6: K.K.T.C. MEB Araştırma İzin Yazısı	105
Ek-7: PICCOLO Eğitimi Katılım Belgesi.....	107

TABLOLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 2.1. Çocuk Demografik Özellikleri ve Dağılımları	51
Tablo 2.2. Annelerin Demografik Özellikleri ve Dağılımları	51
Tablo 2.3. Gözlemciler Arası Güvenirlik İçin Spearman Korelasyon Katsayısı	59
Tablo 3.1. PICCOLO Betimsel İstatistikleri	62
Tablo 3.2. ÇAIÖ Betimsel İstatistikleri	66
Tablo 3.3. Annelerin PICCOLO Alt Ölçek Puanları ve Toplam Puanı ile ÇAIÖ Alt Ölçek Puanları ve Toplam Puanlarının Spearman Korelasyon Katsayısı Sonuçları	69
Tablo 3.4. Anne Yaşına Göre PICCOLO ve ÇAIÖ Puanlarının Mann-Whitney U Testi Sonuçları	71
Tablo 3.5. Anne Eğitim Durumuna Göre PICCOLO ve ÇAIÖ Puanlarının Kruskal Wallis Testi Sonuçları	73
Tablo 3.6. Anne Çalışma Durumuna Göre PICCOLO ve ÇAIÖ Puanlarının Mann-Whitney U Testi Sonuçları	74
Tablo 3.7. Çocuk Yaşına Göre PICCOLO ve ÇAIÖ Puanlarının Kruskal Wallis Testi Sonuçları	78
Tablo 3.8. Çocuk Cinsiyetine Göre PICCOLO ve ÇAIÖ Puanlarının Mann-Whitney U Testi Sonuçları	79
Tablo 3.9. Çocuk Tanısına Göre PICCOLO ve ÇAIÖ Puanlarının Mann-Whitney U Testi Sonuçları	80

KISALTMALAR LİSTESİ

K.K.T.C.	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ÇAİÖ	: Çocuk Anababa İlişki Ölçeği
PICCOLO	: Parenting Interactions with Children: Checklist of Observations Linked to Outcomes
SPSS	: Statistical Package for Social Sciences
YGB	: Yaygın Gelişimsel Bozukluk

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

Ebeveynlerin çocuklarıyla aralarında kurulan karşılıklı ilişki ve etkileşim, tüm çocukların gelişimi için ihtiyaç duydukları desteği ve cesareti sağlamanın anahtarıdır. Ebeveynlik en iyi şartlar altında bile hiç bitmeyen bir roldür. Aynı zamanda, birçok yetişkin için kendine özgü kavramı ve yaşam doyumunun merkezi olduğu konulardan biridir. Aile, birincil derecede ilişki ve etkileşimlerin kurulduğu toplumun en küçük ve aynı zamanda en temel birimini oluşturmaktadır. Çocuğun doğumuyla birlikte ebeveyn olarak, ilk kez anne ya da baba rolünü üstlenen eşlerin, aile ilişkilerine yeni ve farklı değişimler getirebilmektedir.

Aile ilişkileri en eski ve en kalıcı sosyal ilişkilerdir. Aile yaşam deneyimleri ilişkilerin işlevlerini değiştirebilir. Araştırmacılar etkili ve etkisiz aile etkileşimine neden olan faktörleri anlamak amacıyla, ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkileri yakından incelemeyi yararlı bulmuşlardır (Pino, 1999). Aile içinde, anne-baba, anne-çocuk, abla-kardeş, abi-kardeş ve baba-çocuk ilişkileri farklılık gösterebilir ve ailenin her bir üyesinin karşılıklı olarak birbirleriyle ilişki ve etkileşim içinde oldukları bilinmektedir. Aynı zamanda bu ilişkiler ailenin yaşadığı toplumdan, ebeveyne ve çocuğa özgü birçok değişkenden etkilenebilir (Hortaçsu, 2003). Çocuğun en uzun süre ilişki ve etkileşim içinde bulunduğu ve çocuğa en yakın olan çevrenin ailesi olduğu bilinmektedir (Bağatarhan ve Nazlı, 2013). Bu durumda olumlu ebeveynlik davranışlarının tüm çocuklar için erken çocukluk gelişimini destekleyici olduğu söylenebilir (Innocenti, Roggman ve Cook, 2013).

Ebeveyn-çocuk arasında kurulan olumlu ilişki ve etkileşimin niteliği özel gereksinimli olsun veya olmasın tüm çocukların gelişim alanları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Karşılıklı kurulan bu ilişki ve etkileşimde yer alan ebeveynlerin önemi bir kez daha ortaya konmaktadır. (Blacher, Baker ve Kaladjian, 2013; Glidden, Bamberger, Turek ve Hill, 2009).

Aile içinde olumlu ebeveynlik davranışları desteklendiğinde yani nitelikli bir etkileşimin varlığında ve olumlu ilişkiler kurulduğunda çocuğun tüm gelişim alanlarının çok yönlü desteklendiği ve olumlu ebeveynlik davranışlarının geliştiği söylenebilir. Anne-çocuk arasında, ebeveynlerin sergilediği nitelikli etkileşim davranışlarının anne-çocuk ilişkisinin olumlu olmasına katkı sağladığı söylenebilir (Cohen, 2013; Roggman, Cook, Innocenti, Norman ve Christiansen, 2013). Aynı zamanda özel gereksinimli çocuklar ve aileleri için hazırlanan erken eğitim programlarında annelerin etkileşim davranışlarının niteliğinin değiştirilmesi ve iyileştirilmesinin çocukların gelişimleri ve anne-çocuk arasındaki etkileşim kalitesi açısından çok önemli olduğu düşünülmektedir (Sucuoğlu, 2001).

Anne-çocuk etkileşiminin değerlendirildiği araştırmalarda ebeveynlik davranışlarının tek tek ele alındığı ve farklı alt boyutlarda adlandırıldığı görülmektedir, ebeveynlik davranışlarının bir boyutuna odaklanmanın geniş bir davranış yelpazesini hedeflemekten daha etkili olduğu belirtilmektedir (Mortensen ve Mastergeorge., 2014). Nitelikli ebeveyn çocuk etkileşimi için çocuğa *duygusal yakınlık* (sıcaklık, fiziksel yakınlık ve çocuğa karşı olumlu ifadeler), *duyarlılık* (çocuğun ipuçlarına, duygularına, konuşmasına, ilgilendiklerine ve davranışlarına karşılık verme), *cesaretlendirme* (keşif, çaba, beceriler, girişim, merak, yaratıcılık ve oyunun aktif olarak desteklenmesi) ve *öğretme* (paylaşılan sohbet ve oyun, bilişsel uyarım, açıklamalar ve sorular) davranışlarını yeterli düzeyde sergileyebilen ebeveynlerin başarılı ve güçlü anne baba çocuk ilişkisinin gerekliliklerini yerine getirdiği söylenmektedir (Innocenti, Roggman ve Cook, 2013; Mahoney, Boyce, Fewell, Spiker ve Wheeden, 1998).

Özellikle önemli yıllar olarak görülen bebeklik ve erken çocukluk döneminde aile ile kurulan ilişkiler tüm gelişim alanları açısından önemli etkiye sahiptir (Kubicek ve diğ., 2013). Bu nedenle erken çocukluk döneminde özel gereksinimli olan veya olmayan çocuklar için anne-baba-çocuk ilişkisinin boyutlarını belirlemek, çeşitli değişkenler açısından değerlendirmek ve ilişki sorunlarını belirlemek önemli görülmektedir (Saygı ve Balat, 2013; Schuiringa, 2014). Çocuk gelişiminde ilk altı yıl bireyin gelişiminin temel taşlarını oluşturması, temel bilgi ve becerilerin bu erken gelişim yıllarında kazanılması nedeniyle önemli görülmekte ve çocuğun gelişiminde, içinde yaşadığı çevrenin ve erken yıllardaki yaşantıların önemi sıklıkla vurgulanmakta ve yine bu dönemde anne-baba ya da bakıcı ile bebek arasındaki ilişkinin ve etkileşim

sürecinin, çocuğun gelişimi ve gelecekteki yeterliliği ile önemli ölçüde ilişkili olduğu belirtilmektedir (Bee ve Boyd, 2009; Karabekiroğlu, 2009; Karande, 2011; Yavuzer, 2010).

Anne-çocuk arasındaki ilişki ve etkileşim, çocuğun doğumuyla birlikte fiziksel temas yoluyla başlamaktadır (Yavuzer, 2013). Annenin çocuğuna gösterdiği duyarlılığın özellikle ilk yıllarda annenin sergilediği etkileşim davranışlarının; duygusal yakınlık, duyarlılık, cesaretlendirme ve öğretme boyutlarının önemli olduğu ve anne-çocuk ilişkisinin kalitesini belirlediği görülmektedir (Roggman ve diğ., 2013). Annelik kavram olarak ele alındığında, duygusal olgunluk ve ebeveynlik bilincine ulaşmış olma şeklinde açıklanmakta ve anneliğe hazır olarak doğum yapan kadının, çocuğuyla bütünleştiği, çocuğuyla dokunsal temas içinde olduğu, bu durumda istenen sağlıklı ve başarılı etkileşim ortamının kendiliğinden oluştuğu belirtilmektedir (Yavuzer, 2013). Anne ile kurulan hassas, duyarlı ve güvenilir ilişkiler, çocuğun ihtiyaç duyduğu desteği sağlayarak, anne-çocuk ilişkisinin duygusal kalitesinde belirleyici olmaktadır (Kubicek ve diğ., 2013).

Anne-çocuk etkileşiminin rolünü inceleyen çalışmalar, çocuğun bilişsel, dil ve psikososyal gelişiminde erken dönemdeki anne-çocuk etkileşim sürecinin önemli etkenlerden biri olduğunu göstermektedir (Barnard ve Kelly, 1990). Son on yılda anne-çocuk ilişkisi ve etkileşim niteliğini geliştirmeyi hedefleyen müdahale programlarında artış olduğu görülmektedir. Özellikle özel gereksinimli çocuk ailelerinin bu sürece dahil edilmesi gerektiği yapılan çalışmalarda vurgulanmaktadır (Urquiza ve Timmer, 2012).

Ebeveyn davranışlarının doğrudan ya da dolaylı olarak olumlu çocuk çıktıları üzerinde etkili olduğu bilinmektedir (Ruble, McDuffie, King ve Lorenz, 2008; Mortensen, 2014). Destekleyici ebeveyn-çocuk etkileşiminin, çocuğun bağlanma örüntülerini ve güven duygusunu, gelişimsel işlevlerini yerine getirmedeki yeterliliğini ya da yetersizliğini, sosyal-duygusal gelişimini, bilişsel ve dilsel yeterliliğini olumlu yönde etkilediğini tekrarlı bulgularla vurgulamıştır (Mortensen ve Mastergeorge, 2014). Özel gereksinimli çocuk ve anne-baba arasında kurulan ilişkiler farklılıklar gösterebilmekte ve her iki taraf içinde karşılıklı olan etkileşim örüntüleri, etkileşimin niteliği üzerinde belirleyici olabilmektedir (Doğan, 2014; Potharst, 2011).

Ebeveyn-çocuk etkileşimi davranışlarının, duyguların ve beklentilerin kombinasyonundan oluştuğu, her bir ebeveyn ve çocuğa özel olduğu belirtilmektedir (Bayoğlu, Ünal, Elibol, Karabulut ve Innocenti, 2013). Çocuk gelişimi üzerinde olumlu çıktılar gösterdiği bilinen ebeveyn-çocuk etkileşimi, son yıllarda gelişimsel değerlendirmenin önemli bir parçası haline gelmiş ve erken çocukluk dönemi araştırmalarının odak noktası olmaya başlamıştır (Bayoğlu, 2014). Özel gereksinimli olsun veya olmasın tüm çocuklar için desteklenen olumlu ebeveynlik davranışları, anne-çocuk ilişkisi ve etkileşim kalitesini arttırmakta ve tüm çocuklara yönelik oluşturulan erken eğitim programlarında yol gösterici olmaktadır (Chazan-Cohen ve diğ., 2009; Innocenti ve diğ., 2013; Roggman ve diğ., 2013; Pino, 1999). Bu nedenle ailelerin bireysel gereksinimlerine uygun müdahale programları oluşturulurken, çocuk üzerinde bu denli önemli çıktılar olduğu bilinen olumlu ebeveynlik davranışlarının desteklenmesi, ebeveyn-çocuk etkileşiminin ve ilişkisinin anlaşılması aynı zamanda etkileşim ve ilişki niteliğinin geliştirilmesi önemli görülmektedir.

Anne-çocuk arasında geçen olayların, birbirlerinin dikkatini çekmek amacıyla yapılan ölçülebilir ve gözlenebilir davranışları ve bu davranışlara verilen ölçülebilir ve gözlenebilir cevaplarının ebeveyn-çocuk etkileşimi olarak tanımlandığını, zamana bağlı olarak değişim gösterebilen, karşılıklılık içeren bir diğer sürecin anne-çocuk ilişkisi olarak tanımlandığı görülmektedir (Pridham ve diğ., 2007; Akt. Kesiktaş, 2012). Etkileşim üzerine yapılan çalışmalarda davranışların ölçülebilir ve gözlenebilir olarak tanımlandığı, ilişki üzerine yapılan çalışmalarda genellikle olumlu ve olumsuz ilişki boyutu olmak üzere iki başlık altında incelendiği görülmektedir. Etkileşime ilişkin maddelerin davranışsal olarak net tanımlanabildiği, ilişkiye ilişkin maddelerin ise bireylerin algılama biçimlerine bağlı olarak psikolojik farklılıklar gösterebildiği söylenebilir.

Özel gereksinimli çocuğu olan annelerin çocuklarıyla etkileşimlerinin ve ilişkilerinin incelenmesinin amaçlandığı bu araştırmada, aşağıda öncelikle kuramsal çerçeve ve ilgili araştırmalar ele alınmış, daha sonra araştırmanın problemi, amaçları, önemi, varsayımları ve sınırlılıkları belirtilerek, araştırmaya özgü önemli kavramların tanımlarına yer verilmiştir.

1.1. Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar

Ebeveyn çocuk ilişkisi, gelişim psikolojisinde birçok kuram ve araştırmanın merkezinde yer almıştır. Ana baba çocuk ilişkileri 1940'lı yıllardan itibaren araştırılmaya başlanmış, 1970'li yıllardan itibaren ana baba çocuk ilişkileri konusunda önemli değişiklikler olmuştur. Bu dönemde sosyal psikolojide yaşanan kriz döneminde, alanın kendi kuram, yaklaşım ve yöntemlerini sorgulamasıyla, insan ilişkilerinin deneysel laboratuvarlarda değil de doğal ortamlarında, araştırma birimi olarak bireyi değil de ilişkiyi ele alarak incelenmesinin gerektiği savunulmuştur (Hinde ve Shouldice, 1995).

Bowlby'nin (1969-1973) ve Ainsworth'ün (1978) etoloji ve psikanalitik kuramdan kaynaklanan ve bebeklerin yaşamlarının ilk yılı içerisinde genellikle anneleriyle kurdukları bağıllık (attachment) ilişkisinin önemini vurgulayan yayınları ve çalışmalarıyla, ana baba çocuk ilişkisi alanında adeta yeni bir devir açılmıştır. Yine aynı yıllarda Patterson (1988) ana baba çocuklar arasındaki davranış dizisini inceleyerek saldırgan davranışların karşılıklı zorlayıcı etkileşimler sonucu oluştuğunu göstermiştir. Söz konusu dönemde yapılan araştırmalar, hem davranışların kısa ve uzun vadedeki etkilerini irdelemiş hem de ana baba çocuk ilişkisinde karşılıklı etkileşimin önemini vurgulamıştır (Hortaçsu, 2003).

1970'li yıllardan itibaren anne-bebek etkileşimini inceleyen çalışmalarda etkileşimin karşılıklı bir süreç olduğu, bebeğin ve yetişkinin özelliklerinin etkileşime katkıda bulunduğu, etkileşim sürecinde bebek ve yetişkin davranışlarının birbirlerini etkilediği kabul edilmeye başlanmıştır. Anne ve çocuğa özgü birçok özellik anne-çocuk ilişkisinin yönünü belirlemede etken olabilmektedir. Bebeğin bakıcısı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu belirten araştırmacı ve uygulamacılar, tepkisiz olan ya da tepkileri anlaşılamayan bebeklerin uygun gelişim için önemli olan çevresel uyarıcılardan yoksun kalma riski taşıdıklarını ileri sürmektedirler. Aynı zamanda önemli olan bu ilk yıllarda nitelikli anne-çocuk ilişkisi ve etkileşiminden yoksun olan çocukların gelişim alanlarında oluşabilecek yetersizliklerin kalıcı izler bırakabileceğini vurgulamışlardır (Küçüker, Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2001). Bu yıllardan itibaren araştırmaların duyarlılık, yanıtlayıcılık, liderlik, başarı odaklı olma, etkileşimde sıcak

olma ve keyif alma süreci gibi ebeveyn özelliklerini çocuğun farklı alanlardaki gelişimi ile ilişkili olduğunu ileri sürmektedirler (Diken, 2012).

Anne-çocuk ilişkisi ve etkileşiminin gelişim kuramlarında ve ebeveynliği kapsayan modeller arasında yer aldığı görülmektedir. Sonraki bölümde gelişim kuramlarına göre anne-çocuk ilişkisi ve etkileşimi ile ebeveynliği kapsayan modellere göre anne-çocuk ilişkisi ve etkileşimine yer verilecektir.

1.1.1. Gelişim Kuramlarına Göre Anne-Çocuk İlişkisi ve Etkileşimi

Anne baba bebek / çocuk etkileşimi ve ilişkisinin temel çocuk gelişimi kuramları içinde yer aldığı görülmektedir. Çocuk gelişiminde temel oluşturan kuramlar, gelişim ve öğrenmenin doğası, kalıtım ve çevrenin gelişimdeki rolü, yetişkinlerin, akranların, okulun ve genel olarak toplumun gelişim sürecine nasıl katkı sağladığı ile ilgili görüşleri ve inançları içermektedir.

Çocuklar arasında gelişimsel farklılıklar olsa bile, gelişimin sırasının tüm çocuklar için aynı olduğunu ve öğrenmenin etkisinin az olduğunu söyleyen gelişim kuramlarına göre (Gesell), çocuktaki gelişimin olgunlaşma ile birlikte bir sıraya göre oluştuğu belirtilmektedir. Çocukların doğuştan getirdiği yatkınlıklarından dolayı öğrenmeyi ve davranışları ele alan en eski gelişim kuramlarından biri olan olgunlaşma kuramına göre, insan davranışının fiziksel ve motor unsurları önemlidir ve Gesell'in motor gelişime ilişkin normları hala çok değerli görülmektedir. Olgunlaşma kuramına göre insanın özelliklerinin temelinde kalıtımın yattığı, çocukların yaşları ilerledikçe olgunlaştığı ve çevrenin rolünün gelişim üzerinde etkisinin küçük olduğu savunulmaktadır. Olgunlaşma kuramcılarının göre günümüzde ise daha çok kalıtımın gelişime nasıl doğrudan etkide bulunduğu odaklanılmıştır (Smith, 2014).

Yetişkinlerin kişilerarası ilişkilerdeki rolüne büyük önem veren davranışçı kurama göre, ebeveynlerin bir amaç doğrultusunda çocukların öğrenmelerini şekillendirmeleri gerekmektedir. Çocuk doğduğunda zihni boş bir levha olarak veya çevre tarafından yavaş yavaş doldurulan boş bir kap gibi tanımlayan davranışçı kuram Skinner tarafından ortaya çıkarılmış ve kuramın yeni şekli edimsel koşullanma olarak adlandırılmıştır. Davranışçı kuram insan özelliklerinin çevrede gerçekleşen deneyimler

yoluyla kazanıldığını, yetişkinlerin çocukların öğrenme ve davranışlarını olumlu pekiştiriciler kullanarak şekillendirebildiğini vurgulamaktadır (Smith, 2014). Annenin rolü, anne-çocuk ilişkisi ve etkileşiminde önem kazanmakta, annenin çocuğun çabalarını sözlü olarak desteklemesi, çocuğunu övmesi ve olumlu ifadeler kullanarak davranışlarını pekiştirmesi ilişki ve etkileşim niteliğini iyileştirmektedir. (Roggman ve diğ., 2013). Davranışları sadece başkaları tarafından sergilendiğinde gözlemleyerek kazandıkları varsayımına dayanan Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı ise kişilerin yeni davranışları etraflarındaki kişileri taklit ederek öğrendiklerini ve bu taklitler için ödüllendirildiğinde çocukların bu davranışları daha sık uyguladıklarını öne sürmektedir (Smith, 2014).

Çocuk gelişiminin merkezine çocuğun yakın ilişki kurduğu kişilerle olan ilişki niteliğini alan Freud ve Erikson, bu kişilerin karakter özelliklerinin etkili olduğunu söylemişlerdir. Psikanalitik kurama göre ayırt edici temel varsayım, davranışların yalnızca bilinçli değil, aynı zamanda bilinçdışı süreçler tarafından yönetilmesidir (Bee ve Boyd, 2009). Anne baba çocuk etkileşiminin çocuğun kişilik gelişimini etkilediğini ifade eden Freud, anne-çocuk arasında ikili etkileşimin, yaşam evrelerinde bilinç gelişimi ile ilişkili olduğunu ve psikoseksüel gelişim evrelerinde annenin çocuğun her türlü çabasını desteklemesinin çocuğun girişimcilik duygularını geliştirdiğini, anne ile kurulan ilk ilişkiyi, benzeri olmayan ve en güçlü sevgi objesi olarak tanımladığı görülmektedir. Bebek ve küçük çocuklarla onların yaşamında anlamı olan yetişkinler arasındaki etkileşimin kalitesi, bu önemli yıllarda aldıkları bakım, güven ve özerklik duyguları onların duygusal açıdan sağlıklı bireyler olarak gelişmeleri için yaşamsal öğelerdir. Bebeğin güven ya da güvensizlik duymasında büyük ölçüde belirleyici olan anne-bebek ilişkisidir. Kişilik gelişiminin yaşam boyunca devam ettiğini söyleyen Erikson, yakın çevrede olan kişilerle kurulan ilişkilerin çocuğun psiko-sosyal gelişimi için önemli ve gerekli bir rol oynadığını belirtmiştir (Özdemir, Özdemir, Kadak ve Nasıroğlu, 2012; Smith, 2014).

Bağlanma kuramının yaratıcısı Bowlby'e göre bağlanmanın yaşam boyu devam eden bir süreç olduğu ve çocuk açısından yaşamsal bir önem taşıdığı vurgulanmaktadır (Tüzün ve Sayar, 2006). Anne-çocuk ilişkisinin Bowlby tarafından derinlemesine incelendiği görülmektedir. Annenin çocuğuna yönelik duygusal bağının annelik duygusu olarak, çocuğun annesine yönelik duygusal bağında, bağlanma olarak

isimlendirildiği ve bu kurama göre bebeklerin yalnızca onlara bakmaya ve onları korumaya istekli bir ebeveynin varlığında yaşamlarını sürdürebildikleri belirtilmektedir (Özdemir ve diğ., 2012).

Bağlanma kuramında erken yaşlarda oluşan zihinsel modellerin çok fazla değişikliğe uğramadan yetişkinlikte de etkisinin devam ettiği ileri sürülmektedir. Çocuğun dış dünyayı algılamasını etkilemekte ve gelecek ilişkilerinde belirleyici bir role sahip olabilmektedir. Bebeklerin temel ihtiyaçlarını karşılayan anneler duyarlı anne olarak tanımlanmaktadır. Bağlanma, bebeklerde ve küçük çocuklarda duygusal gelişimin merkezinde yer almaktadır (Howard, Williams ve Lepper, 2011). Bebeklik döneminde oluşan bağlanma biçimlerinin çok az değişiklik gösterdiği, ilerleyen yaşlara bağlı olarak bağlanma biçimlerinin değişebildiği, bebek ve küçük çocukların temel gereksinimleri karşılanmadığında anne ya da birincil bakım veren arasında nitelikli bir etkileşimin kurulamadığı ve aralarında kurulan bağlanma ilişkisinin olumsuz yönde etkilendiği söylenmektedir (Bakkaloğlu, 2010; Karabekiroğlu, 2009; Kesebir, Kavzoğlu ve Üstündağ, 2011). Anne çocuğun ihtiyaçlarına zamanında ve yerinde karşılık verdiğinde, bebek ve küçük çocuğun sözsüz iletişimi doğru yorumladığında aralarında güvenli bir bağlanma ilişkinin temeli oluşmaktadır. Bowlby'e göre, çocuğun etkileşim aramada aktif olması, annenin annelik davranışının çocuğun bağlanma davranışıyla karşılıklı olması ve bağlanma gelişiminin hem bebeğin işaretlerine cevaben annenin duyarlılığı hem de etkileşimin doğası ve miktarıyla ilgili olmasıdır. Bowlby'ye göre, genellikle anneye olan bağlılık ilişkisi, niteliksel olarak diğer ilişkilerden farklı özellikler gösterir ve bu ilişkinin niteliği diğer ilişkileri etkiler. Böyle bir ilişkiden yoksunluk olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir (Bee ve Boyd, 2009; Bowlby, 2012; Tüzün ve Sayar, 2006; Yavuzer, 2013).

Her insanın öncelikle kişilerarası etkileşim bağlamında deneyim kazandığına inanan Vygotsky sosyal bilişsel kuramın yaratıcısıdır. Aynı zamanda Vygotsky sadece bireyin gelişimini değil, bu gelişimin bağlı olduğu sosyal ve kültürel dokunun da önemli olduğunu belirtmiştir. Gelişimi hızlandıran etkili öğrenmedir. Dil ve bilişin, tüm yüksek işlevleri; dikkat, bellek, mantık ve kavram bilgisinin oluşumu bireyler arasındaki güncel ilişkiden meydana gelmektedir. Dahası bilişsel gelişimin sınırları yakınsal gelişim alanı ile belirlenmektedir. Yakınsal gelişim alanı, belirli bilişsel becerilerin azami düzeyde öğrenilebilmesi için kritik dönemleri ve sosyal etkileşime bağlı olmayı belirtmektedir.

Çocuk büyüdükçe, zihinsel gelişim devamlı olarak sosyal etkileşime bağlı olarak gelişir (Howard, Williams ve Lepper, 2011). Vygotsky, ebeveynlerin çocukların düşünmelerine rehberlik etmek amacıyla dili ve diğer sosyal etkileşimleri kullanarak onların öğrenmelerini aşamalı desteklediklerini öngörmektedir. Bilişsel gelişim ve dil gelişimi sosyal etkileşimin bir ürünüdür. Vygotsky, ailenin çocuğun gelişimindeki rolünü, çocuğun öğrenmesinde iskele olmak şeklinde tanımlamaktadır (Bee ve Boyd, 2009). Annenin çocuğunun dil ve sosyal gelişimini destekleyebileceği en önemli şeylerden biri çocuklarının oyuna aktif katılımını desteklemeleridir. Çocuk için bilişsel öğrenme onların oyun oynaması ile gerçekleşmektedir ve anneler bu yapıyı oyun aracılığıyla sağlamlaştırabilirler. Etkili bir ebeveyn çocuğuna karşı olumlu ifadeler kullandığında, duyarlılık gösterdiğinde, çocuğun seçim yapmasını desteklediğinde, çocuğun kelimelerini veya seslerini genişlettiğinde anne-çocuk etkileşiminin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Diken, 2012; Kürkçüoğlu, 2010; Roggman ve diğ., 2013).

Bilişsel gelişimin önemini ortaya koyan Piaget'ye göre, çocuğun çevresindeki dünyayı anlamasını ve öğrenmesini sağlayan aktif zihinsel faaliyetlerde gelişme, düşünme yollarının daha karmaşık ve etkili hale gelmesine bilişsel gelişim adı verilmektedir. Çocuk bir dönemde kazanması gereken tüm gerekli biliş yapılarını oluşturduğunda o dönemdeki gelişimini tamamlamaktadır (Özdemir ve diğ., 2012). Psikoloji, biyoloji, felsefe ve mantığın unsurlarını birleştirerek bilginin nasıl kazanıldığını kapsamlı bir şekilde açıklayan Piaget'ye göre yaşamın her bir dönemi niteliksel olarak birbirinden farklı düşünme sistemlerinden oluşmaktadır. Bebeklik evresini kapsayan 0-18 ay duyuşsal-motor dönemdeki bilişsel gelişim yalnızca yapılan hareketlere ve duyuşlar yoluyla öğrenmeye dayalıdır. Bir bebek için bilgi, hareket ve algı yoluyla istediği şeyleri elde etmedir (Smith, 2014). Bebekler anneleriyle etkileşim kurmak için bakışlarını kullanırlar, anneye bakar, takip eder, annenin ilgilendiği ya da işaret ettiği nesnelere bakışlarıyla bulur. Bu yaş döneminde anne ile kurulan ilişki ve etkileşim mimikler ve vücut diliyle ifade edilmektedir, 0-18 ay sonunda bebek, ortamda olmayan nesne ve durumlarla ilgili konuşmaları da anlamaya başlamakta, 18 ay ile 6-7 yaş arası sezgisel ve işlem öncesi dönemdeki çocuklar, sembolleri de içeren içsel düşünmeyi kullanabilmektedir, fakat öğrenmeleri hala algılarına ve yakın çevrelerindeki fiziksel ipuçlarına dayanmaktadır (Karabekiroğlu, 2009; Smith, 2014).

Aynı zamanda insan gelişiminin ilkelerini anlamak, gelişimsel güçlüğü olan çocuklarla, gelişimsel güçlük riski taşıyan bebek ve küçük çocuklarda dahil gelişimsel olarak izledikleri yolu gösteren dönüm noktalarını yorumlamada önkoşuldur (Howard ve diğ., 2011). Sonuç olarak anne-çocuk ilişkisi ve etkileşimi gelişim kuramlarına göre ele alındığında, anne ya da bakıcı ile bebek / çocuk arasındaki ilişkinin ve etkileşimin bütününe yönelik anlayışın gelişmesine, aralarındaki ilişki ve etkileşim örüntülerinin anlaşılması adına katkı sağladıkları görülmektedir.

1.1.2. Ebeveynliği Kapsayan Modellere Göre Anne-Çocuk İlişkisi ve Etkileşimi

Ebeveynlik ve ebeveyn-çocuk etkileşimi, çocuğun gelişimini çok yönlü desteklemekte önemli görülmekte ve günümüzde yaklaşımların ve müdahalelerin ebeveynliğe ve ebeveyn-çocuk etkileşimini desteklemeye odaklandığı vurgulanmaktadır (Neander ve Engstöm, 2009; Roggman ve diğ., 2013). Ebeveynliği içine alan gelişim modelleri, karşılıklı etkileşim modeli, gelişimsel sistem yaklaşımı, aile merkezli uygulamalar, aile sistemleri kuramı ve ilişki temelli yaklaşımlar olarak sıralanabilmektedir. Araştırmalarda bu yaklaşımların gelişen ebeveynliği destekleyici modelleri oluşturduğu belirtilmektedir (Innocenti, 2013; Mortensen, 2014; Potharst, 2011).

Ebeveyn-çocuk etkileşiminin erken müdahale programlarında yer aldığı ve bu programlar üzerinde etkili olan noktaların vurgulanarak, ebeveynliği kapsayan modeller arasında gelişimsel sistem yaklaşımının yer aldığı görülmektedir. Ebeveyn-çocuk etkileşiminin kalitesi çocuk için olumlu gelişimsel sonuçlarla açıkça ilişkilendirilmiştir (Guralnick, 2006). Tüm çocuklar için yol gösterici olan gelişimsel sistem yaklaşımı (developmental systems approach) aynı zamanda erken müdahale programları için de pratik bir yol göstericisi olmaktadır. Gelişimsel sistem yaklaşımı çocuğun bireysel gelişimine odaklanır ve sosyal, bilişsel yeterliliklerinin nasıl bir anlayışla yönlendirileceğine rehberlik eder. Çocuğun gelişimini etkileyen ebeveyn çocuk etkileşiminde önemli aile içi dinamiklere ve çevresel etmenlere odaklanır ve aileyi en üst düzeyde destekleyebilecek, aileler için uygun olan kaynakların tanımlanmasında yol gösterir. Ebeveyn-çocuk etkileşimini kapsayan, ailenin işlevselliğini en üst düzeyde yeniden yapılandırmasına olanak veren bu özellikler ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkiler için rehber olabilmektedir (Guralnick, 2005, 2011).

Aile merkezli olmak, ailelerin gereksinimlerine saygılı olmak ve ailelerin inançlarına uygun yapılan uygun müdahaleler olarak tanımlanmaktadır. Ailelere en uygun anne/baba ve çocuk ilişkilerini destekleyerek, onlar için uygun kaynakların sağlanarak harekete geçirilmesidir. Araştırmalar ebeveyn-çocuk ilişkisine erken müdahalede bulunulduğunda daha iyi sonuçlar elde edildiğini ortaya koymaktadır. Uygulamaların da aile merkezli olma yönünde eğilimleri olduğunda sonuçlar aileye ve çocuğa sunulan hizmetlerin daha uzun süreli etkili olduğunu göstermektedir. Dunst ve Trivette'e (1996) göre, aile merkezli uygulamaların hem ilişkisel hem de katılımcı bileşenlere sahip olduğu belirtilmektedir. İlişkisel bileşen aktif dinleme, merhamet, empati kurma ve aileye saygılı olma gibi iyi klinik becerileri içermektedir. Katılımcı bileşen ise aile konularına ve önceliklerine ayrılmış, esnek ve duyarlı uygulamaları, ailelere kararlar alma ve seçimler sunma, aile-profesyonel işbirliği ve ailenin yapabilecekleri konularda aktif olarak yer almaları için fırsatlar sağlamayı kapsamaktadır (Dunst, 2002). Bu uygulamaların aile ile birlikte, aile içinde çocuğa yoğunlaştığı ve ailenin güçlü ve zayıf yönlerini, aile yapısının özelliklerini göz önüne aldıkları görülmektedir. Aile sunulan hizmetin tüm aşamasına dahil edilmektedir (Trivette, Dunst ve Hamby, 2010).

Çocuğa birincil bakım verenlerin, çocuğun gelişim alanları üzerinde en fazla etkiye sahip kişiler olduğu belirtilmektedir (Norman ve Christiansen, 2013). Özellikle çocuklar ve ailelerini birlikte ele alan ekolojik sistem kuramı, sistem yaklaşımının gelişimsel psikoloji kuramlarıyla bütünleştirilmesi gerekliliğini savunmaktadır. Ekolojik sistemler kuramı gelişen birey ile onu çevreleyen ve etkin olarak içinde yer aldığı ortam ve bağlam arasındaki ilişkiyi incelemektedir (Folke, 2006). Gelişimsel geriliği olan veya risk altındaki küçük çocuklara yönelik erken eğitim programlarının aile-merkezli olması yönünde olduğu görülmektedir (Innocenti ve diğ., 2013).

Bronfenbrenner çocuğun gelişimini etkileyen çeşitli çevresel etkenlerin birbirleri ile ilişkisini açıklamaya çalışmıştır. Ekolojik sistem kuramının temelinde, çocuğun içinde büyüdüğü biyolojik sistemin bir dizi katman ya da ortak merkezli daireler şeklinde düşünülebileceği söylenmektedir. Bunlar mikrosistemler; çocuğun doğrudan içinde yaşadığı aile, ekosistem; ebeveynin çalıştığı ortam, arkadaş çevreleri ve makrosistem; ailenin içinde yaşadığı kültür olarak ele alınmış ve çocuğun çevresinin gelişim üzerindeki etkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte Bronfenbrenner'ın

ekolojik sistemler kuramına dayanan karşılıklı etkileşim modeli (transactional model), çocuğun yakın çevresi, yakın çevrenin çocuğun gelişimi üzerindeki karşılıklı etkisi üzerinde durmaktadır. Çocuğun gelişimi çocuğun bireysel özellikleri ile beraber ailesinin veya sosyal çevresinin kendisine sunduğu deneyim ve yaşantıların etkileşiminden doğrudan etkilenmekte ve şekillenmektedir. Büyümekte olan insanı etkileyen kurum ve ortamlara atıfta bulunurken ekoloji kavramını kullanmış ve gelişime etki eden çoklu ekolojilerin varlığını öngörmüştür. Çocuk ailesiyle birlikte yaşadığı yakın çevresi içinde sosyo-kültürel değerleriyle bir bütün olarak ele alınmalı ve anlaşılmaya çalışılmalıdır (Bee ve Boyd, 2009; Bronfenbrenner, 1994; Folke, 2006; Sameroff ve Fiese, 1992).

Ebeveyn-çocuk ilişkisinin ve etkileşiminin önemli olduğu ve erken çocukluk dönemi araştırmalarının odak noktası olması gerektiği incelenen araştırmalarda (Mortensen ve Mastergeorge, 2014) görülmektedir. İlişki temelli yaklaşımlara (relationship-based approaches) göre tüm öğrenmeler, ilişkiler ve etkileşimler bağlamında gerçekleşmektedir. Son yıllarda ilişki temelli yaklaşımları temel alan araştırmalar, anne baba-çocuk ilişkilerinin ve bu ilişkilerin çocuğun gelişimi üzerindeki etkilerine dikkat çekmektedir. Annenin çocuğuna yönelik yanıtlayıcı yaklaşımı, duyarlı olması, cesaretlendirmesi ve öğretiminin herhangi farklı bir müdahale kadar çocuk çıktıları üzerinde önemli sonuçlar yarattığı görülmektedir (Roggman ve diğ., 2013).

Çocuğun ilgi alanlarına duyarlı olma ve ona ilgi alanları doğrultusunda yaklaşma, anne babanın çocuğa tutarlı ve uygun şekilde yaklaşması, anne babanın çocukla sıra almaya dayalı etkinliklerde gösterdiği performans bu ilişkideki önemli etkenler olarak belirtilmiştir (Kesiktaş, 2012). Theraplay, günümüzde etkileşim ve ilişki temelli yaklaşımlara örnek verilebilecek çalışmalardan biridir. Bağlanma temelli oyun aracılığıyla ebeveynlere ve çocuklara daha iyi ilişkiler kurmalarında yardım ederek, anne ve bebek / çocuk arasındaki ilişkiyi modellemektedir. 18 ay ile 12 yaş arası çocuklar ve ebeveynleriyle uygulanmaktadır. Değerlendirmede Marschak Etkileşim Metodu (MEM) kullanılarak her iki ebeveynin çocukla olan etkileşimi gözlenmektedir. Temel olarak ebeveyn yetkinliklerini yapı, bağlılık, beslenme ve mücadele alt boyutlarıyla ele aldığı görülmektedir (Booth ve Jernberg, 2014).

Alan yazında ayrıca ebeveyn-çocuk etkileşiminin ve ilişkisinin bebeğin / çocuğun gelişimi üzerindeki etkilerini inceleyen kuramlar / modellerin yanı sıra ebeveyn-çocuk etkileşimini etkileyen faktörler de incelenmiştir.

1.1.3. Ebeveyn-Çocuk İlişkisini ve Etkileşimini Etkileyen Faktörler

Anne-çocuk ilişkisi ve etkileşimi incelenirken, çocuğun yakın çevresindeki faktörlerin de göz önünde tutulması gerekir (Bronfenbrenner, 1994; Mortensen, 2014). Aile süreci, ailedeki otonomi, disiplin, evlilik durumu, ebeveynin eğitim düzeyi, ebeveynlik yeterliliği, özel gereksinimli çocuğa sahip annenin ruhsal durumu (Yıldırım ve diğ., 2012), sosyal ve ekonomik kaynakları, evde yaşayan insan sayısı, sosyal destek kaynakları, akranlarla etkileşim olanağı, yaşanan bölgenin özellikleri ve kültürel farklılıklar (Aksoy, 2005) bu faktörler arasında sayılabilir.

Anne-çocuk etkileşimini inceleyen araştırmacılar, çocuk açısından önem taşıyan ve aileler arasında farklılıkları gösteren önemli özellikleri belirlemişlerdir. Ailenin duygusal tonunun, ebeveynin çocuğa karşı tepki duyarlılığının, denetim kurma tarzının, iletişimin niteliği ve miktarının önemli olduğu belirtilmektedir (Bee ve Boyd, 2009). Anne-çocuk ilişkisi ve etkileşimi değerlendirilirken kültürel özelliklerin de göz önünde tutulması gerektiği, farklı kültürlerdeki yaşam koşulları farklı sorunlar yaratabileceğinden, çeşitli kültürel bağlamlarda yapılmış araştırmalar hakkında bilgi gereksiniminin duyulduğu vurgulanmaktadır (Neander ve Engström, 2009). Buna karşın farklı etnik kökene sahip çocuğu olan annelerle yapılan etkileşim çalışmalarına bakıldığında, etnik kökenin anne-çocuk etkileşimi üzerinde etkili olmadığı sonucuna da ulaşıldığı görülmektedir (Roggman ve diğ., 2013).

İncelenen çalışmalarda çeşitli faktörlerin anne baba ve çocuk arasındaki ilişki üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu faktörlerden anne babalara özgü olanlar arasında anne-babaların bireysel özellikleri (Öngider, 2013) ve ebeveynlik stilleri (Altay ve Güre, 2012), annenin sosyal destek kaynakları (Karpas ve Girli, 2012), annenin duygusal durumu (Kaya, 2003), evlilik uyumu (Kaya, 2003; Yaşar, 2009), evlilik doyumu (Yaşar, 2009), annenin yaşı (Çakıcı, 2006), sağlığı (Mızrakçı, 1994), eşi ile ilişkileri (Mızrakçı, 1994), yetiştirilme tarzı (Mızrakçı, 1994), kendi çocukluk ve gençlik dönemindeki yaşantıları, anne tutumları (Şahin ve Mağden, 2004), iş ve sosyal

yaşantısı (Sayıl ve diğ., 2009), bebeğin istendik ya da istenmedik bir zamanda doğumu (Kasuto, 2005), çocuğun doğum sırası ve cinsiyeti (Cansız, 2004), ebeveynlerin öğrenim düzeyleri (Öner, 1984), doğum sırasında ailenin psikolojik, ekonomik ve sosyal durumunda ortaya çıkan değişikliklerin (Baydar, Küntay, Gökşen, Yağmurlu ve Cemalcılar, 2010) bulunduğu görülmektedir.

Duyarlı, sıcak bir anne baba çocuğuyla ilgilenir, ona şefkat gösterir, sık sık ya da düzenli olarak önce çocuğunun gereksinimlerini karşılar, çocuğun etkinliklerine coşkuyla yaklaşır ve duygularına duyarlı ve empatik tepkiler verir. Yakınlık, duygusal ebeveyn-çocuk bağının gücünü temsil eder. Hem ebeveynin yetkinlik derecesi hem de çocuğa yakınlığının, pozitif ebeveynlik davranışlarının ortaya çıkmasıyla bağlantılı olduğu görülmüştür (Schuiringa ve diğ., 2014). Duygusal sıcaklığın en önemli sonuçlarından biri, çocukta anne babaya karşı güvenli bağlanmayı beslemesidir. Ailedeki etkileşim örüntülerinin ikinci önemli unsura da anne babanın çocuğa karşı duyarlılığıdır. Duyarlı anne babalar çocuklarının verdiği işaretleri doğru bir şekilde alırlar ve çocuğun gereksinimlerine duyarlı tepkiler verirler (Roggman ve diğ., 2013).

Duyarlı ebeveynlik çocuğun iletişim, duygusal ve bilişsel gelişimini teşvik ederek, ebeveyn-çocuk arasında nitelikli etkileşim ve ilişki için belirleyici olmaktadır (Roggman ve diğ., 2013). Yönlendiren ve doğru davranışları destekleyen olumlu geri bildirim sağlamak için sıcak, nazik ve içten tonlar kullanan yetişkinler en güçlü bağlılık düzeyine ulaşmaktadır (Bakkaloğlu, 2010). Ebeveynler çocukların gelişimi üzerinde kalıcı etkiler yapmaktadır. Erken çocukluk gelişimini destekleyen olumlu ebeveynlik davranışlarından özel gereksinimli olsun veya olmasın tüm çocuklar yarar sağlamaktadır (Innocenti ve diğ., 2013; Roggman ve diğ., 2013).

Anne-çocuk etkileşiminde üzerinde durulan ve değerlendirilen olumlu ebeveynlik davranışları incelendiğinde, annenin sıcak bir ses tonuyla konuşması, çocuğa fiziksel olarak yakın olması, çocuğa karşı olumlu ifadeler kullanması; çocuğun duygularına, konuşmasına, ilgilendiklerine karşılık vermesi; çocuğun keşif, çaba, merak ve oyun becerilerini aktif olarak desteklemesi; paylaşılan sohbet ve oyun esnasında açıklamalar yapması, sorular sorması aynı zamanda özel gereksinimli çocuğun dil düzeyine uygun sözel ifadeler kullanması aralarındaki ilişkiyi kolaylaştıran ve anne-çocuk etkileşiminin niteliğini arttıran davranışlar olarak görülmektedir. Aynı zamanda

anne-çocuk arasındaki nitelikli etkileşim davranışları çocuğun gelecek yaşantısında sergileyeceği gelişim özelliklerinin de temelini oluşturmaktadır (Bayoğlu ve diğ., 2013; Diken, 2009; Turan, 2012)

Ebeveyn-çocuk etkileşimleri çocukların nasıl görüldüğü ve onlara her bir gelişim aşamasında nasıl davranılması gerektiği ile ilgili inançlardan etkilenir. Çoğu zaman bu inançlar kişinin kendi ailesinden gördüğü değerleri yansıtan kişisel deneyimlerinden kaynaklanabilir. Ebeveynlik inançları özgün kişisel ve kültürel deneyimlerle şekillenir. Çocuklar ve çocuk yetiştirme amaçları hakkındaki inanışlar genel ebeveynlik tutumlarında farklılıklara yol açabilmektedir. Annenin çocuğuna sıcak bir tutum sergilemesi, iletişim ve çocuklarının olgun davranışlarına ilişkin beklentileri ile birlikte sundukları kontrol miktarını içeren çocukların sosyalleştirilmesine ilişkin genel bir yaklaşımdır (Olgan, 2014). Anne babaların çocuk yetiştirme biçimleri incelendiğinde, ebeveyn davranışlarının bütün boyutları çocuk üzerinde varlığı kanıtlanabilir etkiler bırakır. Bunlar bilinse bile ebeveynlik tarzları ve etkileri, ırksal ve etnik gruplara göre farklılıklar sergilemekte ancak bu sınıflandırmalar ebeveynlik davranışlarının çocukların gelişimini nasıl ve neden etkilediğini açıklamamaktadır (Bee ve Boyd, 2009).

Anne-çocuk etkileşimini etkileyen çocuğa özgü faktörler incelendiğinde, çocuğun bireysel özellikleri ve mizacı, çocuğun yaşı, çocuğun özel gereksinimli olması ya da gelişimsel gerilik için risk grubunda olması gibi faktörlerin anne-çocuk etkileşimini etkilediği görülmektedir (Innocenti ve diğ., 2013; Kırman ve Doğan, 2017). Etkileşimi etkileyen faktörlerin bilinmesi, anne baba çocuk arasındaki etkileşimin niteliğini artırma açısından önemli görülmektedir (Potharst, 2011).

Mizaç duygu, davranış ve dikkat süreçlerindeki biyolojik kökenli, kısmen sabit özellikler olarak tanımlanmakta ve çocuğun çevresindeki kişilerle olan ilişkilerinde belirleyici bir rolü olduğu belirtilmektedir. Çocukların kendine özgü mizaç özellikleri insanlara karşı ve sosyal ortamlara girdiklerinde sıcakkanlı veya çekingen davranışlar göstermelerine neden olabilir. Duygu ve davranışlarını daha iyi kontrol edebilen ve etrafındaki olayları daha doğru değerlendirerek uygun tepkiler verebilen çocuklar daha kolay empati kurabilmekte ve olumlu davranışları daha çok göstermektedirler. Bununla birlikte çocukların anne babalarıyla ilişkilerini kaçınıcı çocuk olduğu da etkileyebilir.

Söz konusu doğum sırası üzerine yürütülen ilk araştırmalar, anne-çocuk ilişkisi ve etkileşiminde bu etkilerin çok az olduğunu göstermiştir. İlk çocuğun daha olgun olmasını bekledikleri, daha duyarlı ve daha çocuk merkezli davrandıkları aynı zamanda ilk çocukların daha çok cezalandırıldığı da görülmekte, bunun nedenlerinden biri olarakta, anne babanın, zor kullanmadan uygulanan denetim biçimlerini uygulama konusunda henüz beceri kazanmamış olması olarak açıklanmaktadır. Çocuk büyüdükçe ebeveynler çok farklı taleplerle karşı karşıya kalmakta, çocuğun yaşı anne-çocuk arasındaki etkileşime yön verebilmektedir. Anne tutumları üzerinde çocukların cinsiyetinin önemli rol oynamadığı, yalnız kız çocuklara erkek çocuklardan daha koruyucu yaklaşıldığı belirlenmiştir (Bee ve Boyd, 2009).

Anne babaların bebeklikten itibaren kız ve erkek çocuklara farklı davrandıkları açıkça görülür. Bu farklılıklardan bazıları hem ebeveynin hem de bebeğin cinsiyetine bağlıdır. Araştırmaların çoğu bebeklik döneminde bile kız çocukların erkek çocuklara oranla duygularını jestlerle ve sözel olarak daha çok ifade ettiğini göstermektedir (Mızrakçı, 1994).

Anne-çocuk etkileşimini etkileyen çocuğa ilişkin temel değişkenlerden bir diğeri ise çocuğun özel gereksinimli veya gelişimsel gerilik taşıyan risk grubunda olmasıdır (Innocenti ve diğ., 2013; Glidden ve diğ., 2009). Bu durumun etkileşim sürecinde anne / baba davranışları üzerinde belirleyici rol oynadığı kabul edilmektedir. Gelişimsel geriliği olan bebeklerin gelişim özellikleri etkileşimi olumsuz yönde etkileyebilmekte, anne / baba ve diğer yetişkinler için önemli olan bebek davranışları, bu bebeklerde nitelik ve nicelik açısından farklılık gösterebilmektedir (Barnard ve Kelly, 1990). Özel gereksinimli olan çocuklar tanısına ve yetersizlikten etkilenme derecesine bağlı olarak anne-babalarına yanıt verme, beklenen davranışları sergileme, duygusal olarak kendilerini ifade etme, göz teması kurma, iletişim amaçlı ebeveynlerinin dikkatini çekme konusunda güçlükler yaşayabilirler (Kubicek ve diğ., 2013). Gelişimsel geriliği olan çocukların sosyal etkileşimleri başlatma, sürdürme ve yetişkine ödüllendirici geribildirim verme davranışları daha az gösterdikleri, normal gelişim gösteren yaşlıtlarına göre daha az ve net olmayan / tutarsız etkileşim sinyalleri verdikleri, sözel olmayan etkileşimlerinin ve ortak dikkatlerinin sınırlı olduğu, gelişimsel geriliği olan bebek annelerinin ise, etkileşim sürecinde bebekleriyle fiziksel temas, etkileşim başlatma, tepki verme, duygularını ifade etme gibi davranışları normal gelişim gösteren

bebek annelerine göre daha az, yönlendirici ve kontrol edici davranışları ise daha fazla sergileyebildiğini göstermiş (Küçükler ve diğ., 2001), yapılan çalışmalar yönlendirici, yanıtlayıcı olmayan etkileşimsel davranışların, yetersizliği olan çocukların gelişimini desteklemediğini ortaya koymuştur (Diken, 2009).

Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerle yapılan çalışmalarda, anne babaların genellikle davranışsal zorluklar yaşadıkları ve yaşam stresiyle karşı karşıya oldukları, çocuğun geleceğine ilişkin farklı düzeylerde kaygıları olduğu, kendilerine güvenmedikleri, engellenmiş hissettikleri, evlilik ve kişisel doyumlarının düşük olduğu aynı zamanda normal bir çocuğa sahip olmamanın verdiği yetersizlik duygularını yaşadıkları görülmektedir. Konuyla ilgili alanyazın incelendiğinde otizmli çocuk annelerinin babalara göre daha yüksek düzeyde kaygı ve depresyon yaşadıkları ve otizmli çocuğu olan annelerin diğer tanı grubu annelerine göre daha yüksek düzeyde güçlüklerle karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. (Bıçak, 2009; Kubicek ve diğ., 2013; Poslawsky ve diğ., 2014).

Özel gereksinimli anne-çocuk çiftleriyle yapılan araştırmalardan elde edilen bulgulara göre, otizm ve gelişim geriliği olan çocuk annelerinin tanı özelliklerine bağlı olarak etkileşim davranışlarının olumsuz yönde etkilenebileceği ve çocuklarıyla olan ilişki ve etkileşim becerilerinin desteklenmesine daha çok gereksinim duyabileceklerini düşündürmektedir. Otizmli çocuğa sahip annelerin duyarlılık davranışları incelendiğinde annelerin duyarlılık davranışları arasında farklılıklar olduğu, otizmin yaygın ve karmaşık doğasının, ebeveynlerin olumlu etkileşim davranışlarını sınırlandırabildiği bu nedenlerle ebeveynlerin duyarlılığı ve yanıtlayıcılığı üzerinde değişiklikler meydana getirdiği belirlenmiştir (Diken ve Mahoney, 2013; İftar ve Kutlu, 2013; Mahoney ve Robinson, 1992; Poslawsky ve diğ., 2014; Siller ve Sigman 2002, 2008).

Özellikle karşılıklılık gerektiren ilişki ve etkileşim, otizm spektrum bozukluğuna sahip çocuğu olan ailelerin bu süreçten en olumsuz etkilenen grup olmasına sebep olmaktadır (Beurkens, 2010). Otizmli çocuklarda bağlanma örüntülerinin araştırma konusu olmaya devam ettiği ve annelerinden ayrılık sırasında gerginlik yaşamasalar da yeniden birleşme sırasında annelerine yönelik sosyal davranışlarının olduğu, yabancıya göre anneyi tercih ettikleri, anneye yakınlık arayışının ve fiziksel temasın olduğu

belirtilmektedir (Pehlivan Türk, 2004). Otizmli çocukların çevreye karşı ilgisiz oldukları, çocuğun yaşadığı yakın çevresi ile etkileşimlerinde iletişim yetersizlikleri yaşadıkları, kişilere ve anne-babanın yüzüne bakmaktan kaçındıkları, sözel ve sözel olmayan iletişimde ve oyun becerilerinde sınırlılık yaşadıkları, takıntılı ve tekrarlayıcı davranışlarının olduğu bilinmektedir (İftar-Tekin, 2013; Ruble ve diğ., 2008; Wolfberg, 2003).

Sosyal etkileşim ve iletişim, başkalarının duygusal durumlarındaki hızlı dalgalanmaları doğru fark etme ve tepki vermeye dayanmaktadır. Duygusal yüz ifadelerini tanıma yaşamın ilk iki yılı boyunca yavaşça gelişmekte ve erişkinliğe kadar olgunlaşmaya devam etmektedir. Birçok çalışmada otistik bireylerde yüz işlemenin birçok evresinde bakış yönünü algılama, yüz kimliğini ve duygu ifadelerini tanıma kusurları bulunmaktadır (Kadak ve diğ., 2013). Bu durumun duyarlılık, yakınlık, cesaretlendirme ve öğretme davranışlarını yeterli düzeyde sergilemesi beklenen annenin etkileşim davranışlarını sınırlandırabileceği düşünülmektedir.

Özetle özel gereksinimli çocuklarda anne-çocuk ilişkisini ve etkileşimini etkileyen anneye ve çocuğa özgü faktörler incelendiğinde, birçok değişkenin anne-çocuk ilişkisi ve etkileşimi üzerinde etkili olabildiği görülmektedir.

1.1.4. Ebeveyn-Çocuk İlişkisinin ve Etkileşiminin Değerlendirilmesi

Ebeveynlerin çocuklarıyla olan ilişkilerinin iyileştirilmesi için yardım istemesine ve bilgiye ihtiyaçları olduğunu gereksinim olarak dile getirmelerine (Bayraklı ve Sucuoğlu, 2017) rağmen aralarındaki ilişkinin ve etkileşimin gerçekten değerlendirilmesi uygulayıcılar için zorlu bir görev olabilmektedir (Roggman ve diğ., 2013). Yapılan araştırmalar ebeveynleri ve ebeveyn-çocuk ilişkisini değerlendirirken çeşitli uyarı mesajları vermektedir. Ebeveynlerin genellikle annelerin çocuklarıyla ilgili, çocuğunun nörolojik durumu, yaşına uygun bilişsel yeterliliği, çocuğun mizacı gibi bazı durumları reddettikleri görülmektedir. İyi ebeveynlik çocuklarının yaşla ilgili becerilerini göz önüne alacak şekilde uyarlamalar yapılmasını içermektedir. Aynı zamanda kültürel inançların çeşitliliğine duyarsız olmak, ebeveyn-çocuk müdahale programlarının başarısız olmasına neden olabilmektedir (Kopp, Regalado, Halfon, Neufeld ve Nicely, 2000).

Ebeveyn-çocuk etkileşiminin ölçümlenebilir olması uygulanan müdahale programlarının etkililiğini görebilmek için gereklidir (Innocenti ve diğ., 2013; Kubicek ve diğ., 2013). Rosenberg, 1986). Risk grubunda yer alan çocukların ebeveyn-çocuk etkileşimleri çocuğun doğumundan itibaren ilk yıldan sonra değişmektedir. Uygun müdahale stratejilerinin oluşturulup uygulanabilmesi için ebeveyn-çocuk etkileşimine yönelik değerlendirmelerin zaman içinde tekrar edilmesi gerekmektedir. Etkileşim davranışlarını değerlendirirken ortam seçimi, müdahale planının amacı, çocukların bireysel özellikleri dikkate alınmalıdır. Değerlendirmeye ilişkin ortam seçimi yapılırken de veri toplamanın amacına, toplanacak bilginin çeşidine ve ulaşılabilir olan kaynaklara göre değişikliğe gidilebilir (Barnard ve Kelly, 1990). Ebeveyn-çocuk etkileşiminin gözlenebilir ve ölçülebilir biçimde değerlendirilmesi, ebeveynlere yönelik uygun ve etkili müdahale programlarının hazırlanmasında yol gösterici olmaktadır (Cohen, 2013; Mortensen ve Mastergeorge, 2014).

Günümüzde olumlu ebeveynlik becerilerini güçlendirmeyi amaçlayan aile merkezli uygulamalar, erken müdahale uygulamalarında savunulmaktadır, ancak erken dönemde ebeveynlerin çocuklarıyla olan ilişkilerini ve etkileşim davranışlarını değerlendirmek için güçlü psikometrik özelliklere sahip, kullanımı kolay ölçme araçlarına gereksinim duyulduğu görülmektedir (Innocenti ve diğ., 2013). Ebeveyn-çocuk etkileşiminin değerlendirilmesine ilişkin alan yazında yapılan çalışmalarda, araştırmacıların ve uygulamacıların, ebeveyn-çocuk etkileşimlerini ebeveyn görüşüne dayalı değerlendirme, kontrol listelerine dayalı değerlendirme, derecelendirme ölçeklerine dayalı değerlendirme ve gözlemsel kodlama olmak üzere dört tür değerlendirme sistemi ile değerlendirdikleri görülmektedir (Barnard ve Kelly, 1990; Diken, 2009).

Anne-bebek etkileşiminin de değerlendirilmesinin önemli olduğu, bu etkileşimi değerlendirmeye yönelik yapılandırılmış yöntemlerin geliştirilmeye başlandığı görülmektedir. Bu amaçla geliştirilen yöntemlerden biri video kayıtlı izlenen yarı yapılandırılmış bir inceleme yöntemi olan Crowell gözlemidir. Günümüzde erken dönemde anne-bebek etkileşiminin daha ayrıntılı olarak puanlandığı, geçerli ve güvenilir yöntemlere halen gereksinim duyulmaktadır. Türkiye’de anne-bebek etkileşimini değerlendirmeye yönelik Karabekiroğlu ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen, 12-36 aylık çocukları kapsayan, Anne-Bebek Etkileşimi Çok Eksenli

Değerlendirme (ABEÇED)'in ilk ön bulguları anne-bebek etkileşiminin değerlendirilmesinde yeterince geçerli ve güvenilir bir yöntem olduğunu göstermektedir. Değerlendirme sırasında çocuğun bağlanma örüntüsü gözlenerek, ebeveyn-çocuk etkileşiminin daha yapıcı ve işlevsel yönde geliştirilmesi yolunda ebeveynlerle birlikte çalışma olanağı sunmaktadır. ABEÇED ile değerlendirilen ilişki alanlarının; fiziksel katılım, duygusal katılım, zevk alma, yanıtılık, karşılıklık, karşılıklı dikkat, serbestlik sağlama, uyuma yönelik esneklik, destek olma ve kabullenme başlıkları altında değerlendirildiği belirtilmiştir. (Karabekiroğlu, 2009; 2014).

Ebeveyn çocuk etkileşiminin değerlendirilmesine ilişkin uluslararası alan yazın incelendiğinde, özel gereksinimli çocuğu olan anne-çocuk çiftleriyle yapılan çalışmalarda anne çocuk etkileşiminin kapsamlı olarak betimlendiği ya da çeşitli değişkenlere göre ele alındığı ancak halen psikometrik bulguları güçlü değerlendirme araçlarının sınırlı sayıda olduğu ve konuyla ilgili daha fazla araştırma yapılmasına gereksinim duyulduğu vurgulanmaktadır (Kim ve Mahoney, 2004; Mortensen ve Mastergeorge, 2014; Roggman ve diğ., 2013). Yapılan araştırmalarda kullanılan değerlendirme yöntemleri incelendiğinde çeşitli gözleme dayalı kodlama sistemlerinin bulunduğu bunların Marschak Etkileşim Metodu (MEM), Diyadik Ebeveyn Çocuk Etkileşim Kodlama Sistemi (DPICS), Ebeveyn Çocuk Etkileşim Sistemi (PARCHISY), Genç Aile Etkileşimleri Kodlama Sistemi (YFICS) ve Anne Çocuk Etkileşimi Gözlem Formu PICCOLO olduğu görülmektedir (Arslan, 2010). Türkçe'ye uyarlanmış ölçeklerden bazıları ise, Ebeveyn-Çocuk Etkileşimi Kodlama Sistemi (DPICS), Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği-EDDÖ ve Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği-ÇDDÖ ve PICCOLO'dır.

Türkiye'de son on yılda anne-çocuk ilişkisini değerlendirmeye yönelik yapılan çalışmalarda en sık kullanılan ölçme araçlarından birinin Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutumu Ölçeği olduğu, ikincisinin Ebeveynliğe Yönelik Tutum Ölçeği olduğu ve üçüncü ölçme aracının Çocuk Anababa İlişki Ölçeği (Akgün ve Yeşilyaprak, 2010; Saygı ve Balat, 2013; Usta, 2014) olduğu görülmektedir.

Anne-baba ve çocuk ilişkilerini değerlendirmeye yönelik araştırmalarda kullanılan diğer ölçme araçlarının ise Çocuk ve Yetişkin Sosyallik Ölçeği, Çocuk

Davranışlarını Değerlendirme Ölçeği, Okul Öncesi Davranış Sorunları Tarama Ölçeği, Anasınıfı ve Anaokulu Davranış Ölçeği, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği, Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği, Aile Tutum Envanteri, Sosyo-Ekonomik Düzeyi Belirleyici Ölçek ve Anne-Babalık Stilleri ve Boyutları Ölçeği (Anne Formu) ve Sosyal Becerileri Derecelendirme Ölçeği Aile ve Öğretmen Formu olduğu görülmektedir (Kırman ve Doğan, 2017).

Anne-çocuk etkileşimini değerlendirmeye yönelik yapılan çalışmalarda toplanan verilerin, araştırmacılar tarafından geliştirilen gözlem formları, saha notları, görüşmeler, video ve ses kayıtları, günlükler, gözlemler, yarı yapılandırılmış görüşme soruları ve ölçekler (Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği-EDDÖ ve Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği-ÇDDÖ; Anne-Baba-Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı; Ebeveyn-Çocuk Etkileşimi Kodlama Sistemi-DPICS; PICCOLA; ABEÇED) aracılığıyla elde edildiği belirlenmiştir (Arabacı, 2011; Arslan, 2010; Bayoğlu ve diğ., 2013; Bıçak, 2009; Ceber, 1998; Çağlar, 2006; Diken, 2009; Doğan,1995; Karabekiroğlu, 2014; Kesiktaş, 2012; Sucuoğlu, 2001; Töret, 2015). Özel gereksinimli çocuğu olan annelerin, anne-çocuk etkileşimini değerlendirmek amacıyla az sayıda da olsa kullanılan ölçekler olduğu ancak özel gereksinimli çocuğu olan annelerin, anne-çocuk ilişkisini değerlendirmek amacıyla kullanılan ölçeklerin olduğu araştırma bulgusuna rastlanmadığı görülmektedir.

Anne-çocuk etkileşimini değerlendiren ölçeklerden biri olan PICCOLO Ebeveyn- Çocuk Etkileşim Gözlem Formu, Bayoğlu ve arkadaşları tarafından 2013'te Türkçe'ye uyarlanarak, geçerlik-güvenirlilik çalışması yapılmıştır. Ölçek on ay ile 5 yaş arası çocuklar için kullanılmaktadır. Ebeveyn ile çocuğun birlikte geçirdiği 10-15 dakikalık zaman dilimi doğrudan gözlem ya da video kaydı ile değerlendirilmektedir. Ölçeğin amacı ebeveynlik becerilerini değerlendirerek çocuğun gelişimini en üst düzeye ulaştırmaktır. Tüm ebeveyn ve çocuklar için kullanılabilir geçerli ebeveynlik değerlendirme aracının geliştirilmesi üzerine odaklanmışlardır.

Ebeveynlerin etkileşim kalitesini dört temel başlıkta değerlendirmişlerdir. Bunlar; duygusal yakınlık (affection), duyarlılık (responsiveness), cesaretlendirme (encouragement) ve öğretme'dir (teaching). Toplam 29 gözlenebilir davranış puanlanmaktadır. PICCOLO'nun Türkiye'de ebeveyn-çocuk etkileşimi üzerine yapılan

araştırmaları kolaylaştırabilecek bir araç olabileceği ve olumlu ebeveynlik becerilerini arttırarak, çocuğun gelişimini desteklemeyi amaçlayan programların ihtiyaını karşılayabileceği umulmaktadır (Bayoğlu ve diğ., 2013). PICCOLO'nun yalnızca özel gereksinimli çocuğu olan ve olmayan annelerle (Innocenti ve diğ., 2013) değil aynı zamanda bakıcı-ocuk etkileşimlerini (Norman ve Christiansen, 2013) ve baba-ocuk etkileşimini değerlendirmek için de (Anderson ve diğ., 2013) kullanıldığı görülmektedir.

Sonraki bölümde öncelikle uluslararası alanyazında anne-ocuk ilişkisi ve etkileşiminin incelendiği çalışmalar ele alınacak daha sonrada ulusal alanyazında anne-ocuk ilişkisi ve etkileşiminin ele alındığı çalışmalar incelenecektir.

1.1.5. İlgili Araştırmalar

1.1.5.1. Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Özel gereksinimli çocuklarla annelerinin etkileşimini inceleyen çalışmalardan ilkinde Pino (1999), normal gelişim gösteren ve Down sendromlu çocuklarla, annelerin etkileşim davranışları üzerinde bağlamın etkisini incelemiştir. Bu alışmada Down sendromlu ve normal gelişim gösteren okul öncesi çocukların, anneleriyle olan etkileşimleri serbest oyun ve yemek saati zamanlarında gözlenmiştir. Çalışmanın başında Down sendromlu ocuk annelerinin etkileşim davranışlarının, normal gelişim gösteren ocuk annelerinkinden farklı olması beklenmiştir. 8'i normal gelişim gösteren, 8'i Down sendromlu olan, 16 anne-ocuk çifti araştırmaya katılmıştır. Down sendromlu çocuğu olan annelerin, normal gelişim gösteren çocuğu olan annelere göre yemek saatinde göz kontağı kurma sıklığının daha yüksek olduğu, daha fazla öğretme ve yardımcı davranışlar sergiledikleri ve normal gelişim gösteren çocuğu olan annelerden daha az olumlu sözel ifadeler kullandıkları belirlenmiştir.

Button, Pianta ve Marvin'in (2001) yaptığı bir diğer çalışmada, annelerin çocuklarıyla olan ilişkisini, ebeveynlik davranışı, anne özellikleri ve çocuğun engellilik durumuyla ilişkisini inceleyerek ortaya koydukları görülmektedir. Bu çalışmaya yaşları 14-52 ay arasında çocuğu olan 112 anne katılmıştır. Çocuklardan 58'inin serebral palsy ve 19'unun epilepsi tanısı vardır. Diğer 35 ocuğa tanı konmamıştır. Sonuçlar genel

olarak özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuklarıyla olan ilişki biçimlerinin normal gelişim gösteren çocuk annelerinin ilişki biçimlerinden daha farklı olacağı hipotezleriyle uyumluluk göstermiştir. En genel düzeyde bulgular annelerin olumsuz duygusal tecrübelerinin (çocuğun geleceğine ilişkin ebeveynin duyduğu endişe ve üzüntü) annenin duyarsız ve destekleyici olmayan davranışlarıyla ilişkili olduğu izlenimini teyit etmektedir. Bu çalışmada anne yaşı, anne eğitim düzeyi ve ebeveynlik stresinin biçimsel yapılarla ilişkisi bulunamamıştır.

Bagner ve Eyberg (2007), zihinsel engelli ve yıkıcı davranış sorunları olan çocukların davranış terapisinde Ebeveyn-Çocuk Etkileşim Terapisinin (PCIT) etkinliğini incelemişlerdir ve bu araştırmaya 3-6 yaş arasında çocuğu olan 30 anne katılmıştır. Sonuçlar müdahale programı uygulanan grup annelerinin çocuklarıyla daha olumlu etkileşime girdiklerini ve çocuklarının müdahale programından sonra daha az yıkıcı davranış sergilediklerini ve daha düşük ebeveynlik stresi yaşadıklarını göstermiştir.

Yine Glidden, Bamberger, Turek ve Hill (2009), tarafından yapılan başka bir çalışmada çocukların özel gereksinimli olma durumu, sosyoekonomik değişkenler ve ebeveynlerin kişilik özelliklerine göre anne / baba-çocuk etkileşimlerini incelemeyi amaçlamışlardır. Yapılan boylamsal çalışmaya 91 aile katılmıştır. Aileler çocuklarıyla etkileşime girecekleri görevleri seçmede serbest bırakılmışlar ve seçtikleri görev için yaklaşık otuz dakika süren video kayıtları almışlardır. Çoğu aile bir akşam yemeği hazırlamayı ve birlikte yemek yeme etkinliğini seçmiştir. Araştırma sonucunda özel gereksinimli çocuğu olmayan ailelerin davranışlarıyla, özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin etkileşim davranışları karşılaştırıldığında iki grup arasındaki ebeveyn davranışlarının önemli ölçüde farklılık göstermediği görülmüştür.

Blacher, Baker ve Kaladjian (2013) tarafından özel gereksinimli çocuğu olan (Down sendromu, gelişim geriliği, otizm, serebral palsi) ve olmayan 183 ailenin katılımıyla yapılan çalışmada iki farklı bağlamda, yapılandırılmış ve yapılandırılmamış etkinlikler sırasında, 3, 4 ve 5 yaşındaki çocuklarla ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda olumsuz ebeveynlik davranışlarının yapılandırılmış etkinliklerde daha yüksek olduğu, olumlu ebeveynlik davranışlarının ise yapılandırılmamış etkinliklerde daha yüksek olduğu görülmüştür. Down sendromlu

çocuğu olan annelerin olumlu ebeveynlik davranışlarının diğer tanı grubunda yer alan çocuk annelerine göre daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Ebeveynlerin çocuklarıyla etkileşim davranışlarının yapılandırılmış ve yapılandırılmamış etkinlikler sırasında farklılık gösterdiği görülmüştür.

Kubicek, Riley, Coleman, Miller ve Linder (2013), özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerle, ebeveyn-çocuk ilişkisini değerlendirmeyi amaçlayan araştırmaya 6-34 ay arasında çocuğu olan 38 anne-çocuk çifti katılmıştır. Araştırmada veri toplama araçları olarak Duygusal Uygunluk Ölçeği (EAS) ve Beş Dakikalık Konuşma Örneği (FMSS) kullanılmıştır. Duygusal Uygunluk Ölçeği sonuçları ebeveynlerin ve küçük çocuklarının ilişkilerini değerlendirmede uygun bir araç olduğunu göstermiştir. FMSS sonuçları daha az açık olmakla birlikte yine bu yaş grubu için uygulanabilir bir ölçümleme olabileceği ileri sürülmektedir. Bu çalışmayla birlikte erken çocukluk döneminde anne-çocuk ilişkisini değerlendirmeye ilişkin artan talebi karşılamak adına uygulamaya katkı sağlayabileceği aktarılmıştır. Ebeveyn-çocuk ilişkileri hakkında önemli bilgiler sağlamak amacıyla tasarlanan bu iki aracın, özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlere yardımcı olabileceği ve oluşturulacak olan müdahale programlarının izleme ve ilerleme sürecinde yol gösterici olabileceği belirtilmektedir.

Innocenti, Roggman ve Cook (2013) tarafından özel gereksinimli çocuk aileleriyle PICCOLO ölçeğinin kullanımını inceleyen çalışmada, tüm çocukların erken çocukluk gelişimini destekleyen olumlu ebeveynlik davranışlarından yararlandıklarını ve özel gereksinimli bir çocuğun ebeveyni için çocuğun özellikleri ve var olan sınırlılıklarının olumlu ebeveynlik davranışlarını zorlaştırabildiğini belirtmişlerdir. Ebeveynlik davranışlarını desteklemeyi içeren aile merkezli uygulamaların, erken müdahale alanı tarafından savunulduğu belirtilmiştir. Bu çalışmada tanı almış toplam 309 çocuk ve aileleriyle PICCOLO ölçeğinin geçerliği ve güvenilirliği test edilmiştir. Araştırmaya farklı etnik kökenden ve düşük gelir düzeyine sahip aileler katılmıştır. Olumlu ebeveynlik davranışları ve ebeveyn-çocuk etkileşimlerini anlamının, erken müdahale programlarına yön vermede büyük önem taşıdığı vurgulanmıştır. Araştırma sonucunda PICCOLO'nun özel gereksinimli çocuk aileleriyle çalışan uygulayıcılar için, psikometrik olarak güçlü özellikler gösteren bir araç olduğu görülmüştür.

Wheeler, Ludtke, Helmer, Barna, Wilson ve Oleksiak (2013) tarafından risk altındaki bir aileyle bebek ruh sağlığı yaklaşımı kullanarak ev temelli hizmetlerde PICCOLO ölçeğinin kullanımının uygunluğunu inceleyen çalışmada PICCOLO ölçeği çocuk ruh sağlığı kuramlarına uygun olarak, Michigan'da kullanımı en pratik araç olarak tanımlanmıştır. Araştırmada kullanılan PICCOLO ölçeğinin yararlarından bazıları maddeler halinde sunulmuştur. Bunlar, (a) ailenin zayıf yönlerine değil güçlü yönlerine odaklanma, (b) ebeveynliğe olumlu bir bakış açısını teşvik ederek etkililiği izleme, (c) ebeveyn-çocuk ilişkisi üzerine hizmet verenlere gözlenebilir ve ölçülebilir veri sağlama, (d) müdahale programlarını oluştururken gelişimsel rehberlik yapma, (e) özel gereksinimli çocuğu olan ailelerde duyarlılığın artırılması ve (f) uygulayıcıların var olan değerlendirme bakış açısının ve gözlem becerilerinin artırılması olarak belirtilmiştir. Sonuçlar PICCOLO'nun uygulayıcıları ilişki temelli çalışmalara teşvik ederek, olumlu ebeveynlik davranışlarını desteklediğini ve araştırmaya katılan annenin çocuğuyla olan ilişkisine olumlu yönde katkı sağladığını göstermektedir.

Roggman, Cook, Innocenti, Norman ve Christiansen (2013), farklı etnik gruptan oluşan ailelerle PICCOLO ölçeğini kullanarak ebeveyn-çocuk etkileşimlerini inceleyen araştırma kapsamında Head Start araştırmaları, gelişim projeleri ve diğer araştırma arşivlerinden elde edilen 4.500'den fazla video gözlemlenerek, başlıca ebeveynlik davranışlarını gösteren 89 maddenin geçerlik ve güvenilirliği test edilmiştir. Bu çalışmada Avrupalı Amerikalı, Afrikalı Amerikalı ve Latin Amerikalı düşük gelirli ailelerden elde edilen 2.048 video kaydı kullanılmıştır. Çocukların yaş aralığı 10-47 ay arasında değişmektedir. Araştırmaya katılan ebeveynlerin kendilerine verilen oyuncaklarla 10 dakika boyunca oynamaları istenerek etkileşim davranışları PICCOLA aracılığıyla değerlendirilmiştir. PICCOLO ölçeğinin dört alt boyutuyla birlikte (duygusal yakınlık, duyarlılık, cesaretlendirme ve öğretme) en iyi 29 madde belirlenerek ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik verileri ortaya konmuştur.

Mortensen ve Mastergeorge (2014), ebeveyn-çocuk etkileşimlerini destekleyerek kolaylaştıran, düşük gelir düzeyine sahip çocuk aileleri için 19 ilişki temelli müdahalenin etkililiğini inceleyen meta-analiz çalışmasında ilişki temelli müdahale programlarının ebeveyn-çocuk etkileşim kalitesini arttırmanın bir yolu olarak giderek daha fazla uygulanmakta olduğu vurgulanmıştır. Bu çalışmada bebek ve küçük çocuğa sahip sosyoekonomik yönden dezavantajlı ailelere (n=6.807) uygulanan 19 ilişki temelli

müdahale incelenmiştir. Müdahalelerin etkililiğine odaklanan bu çalışmalarda ebeveyn-çocuk etkileşiminin gözlenebilir ve ölçülebilir olarak değerlendirilmesine ve destekleyici ebeveynlik davranışlarına odaklanılmıştır. Meta-analizi sonuçları tüm bu müdahalelerde anlamlı ve etkili sonuçlar göstermiştir. Randomize ve nonrandomize müdahaleler arasında etkililik açısından farklılıklar bulunmuştur. Anne baba ve çocuğa doğrudan hizmet sağlayan, süresi kısaltılmış müdahale programları, profesyonel nitelikleri olan gözlemcileri kullanan, serbest oyun görevleri ile ebeveyn çocuk etkileşimini değerlendiren programlar en etkili programlardır. Yüksek risk grubunun gereksinimlerine uygun etkili müdahale programlarını tasarlamak için bu çalışmalar önemli görülmüştür.

1.1.5.2. Türkiye’de Anne-Çocuk İlişkisi Üzerine Özel Gereksinimli Olan ve Olmayan Anne Çocuk Çiftleriyle Yapılan Çalışmalar

Türkiye’de anne-çocuk ilişkisi ile ilgili yapılmış olan çalışmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir (Akgün, 2008; Bartan, 2010; Çakıcı, 2006; Ocak ve Şahin, 2013; Saygı, 2011; Saygı ve Uyanık Balat, 2013; Usta, 2014). Özel gereksinimli olan ve olmayan çocuğa sahip annelerin çocuklarıyla ilişkisini ve etkileşimsel davranışlarını değerlendiren ve müdahale programları uygulayan sınırlı sayıda çalışma bulunduğu görülmüş ancak özel gereksinimli çocuğu olan annelerin çocuklarıyla ilişkilerini doğrudan ele alan araştırmaya rastlanmamıştır.

Anne-çocuk ilişkisinin değerlendirilmesine yönelik, 0-6 yaş çocuğu olan annelerin çocuklarıyla ilişkilerini değerlendirmek amacıyla incelenen 30 araştırma sonucuna göre konuyla ilgili daha çok ölçek uyarlama çalışmalarının yapıldığı, çocukların davranışları ve davranış problemleri ile anne-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelendiği, farklı değişkenlere göre ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarının ele alındığı, çocukların sosyal becerileri ile anne-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelendiği görülmektedir (Kırman ve Doğan, 2017). Bu çalışmalar arasında özel gereksinimli çocuğu olan annelerin çocuklarıyla ilişkilerini doğrudan ele alan araştırmaya rastlanmamıştır.

Çakıcı (2006), farklı ekonomik düzeyde 6 yaş grubunda çocuğu olan ailelerin aile işlevlerini, aralarındaki ilişkileri ve aile işlevlerinin anne-çocuk ilişkilerine etkilerini

incelemişlerdir. Anne-çocuk ilişkileri üzerinde sosyoekonomik düzeyin belirleyici bir etken olduğu, sosyoekonomik düzey grupları arasında aile işlevleri ve anne-çocuk ilişkileri açısından anlamlı farklılıkların olduğu bulunmuştur. Anne çocuk ilişkileri açısından, alt sosyoekonomik düzeydeki annelerin tüm boyutlarda üst sosyoekonomik düzeydeki annelere göre anlamlı düzeyde sağlıklı ilişkiler yaşadıkları ancak annelerin yaşları, meslek grupları ve çocukların cinsiyetlerinin anne-çocuk ilişkilerini etkilemediği bulunmuş, annelerin öğrenim durumları, aile tipleri ve çocuk sayılarının ise anne-çocuk ilişkilerini anlamlı derecede etkilediği bulunmuştur.

Akgün ve Yeşilyaprak tarafından anne çocuk ilişkisini oyunla geliştirme eğitim programının etkililiğini ele alan çalışmada, 4-5 yaşlarında çocuğu olan annelerin çocukları ile ilişki düzeyi üzerindeki etkisinin incelendiği görülmektedir. Araştırma Ankara ilinde üst sosyo ekonomik düzeydeki 10 anne ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada toplanan veriler Çocuk-Ana Baba İlişki Ölçeği, annelerin çocukları ile ilişkilerini anlattıkları kompozisyonlar ve odak grup görüşme kayıtlarından elde edilmiştir. Araştırmada kullanılan Çocuk Anababa İlişki Ölçeği Türkçe Formu'nun geçerlik ve güvenilirlik çalışması Akgün ve Yeşilyaprak tarafından 2010 yılında yapılmıştır. Ölçeğin anne-çocuk ilişkisini olumlu ilişki ve çatışma olmak üzere iki alt boyutta değerlendirdiği görülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre deney grubundaki anneler, plasebo ve kontrol grubundaki anneler ile karşılaştırıldığında, deney grubundaki annelerin çocukları ile ilişkisindeki gelişme anlamlı bulunmuştur.

Yine aynı araştırmacıların yaptıkları bir diğer çalışmada, annelerin çocukları ile serbest oyun etkileşimlerinde kullandıkları ifadelerin belirlenmesi için niteliksel bir değerlendirme yaptıkları görülmektedir. Çalışmada 4-5 yaşında çocuğu olan 18 gönüllü anne yer almıştır. Anne ve çocuk oyun etkileşimleri, kendi doğal ortamlarında video kamera ile kaydedilmiştir. Elde edilen veriler, Anababa Çocuk Oyun Kayıt Kodlama Formu ile değerlendirilmiş ve frekans ve yüzde değerleri verilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, annelerin oyunlarında çocukların isteklerine uyum sağlama, çocuğu yanıtlama, oyun konuşması yapma, sınır koyma, emir ve bilgi verme konularında çoğunlukla istenmeyen sözel ifadeler kullandıkları görülmüştür (Akgün, 2008; Akgün ve Yeşilyaprak, 2010, 2011)

Saygı (2011), anne-çocuk ilişkisini değerlendirmek için ölçek uyarlama çalışmalarından biri olan ebeveyn-çocuk ilişkisi ölçeği Türkçe uyarlamasını yaparak ve anne-çocuk ilişkisinin bazı değişkenler açısından incelenmesini amaçlamış, Pianta (1992) tarafından geliştirilmiş olan ebeveyn çocuk ilişki ölçeğinin güvenilir bir ölçme aracı olduğunu belirtmiştir. Çalışma sonucunda demografik bilgilere göre babanın yaşı ve ailenin gelir durumu değişkenleri ile annelerin çocukları ile ilişki türleri arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. Buna karşılık çocuğun cinsiyeti, yaşı, devam ettiği okul türü, annenin yaşı, ana babanın öğrenim durumu, annenin çalışma durumu ve ailenin sahip olduğu çocuk sayısı değişkenleri ile annelerin çocukları ile ilişki puanları arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür.

Saygı ve Uyanık Balat (2013), anne-çocuk ilişkisini, annenin eğitim düzeyi, çalışma durumu ve yaş değişkenlerine göre incelenen çalışmada, Pianta (1992) tarafından geliştirilmiş olan anne çocuk ilişki ölçeğinin Saygı (2011) tarafından uyarlanan versiyonunu kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre; 25-30 yaş annelerin, daha tecrübeli annelere göre çocuklarıyla daha fazla çatışmalı ilişki yaşadıkları, eğitim durumları açısından ise İlkokul mezunu annelerin üniversite mezunu annelere kıyasla çocuklarıyla hem yakın ve hem çatışmalı ilişkiler yaşadıkları görülmüştür. Annelerin çalışma durumlarına göre ilişkilerine bakıldığında ise çalışmayan annelerin çocuklarıyla daha olumlu ilişkiler geliştirdikleri görülmüştür.

Usta (2014), okul öncesi eğitim kurumlarına devam etmekte olan çocukların anneleri ve öğretmenleriyle olan ilişkileri ile davranış problemleri arasındaki bağlantısının incelendiği çalışma ilişki desende tasarlanmıştır. Araştırma grubunu Ankara'nın yedi ilçesinde bulunan özel ve resmi okul öncesi eğitim kurumlarına devam etmekte olan 48-60 aylık 252 çocuğun anneleri ve 59 öğretmenleri oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama araçları olarak, Anaokulu Anasınıfı Davranış Ölçeği, "Çocuk Anababa İlişki Ölçeği" , "Öğretmen Çocuk İlişki Ölçeği" ve demografik bilgi formlarının kullanıldığı görülmüştür. Araştırmanın sonucunda, çocuklarda içe yönelim ve dışa yönelim davranış problemleri arttıkça anne ve öğretmenleri ile ilişkilerinde çatışmanın arttığı ve yakınlığın azaldığı, çocukların anneleri ve öğretmenleri ile olan ilişki türlerinin çatışma ve yakınlık boyutlarında paralellik gösterdiği de bulgular arasında verilmiştir. Çocukların anneleri ile ilişkilerinin, annenin çalışıp çalışmama

durumu ile ilişki göstermediği bulunurken, anne çocuk ilişkisinin, annenin eğitim durumuna göre farklılaştığı görülmüştür.

Kırman ve Doğan (2017), anne-baba-çocuk ilişkilerini ve çocuklar üzerindeki etkilerini konu alan Türkiye’de son on yılda yapılmış çalışmaların analiz ve sentez süreçlerinden geçirilerek sunulmasını amaçladıkları çalışmada toplam 30 araştırma incelenmiştir. Çalışmaların meta-senteze dahil edilme ölçütleri; çalışmanın Türkiye sınırları içinde olması, 2006-2016 yılları arasında yapılmış olması, 0-6 yaş çocuklarla yapılmış olması, çalışma başlığının, anne-baba çocuk ilişkileri, ebeveyn tutumları ya da çocuk yetiştirme tutumlarından birini içermesi ve çalışmanın tam metnine ulaşılması olarak belirlenmiştir. Yapılan araştırmanın sonucuna göre anne-baba ve çocuk ilişkilerinin, çocukların sosyal gelişimi ve davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ve bu ilişkiyi etkileyen çocuğa ve ebeveyne ait birçok değişkenin var olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak anne-çocuk ilişkisi üzerine yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarının yapıldığı, Türkiye ve K.K.T.C.’de özel gereksinimli çocuğu olan annelerin, doğrudan anne-çocuk ilişkisini değerlendirmeye yönelik araştırma bulgusuna rastlanmadığı görülmektedir.

1.1.5.3. Türkiye’de Anne-Çocuk Etkileşimi Üzerine Özel Gereksinimli Olan ve Olmayan Anne Çocuk Çiftleriyle Yapılan Çalışmalar

Doğan (1995), özel gereksinimli çocuklarla annelerinin etkileşimini inceleyen ilk çalışmalardan birinde aile merkezli bir erken eğitim programına devam eden işitme engelli çocuklarla anneleri arasındaki iletişimsel etkileşim biçimleri ile bu tür bir erken eğitim programına katılmayan, aynı yaşlardaki işitme engelli çocuklar ve normal işiten çocuklarla anneleri arasındaki iletişimsel etkileşim biçimlerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Araştırma grubu, bir üniversitenin özel eğitim biriminde düzenlenen aile merkezli bir erken eğitim programına katılan 2.5-4.5 yaş arasındaki işitme engelli çocuklar, bu tür bir eğitim programına katılmayan aynı yaşlardaki işitme engelli çocuklar ve yine aynı yaşlardaki normal işiten çocuklar ile anneleri olmuştur. Gözlem için kullanılmak amacıyla bir İletişimsel Etkileşim Gözlem Formu oluşturulmuştur. Çocukların anneleri ile olan etkileşimleri, oyun ortamında 15 dakika süre ile video

kasete kaydedilmiş ve bu kayıtların 5 dakikalık bölümü gözlenerek kaydedilmiştir. Sonuçta, eğitim alan işitme engelli çocukların anneleri ile olan iletişimsel etkileşim biçimi ile eğitim almayan işitme engelli çocukların anneleri ile olan iletişimsel etkileşim biçimi arasında sınırlı da olsa bazı farklılıklar olduğu görülmüştür.

Ceber (1998), normal gelişen ve zihinsel engelli bebeklerin anneleriyle etkileşimlerini karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlayan çalışma grubunu 5-30 aylık 15 normal gelişen bebek ile annesi ve 5-30 aylık 15 zihinsel engelli bebek ile annesi oluşturmuştur. Anne-bebek etkileşimini gözlemek amacıyla "Anne-Bebek Etkileşimi Gözlem Formu" geliştirilmiş ve değerlendirilmiştir. Etkileşimler, gözlem odasında anneler ve bebekler serbest oyun oynarken 20 dakika süreyle video kasete kaydedilmiştir. Anne ve bebeklerin etkileşimsel davranış sıklıkları, bu kayıtların ortada kalan 10 dakikalık kısmı gözlemlenerek belirlenmiştir. Elde edilen veriler Mann-Whitney U-testi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda normal ve zihinsel engelli bebeklerle anneleri arasındaki etkileşimde bazı etkileşim davranışlarında farklılıklar olduğu bulunurken, bazı davranışlarda istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Kanık (1998), erken eğitimin gelişimsel geriliği olan çocuğa sahip annelerin stres ve anne-bebek etkileşim düzeylerine olan etkilerini belirlemeyi amaçlayan çalışmaya yaşları 2-30 ay arasındaki 16 gelişim geriliği olan (Down sendromlu) bebek ile anneleri katılmışlardır. Bunlardan sekizer bebek-anne çifti seçkisiz yolla deney ve kontrol gruplarına atanmışlardır. Annelerin stres düzeyleri, araştırmacı tarafından geliştirilen "Stres Envanteri" ile, anne-bebek etkileşimi ise Ceber'in 1998 yılında geliştirmiş olduğu "Anne-Bebek Etkileşimi Gözlem Formu" ile değerlendirilmiştir. Çalışmanın başlangıcında ve sonunda deney ve kontrol grubundaki anneler Stres Envanteri'ni doldürmüşler, anne-bebek etkileşimi ise serbest oyun sırasında 15 dakika süreyle videoya kaydedilmiştir. Analizler sonucunda, kontrol grubunda anlamlı bir farklılık ortaya çıkmazken, deney grubu annelerinin stres düzeylerinde ve bazı anne-bebek etkileşim davranışlarında anlamlı değişme bulunmuştur.

Küçüker, Ceber-Bakkaloğlu ve Sucuoğlu (2001), gelişimsel geriliği olan 0-3 yaş arasındaki çocuklara ve ailelerine yönelik bir erken eğitim programı (Küçük Adımlar) sonrasında anne-baba ve çocukların etkileşimsel davranışlarında farklılık olup

olmadığının incelendiği çalışmada, gelişimsel geriliği olan çocuklar (N=40) ile anneleri (N=40) ve babaları (N=14) araştırma grubunu oluşturmuştur. Küçük Adımlar Programının, merkezde yapılan dört hafta süren eğitimlerden sonra yedi ay süreyle ev ortamlarında ağırlıklı olarak yürütüldüğü görülmüştür. Anne-baba çocuk etkileşimsel davranışları program öncesi ve sonrasında serbest oyun ortamında videoya kaydedilerek Ceber (1998) tarafından geliştirilen “Anne-Bebek Etkileşimi Gözlem Formu” ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda uygulanan erken eğitim programı sonrasında annelerin etkileşim sürdürme ve öğretme davranışlarının sıklığında artma, ilgi ve uzak durma davranışlarının sıklığında azalma olduğunu, babaların çocuklarıyla etkileşim davranışlarında ise değişiklik olmadığını göstermiştir. Bebeklerin anneleriyle etkileşim başlatma, tepki verme ve etkileşim sürdürme davranışlarının sıklığında program sonrasında artış gözlenirken, babalarıyla etkileşimsel davranışlarında herhangi bir farklılık bulunmadığı belirlenmiştir.

Sucuoğlu (2001), özel gereksinimli olan ve olmayan çocuğa sahip annelerin çocuklarıyla etkileşimlerinin karşılaştırmalı olarak incelendiği ve anne ile çocukların etkileşimsel davranışlarının belirlenmesinin amaçlandığı çalışmaya yaşları 5-30 ay arası değişen 30 çocuk ve anneleri katılmıştır. Araştırmada anne-çocuk etkileşimleri tepki sınıflama matrixi ile annelerin etkileşim davranışlarının niteliği ise yetişkin katılım envanteri ile değerlendirilmiştir. Bu araştırmanın sonucuna göre özel gereksinimli çocuğu olan ve olmayan annelerin etkileşim davranışlarının öğretme, kontrol ve amaç belirleme davranışlarına göre miktar boyutunda farklılaştığı ancak davranışların niteliği ve çocuklarının gelişimine uygunluğu açısından aralarında fark olmadığı görülmüştür.

Topbaş, Maviş ve Özdemir (2003), normal gelişim ve gecikmiş dil ve konuşma özelliği gösteren çocuk annelerinin etkileşimsel davranışlarını, amaçlı iletişim (kullanılan dil özellikleri) bakımından inceleyen çalışmada, annelerin çocukları ile etkileşimlerinde çocuklarıyla kullandıkları dil özelliklerini betimlemeye çalışmışlardır. Katılımcı çocukların yaşları 1,5 ile 3 yaş arasında değişmektedir. Anne-çocuk etkileşimleri ev ortamında 15 dakikalık serbest oyun ve 15 dakikalık oyun oynama ve kitap okuma gibi yarı-yapılandırılmış etkileşim bağlamında video kaydına alınmış, veriler araştırmacıların geliştirdiği ve davranışların sıklığını kaydettikleri bir kayıt formu ile elde edilmiştir. Bu araştırmanın sonucunda her iki grupta yer alan annelerin, benzer iletişimsel amaçlar gösterdikleri ama her iki grup arasında iletişimsel çabalar

yönünden anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Her iki gruptaki anneler de araştırmacıların adlandırdığı şekli ile düzenleyici / yönlendirici ve kontrol etmekten daha çok talep edici bulunmuştur. Gecikmiş dil ve konuşma özelliği gösteren çocuk annelerinin daha talep edici, normal gelişim gösteren çocuk annelerinin ise daha kontrol edici olduğu görülmüştür. Normal gelişim gösteren çocukların anneleri daha etkileşimci, yanıt verici ve çocuklarını oyuna ya da etkinliğe katan anneler olarak gözlemlenmiştir.

Çağlar (2006), okul öncesi dönemde otistik çocuğa sahip bir annenin mutfak etkinliği sırasında çocuğu ile etkileşimlerinde kullandığı stratejileri betimlemeyi amaçlayan çalışmanın tek katılımlı vaka çalışması olduğu görülmektedir. Araştırma verileri, saha notları, görüşmeler, odyo ve video teyp kayıtları aracılığı ile toplanmıştır. Doğal ev ortamında mutfak etkinlikleri sırasında video teyp çekimleri yapılarak analiz edilmiştir. Annenin çocuğu ile etkileşimleri “mutfak etkinlikleri” çerçevesinde incelenmiştir. Video teyp kayıtlarının analizinde mikro etnografik analitik teknikler kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre yoğun olarak kullanılan 11 strateji belirlenmiştir. Sonuç olarak bu araştırmada otistik çocuğa sahip bir annenin çocuğu ile etkileşimlerinde sözel ve sözel olmayan etkileşim stratejilerini uygulamasının otistik çocuğun etkileşimlere sözel ve sözel olmayan katılımlarına katkıda bulunduğu yönünde destekleyici bulgulara ulaşılmıştır.

Karabekiroğlu, Kuşçu-Orhan, Kuşçu, Akman, Çakıcı, Altuncu, Ar ve Özek (2008), anne-bebek etkileşim davranışlarını değerlendirmek amacıyla, halen geçerlik-güvenirlik çalışmaları devam eden Anne-Bebek Etkileşimi Çok Eksenli Değerlendirme (ABEÇED) aracını geliştiren araştırmacılar, yaş aralığını 12-36 aylık çocuklar olarak öngörmüşlerdir. Öncelikle Crowell ve Feldman (1988) tarafından geliştirilen Crowell Görüşmesi'ne benzer bir şekilde nesnel bir değerlendirmeyle anne ve bebek video kaydına almışlardır. Değerlendirmenin dört bölümden oluştuğu; serbest oyun, anket doldurulması, öğretme oyunu ve ayrılma-birleşme şeklinde gerçekleştiği belirtilmiştir. Aynı zamanda ilişki alanları fiziksel katılım, duygusal katılım, zevk alma, yanıtılık, karşılıklılık, karşılıklı dikkat, serbestlik sağlama, uyuma yönelik esneklik, destek olma ve kabullenme başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Diken (2009), ebeveyn-çocuk etkileşimlerini, ebeveyn ve çocuk etkileşimsel davranışları açısından değerlendirmek amacıyla yapılan çalışmaya özel gereksinimli olan toplam 123 çocuk ve annesi katılmıştır. Araştırmada ABD’de geliştirilen Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği (EDDÖ) ve Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği (ÇDDÖ)’nin uyarılma çalışması yapılmıştır. Araştırma sonuçları EDDÖ ve ÇDDÖ’nün Türkçe versiyonunun ülkemizde ebeveyn-çocuk etkileşimlerini hem ebeveynlerin hem de çocukların davranışları bakımından değerlendirmede kullanılabilir, oldukça iyi psikometrik değerlere sahip, geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu göstermiştir.

Karaaslan (2010), aynı zamanda anne-çocuk etkileşimine yönelik uygulanan eğitim programlarının etkililiğinde incelendiği görülmektedir. Bu çalışmalardan biri olan Etkileşime Dayalı Erken Eğitim Programı’nın (EDEP), Eskişehir Rehberlik ve Araştırma Merkezine tanılama amaçlı gelen ve Kütahya ilinde bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine devam eden, Down sendromu, orta düzeyde zihinsel yetersizliğe ve otistik bozukluğa sahip olan 0-6 yaş aralığındaki 19 çocuk ve bu çocukların anneleri ile yürütülmüştür. Araştırmada, öntest-sontest kontrol gruplu desen kullanılmıştır. Çalışmada anne ve çocuklara ilişkin kişisel veriler, bilgi formu ile toplanmıştır. Annelerin çocukları ile etkileşimleri ortalama 15 dakikalık serbest oyun bağlamında video kaydına alındıktan sonra, videolar Diken, Ö. (2009) tarafından çalışılan EDDÖ-TV ve ÇDDÖ-TV ile bağımsız iki gözlemci tarafından analiz edilmiştir. Araştırmanın etkililik bulguları gelişimsel yetersizliğe sahip küçük çocukların ve annelerinin etkileşimsel davranışlarını arttırmada ve çocukların bilişsel, dil ve sosyal-duygusal gelişim alanlarında ilerleme kaydetmelerinde etkili olduğunu göstermiştir. Anneler EDEP’le birlikte çocuklarıyla olan etkileşimleri sırasında çocuklarıyla nasıl etkileşimde bulunacakları ve ne yapacakları konusunda artık strese girmeden daha rahat ve bilinçli hareket ettiklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca, çocuklarının EDEP uygulaması öncesine göre, daha fazla etkileşim başlattıklarını, çocukların takıntılı ve problem davranışlarında azalma meydana geldiğini belirtmişlerdir.

Kesiktaş (2012), görme yetersizliği olan küçük çocuklarda anne-çocuk etkileşimini destekleyici çalışmaların incelendiği çalışmaya, anne-çocuk etkileşimini destekleme çalışmalarının yürütüldüğü sürece 16 aylık görmeyen ve 29 aylık az gören

iki görme yetersizliği olan erkek çocuk ile bu çocukların öz anneleri katılmıştır. Çocukların devam ettiği merkez ve ev ortamında yürütülen veri toplama ve müdahale aşamalarında birinci anneyle 20, ikinci anneyle ise 7 oturum olmak üzere toplam 27 müdahale oturumu gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri gözlem, görüşme, günlükler, etkileşim kontrol listesi, dokümanlar, video ve ses kayıtları ile toplanmış ve müdahale ile eşzamanlı olarak analiz edilmiştir. Bu araştırmanın sonuçları süreçte işlevsel olan uygulamalar, karşılaşılan güçlükler ve katılımcı annelerin, çocukların ve araştırmacının elde ettikleri kazanımlara ilişkin önemli ipuçları ortaya koymuştur.

Turan (2012), normal ve özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuklarının dili nasıl öğrendiklerine ilişkin inanç ve görüşleri ile çocuklarıyla etkileşimdeki tutumları ve uygulamaları karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmada, bu amaçla hazırlanan anket yoluyla 3-4 yaş arasındaki normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli 181 çocuk annesinin görüşleri ve çocuklarıyla etkileşim kurmaya ilişkin tutumları değerlendirilmiştir. Yapılan bu araştırma sonuçlarına göre her iki grupta da dil edinimine ilişkin görüşlerle uygulamaların ilişkili olduğunu, iki grup arasında benzerlikler ve farklılıklar olduğunu göstermiştir. Annelerin çocuklarıyla etkileşimlerinde farklı stratejileri birleştirerek kullandıkları bulunmuş, bulgular anne-çocuk etkileşiminde çocuğa yöneltilerek kullanılan dil özelliklerinin ve anne-çocuk etkileşiminin eğitim programlarındaki önemi açısından tartışılmıştır.

Diken (2012), 148 Türk annenin özel gereksinimli çocukları (gecikmiş dil ve konuşma, hafif düzeyde zihinsel yetersizlik ve otistik bozukluk gösteren çocuklar) ile karşılıklı etkileşimsel davranışlarını inceleyen çalışmada, annelerin çocukları ile etkileşimleri video kaydına alınmış kaydedilen video kayıtları EDDÖ-TV ve ÇDDÖ-TV ile analiz edilmiştir. Bulgular EDDÖ-TV’de yer alan duyarlı olma, pekiştirme kullanma, yönlendirici olma ve etkileşim hızı davranışlarında ve ÇDDÖ-TV’de yer alan çocukların etkileşimsel davranışlarında gecikmiş dil ve konuşma bozukluğu olan, hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan ve otizmlili çocuğu olan annelerinin etkileşim davranışlarında farklılıklar olduğunu göstermiştir.

Diken ve Mahoney (2013), okul öncesi dönemde otizmlili çocuğu olan Türk annelerinin etkileşim biçimlerini ve çocuklarıyla olan ilişkilerinin incelendiği çalışmada, veriler 50 anne-çocuk çiftinden toplanmıştır. Araştırmaya yaşları 24-72 ay

arasında değişen, otuz beş erkek çocuk ve on beş kız çocuk katılmıştır. Anne-çocuk etkileşimleri video kaydına alınarak, EDDÖ ve ÇDDÖ Türkçe versiyonu kullanılarak analiz edilmiştir. Türk annelerinin de Batı ülkelerindeki annelere benzer şekilde çocuklarıyla çok yönlü etkileşim içine girme eğiliminde oldukları, bununla birlikte otizmlili çocuğu olan annelerin aşırı yönlendirici olduğu ve çocuklarıyla etkileşimlerinde zorluk çektikleri ortaya konmuştur.

Bayoğlu, Ünal, Elibol, Karabulut ve Innocenti (2013), erken dönemde olumlu ebeveyn-çocuk etkileşiminin çocuk gelişiminde önemli olduğunu ve olumlu ebeveyn-çocuk etkileşiminin artırılmasına odaklanan müdahale araştırmalarının istenen ebeveynlik davranışlarında ve çocuk çıktıları üzerinde iyileştirici artışlar gösterdiğini belirtmişlerdir. Araştırmacılar ebeveyn-çocuk etkileşiminin değerlendirilmesinde güvenilir ve geçerli ölçme araçlarına ihtiyaç duyulması nedeniyle Türkiye'de ebeveyn-çocuk etkileşim araştırmalarının sınırlı olduğunu belirterek, Amerika Birleşik Devletleri'nde geliştirilen, ebeveyn-çocuk etkileşimini değerlendirmede psikometrik olarak güçlü bulunan ölçęin (PICCOLO), Türkçe versiyonunun geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yapmayı amaçlamışlardır. Uyarlama çalışması kapsamında yaşları 12 ay ile 60 ay arasında değişen, normal gelişim gösteren, 130 anne-çocuk çifti katılmıştır. Çocukların 68'i kız, 62'si erkektir. PICCOLO Anne-Çocuk Etkileşimi Gözlem Formu Türkçe versiyonu, anne-çocuk etkileşimini değerlendirmek için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiştir.

Töret, Özdemir ve Özkubat (2015), ciddi düzeyde otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ile annelerinin ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin ebeveyn ve çocuk davranışları açısından inceleyen araştırmada, çalışma grubunda yer alan annelerin çocukları ile etkileşimlerinin görüntü kaydı alınmış, kaydedilen görüntü kayıtları EDDÖ-TV ve ÇDDÖ-TV uygulanarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, CDOSB olan çocuk annelerinin çocuklarına yönelik etkileşimlerinde yüksek düzeyde yönlendirici oldukları belirlenirken, duygusal ifade edici olma ve yanıtlayıcı etkileşim stiline sahip olma düzeylerinin ise düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. CDOSB olan çocukların anneleri ile olan etkileşimlerinde, düşük düzeyde dikkat ve başlatma etkileşim stiline sahip oldukları görülmüştür.

Selimoğlu (2015), etkileşim Temelli Erken Çocuklukta Müdahale Programı'nın (ETEÇOM), otizm spektrum bozukluğu sergileyen çocukların sosyal etkileşim becerileri ve anne-çocuk etkileşimi üzerine etkililiğini araştıran çalışmada, ETEÇOM Programı'nın annelerin etkileşim davranışları, çocukların temel davranışları, çocukların genel gelişim düzeyleri, çocukların otizm spektrum bozukluğu sergileme düzeyleri üzerine etkililiği incelenmiştir. Araştırma, üç otizmlilik çocuk ve otizmlilik çocukların anneleri ile yürütülmüştür. Katılımcı çocukların cinsiyetleri, biri kız diğeri ikisi erkektir. Çocukların yaşı 3 yaş 2 aylık ile 6 yaş arasında değişmektedir. Katılımcı annelerin yaşları 33-35 yaş arasındadır. Bu araştırmanın uygulamaları çocuğun devam ettiği kurumda ve evlerinde doğal ortamlarında yapılmıştır. Bu araştırmanın uygulama sürecinin dört aşamada tamamlandığı görülmektedir. Bu aşamalar; katılımcıların başlama düzeylerinin belirlenmesi, ETEÇOM Programı'nın uygulanması, ETEÇOM Programı sonu değerlendirme ve izleme olduğu görülmektedir. Yapılan araştırma sonunda, çocukların sosyal etkileşim becerilerinde, anne ve çocuk katılımcıların anne-çocuk etkileşimi davranışlarında, çocukların bilişsel, iletişim ve sosyal-duygusal alanlardaki becerilerde ilerlemeler gösterdikleri belirlenmiştir. Ayrıca anneler ETEÇOM Programı'nın uygulama kolaylığına, anne-çocuk etkileşimine ve çocuklarının sosyal etkileşim becerilerine ilişkin olumlu yönde görüş belirtmişlerdir.

Mustul (2015), bir eylem araştırması olarak planlanan, çok ileri dereceli işitme kayıplı bir çocuğun annesinin etkileşim davranışlarının aile eğitimi bağlamında inceleyen çalışmaya, çok ileri dereceli işitme kayıplı bir çocuk, onun annesi ve aile eğitimlerini yürüten öğretmen ve araştırmacı katılmıştır. Araştırmanın verileri, aile eğitimleri bağlamında anne-çocuk etkileşimlerinin videoteyp kayıtları, anneye yapılan görüşmeler, izleme toplantıları ile geçerlik güvenirlik toplantıları ses kayıtları ve araştırmacı günlükleri yoluyla öğretmen ve araştırmacı tarafından toplanmıştır. Araştırmacı tarafından toplamda sekiz aile eğitimi yapılmıştır. Annenin etkileşim davranışlarının incelendiği bu eylem araştırmasının sonucunda yürütölen aile eğitimleriyle birlikte annenin etkileşim davranışlarında olumlu gelişmeler meydana geldiği görölmüştür. Annenin işitme kayıplı çocuğuyla olan etkileşiminde, etkileşimi olumsuz etkileyen davranışlarının azaldığı, etkileşimi destekleyen davranışlarının arttığı görölmüştür.

Öztürk (2015), gelişimsel gerilik riski altındaki prematüre / düşük doğum ağırlığı (DDA) olan çocuklar ve anneleri ile normal gelişim gösteren çocuklar ve anneleri arasındaki etkileşim davranışlarını betimlemek, anne etkileşim davranışlarının kendi içindeki ilişkilerini ve çocukların etkileşim davranışlarını anlamlı bir şekilde etkileyen anne davranışlarının neler olduğunu, prematüre / DDA ile doğan çocuk-anne çiftlerinin etkileşimsel davranışlarının normal gelişim gösteren çocuk-anne çiftlerinkinden farklılık gösterip göstermediğini ortaya çıkarmayı amaçlayan çalışma, Tekirdağ ili sınırları içindeki yaşları 10-29 ay arasındaki 10 prematüre / DDA ile doğan anne-çocuk çifti ve 10 normal gelişim gösteren anne-çocuk çifti ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı 20 dakika boyunca müdahale etmeksizin yapmış olduğu kaydın ilk 5 ve son 5 dakikasını değerlendirmeye almamış, arada kalan 10 dakika EDDÖ-TV ve ÇDDÖ-TV ölçekleri kullanılarak araştırmacı ve ikinci bir kodlayıcı tarafından çözümlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda prematüre / düşük doğum ağırlığı ile doğmuş olan çocuk ve anne çiftleri ile normal gelişim gösteren çocuk-anne çiftlerinin etkileşim davranışlarında farklılık olmadığı sonucuna varılmıştır.

Oğuz (2016), 36-72 ay arasında otizmlili çocuğa sahip olan anne ve babaların çocukları ile olan etkileşimsel davranışlarının düzeyini belirlemeyi ve anne-çocuk ve baba-çocuk etkileşiminde anne ve babaların çocuklarıyla etkileşim düzeyleri arasında eğitim durumu, çocuğun cinsiyeti ve çocukta otizm görülme olasılığı açısından fark olup olmadığını değerlendirmeyi amaçlayan araştırma verileri anne ve babaların çocukları ile etkileşimleri sırasında video kaydı alınarak toplanmıştır. Ebeveyn etkileşim davranışları EDDÖ-TV kullanılarak puanlanmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda, otizmlili çocuğa sahip annelerin ve babaların çocuklarıyla etkileşimlerinde EDDÖ-TV duygusal ifade edici olma ve duyarlı yanıtlayıcı olma alt ölçeklerinden düşük puan aldıkları belirlenmiştir. Anneler ile babaları EDDÖ-TV başarı odaklı ve yönlendirici olma alt ölçeğinden ise yüksek puan aldıkları, dolayısıyla fazlasıyla başarı odaklı oldukları görülmüştür. Anne-çocuk etkileşiminde, çocuklarda otizm görülme olasılığı, çocukların cinsiyeti ve annelerin eğitim durumu, baba-çocuk etkileşiminde çocuklarda otizm görülme olasılığı, çocukların cinsiyeti ve babaların eğitim durumu arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

İrtiş (2016), normal gelişim gösteren (NG), az gören (AG) ve ağır görme yetersizliği (AGY) olan çocuklarla anne-çocuk arasındaki etkileşimsel davranışları

karşılaştıran çalışmaya 2-6 yaş arasında normal gelişim gösteren 20 çocuk, az gören 11 çocuk ve ağır görme yetersizliği olan 20 çocuk ve anneleri katılmıştır. Çalışma grubunda yer alan ebeveynlerin çocukları ile olan etkileşimlerinde video kayıtları alınmış ve bu video kayıtları EDDÖ-TV ve ÇDDÖ-TV uygulanarak analiz edilmiştir. Yapılan bu araştırma sonuçlarına göre ağır görme yetersizliği olan çocukların, normal gelişim gösteren çocuklara oranla ÇDDÖ-TV'nin tüm boyut ve maddelerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Normal gelişim gösteren çocukların annelerinin az gören ve ağır görme yetersizliği olan çocukların annelerine oranla EDDÖ-TV'nin tüm boyut ve maddelerinde istatistiksel olarak bir fark oluşturduğu bulguları elde edilmiştir.

Uyar (2016), çoklu yetersizlikten etkilenmiş görmeyen çocukların kullandıkları jestler ile yetişkinlerin çocuklarla etkileşim davranışlarını incelemeyi amaçlayan çalışmada 8-12 yaş arasında olan çoklu yetersizlikten etkilenmiş görmeyen 4 çocuk, çocukların anneleri ve çocuklarla çalışan öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırma verileri, her bir çocuk için ev ve okul ortamlarında, nitel araştırma veri toplama tekniklerinden yapılandırılmış gözlem kullanılarak toplanmıştır. Söz konusu veriler doğal ortamda yemek yeme, oyun oynama / öğretim amaçlarını destekleyen etkinlikler, giyinme-soyunma, kişisel bakım ve temizlik, serbest zaman bağlamlarında video görüntüleri alınması şeklinde elde edilmiştir. Bu araştırma sonuçlarından yola çıkılarak jest yoluyla iletişim becerilerinin farkındalığının artırılması gerektiğine, yetişkin etkileşim davranışlarının çoklu yetersizlikten etkilenmiş görmeyen çocuklar için önemine, yetişkinlerin duyarlı etkileşimde bulunmaları adına aile ve öğretmen eğitim hizmetlerinin gerekliliğine ve güçlendirilmesine vurgu yapılmıştır.

Çelik (2016), normal gelişim gösteren, otizm spektrum bozukluğu ve zihinsel yetersizliği olan çocukların annelerinin, çocuklarıyla paylaşımlı kitap okuma sırasında kullandıkları dilin ve etkileşimi destekleme stratejilerinin betimlenmesi ve strateji kullanımları açısından gruplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığının belirlenmesinin hedeflendiği çalışmaya, 15 normal gelişim gösteren, 15 otizm spektrum bozukluğu olan ve 15 zihinsel yetersizliği olan toplam 45 çocuğun annesi katılmıştır. Araştırmada, veri toplamak amacıyla Türkçe Erken Dil Gelişimi Testi, Demografik Bilgi Formu ve araştırmacılar tarafından geliştirilen Paylaşımlı Kitap Okuma Dereceleme Ölçeği kullanılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda normal gelişim gösteren,

otizm spektrum bozukluğu ve zihinsel yetersizliği olan çocukların annelerinin etkileşim ve dili destekleme stratejilerini kullanımlarında gruplar arasında anlamlı farklılıklar bulunmadığı görülmüştür ve dereceleme ölçeğinin alt maddelerinden biri olan dili anlama ve üretme becerilerini destekleme stratejilerini kullanımlarında gruplar arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bununla birlikte dereceleme ölçeğinin diğer alt maddeleri olan dikkati kitaba çekme ve sürdürme stratejileri ve etkileşimi destekleme stratejilerinin kullanımlarında gruplar arasında anlamlı fark bulunmadığı görülmüştür.

Yetkin (2016), gelişimsel yetersizliği olan çocuğa sahip annelerin kendi annelerinden algıladıkları kabul ret düzeyi ile gelişimsel yetersizliği olan çocuklarıyla kurdukları etkileşimin niteliği arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada, gelişimsel yetersizliği olan 103 çocuk ve anneleri araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Bu araştırmaya yaşları 25 ile 56 arasında değişen anneler katılmıştır. Çocukların 80'i erkek ve 23'ü kız çocuk olup 57'si otizm spektrum bozukluğu ve 46'sı diğer gelişimsel yetersizlikler tanısı almışlardır. Veri toplama sürecinde annelerin kendi annelerinden algıladıkları kabul-ret düzeyini belirlemek için Ebeveyn Kabul Ret Ölçeği-Anne Değerlendirme Formunu ve nitelikli etkileşim puanlarının değerlendirilmesi içinde EDDÖ-TV kullanılmıştır. Yapılan araştırmanın sonucunda ebeveyn çocuk etkileşiminin niteliğinin çocuğun yetersizlik tanısına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur. Yine aynı araştırma sonucunda çocuğun cinsiyeti, çocuğun annenin ilk çocuğu olup olmaması ve çocuğun ek sağlık sorunlarının var olup olmamasına göre anlamlı düzeyde fark oluşmamıştır. Aynı zamanda annenin yaşı ve çocuğun özel eğitim alma süresi ile etkileşimin niteliği arasında anlamlı düzeyde bir ilişkiye rastlanmamıştır. Annelerin kendi annelerinden algıladıkları kabul-ret düzeyi ile çocuklarıyla girdikleri etkileşimin niteliği arasında olumlu yönde düşük düzeyde bir ilişki ortaya çıkmıştır.

Karaaslan (2016), özel gereksinimli çocuğu olan annelerin ve babaların çocuklarıyla olan etkileşim farklılıklarını karşılaştırmayı amaçladığı çalışmaya, okul öncesi dönemde olan Down sendromlu ve otizmlilerle onların anne babaları katılmıştır. Veriler 27 anne-çocuk ve 27 baba-çocuk çiftinden toplanmıştır. Her iki ebeveynin etkileşimleri serbest oyun sırasında video kaydına alınmıştır. Tüm video kayıtları Anne Davranışı Değerlendirme Ölçeği ve Çocuk Davranışı Derecelendirme Ölçeği'nin Türkçe versiyonları ile analiz edilmiş, elde edilen bulgular, Down sendromlu çocukların ve otizmlilerle Türk annelerinin babalara göre daha tepkisel olduğunu ortaya

koymuştur. Buna ek olarak, Down sendromlu çocuk babaları yanıt verme ve yanı sıra dikkat ve başlatma oranını daha yüksek puanlar elde ettikleri, ancak başarı / yönerge açısından daha düşük puan aldıkları görülmüştür. Hem anneler hem de babalar, Down sendromlu çocuklar ile çocuğun sosyal katılımı ile ilişkili yanıt verme açısından otizmli olan çocuklardan daha iyi etkileşime girmişlerdir. Sonuçlar aynı zamanda çocuğun DS'si olup olmadığına bakılmaksızın annenin ve babanın yanıt verme düzeyinin çocuğun katılımıyla ilişkili olduğunu göstermektedir.

Anne-çocuk ilişkisinin ve etkileşiminin değerlendirilmesine yönelik yapılan olan çalışmalar incelendiğinde, anne-çocuk arasında kurulan ilişkinin ve etkileşimin çocuğun tüm gelişim alanlarını çok yönlü etkilediği, özel gereksinimli çocuğu olan annelerin etkileşim davranışlarının farklılaştığı, ebeveynlik becerilerinin geliştirilmesinin özel gereksinimli olan ve olmayan çocuklarda doğrudan doğruya olumlu çocuk gelişimi çıktıları ile ilişkili olduğu, etkileşim ve ilişki kalitesinin değerlendirilebilmesi için geçerli ve güvenilir ölçme araçlarına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu tez çalışmasında PICCOLO ve ÇAIÖ'nin kullanılması, özel gereksinimli çocuğu olan annelerin çocuklarıyla ilişki ve etkileşim niteliğinin birlikte değerlendirilmesi açısından ayırıcı bir özellik olduğu düşünülmektedir.

1.2. Problem

Anne-çocuk ilişkisi ve anne-çocuk etkileşiminin çocuğun çok yönlü gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmekte (Kim ve Mahoney, 2004; Schuiringa ve diğ., 2015), aynı zamanda hem annenin hem de çocuğun gelecekteki davranışları için karşılıklı etkilerinin gözlendiği ikili bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Pino, 1999). Bununla birlikte anne-çocuk ilişkisini ve etkileşimini etkileyen çocuğa ve ebeveyne ait birçok değişkenin olduğu incelenen çalışmalarda görülmekte ve bu ilişkiyi ve etkileşimi etkileyen faktörlerin bilinmesi, anne baba çocuk arasındaki ilişkinin ve etkileşimin niteliğini arttırmak açısından önemli bulunmaktadır (Cohen ve diğ., 2009; Kırman ve Doğan, 2017).

Çocuğun gelişiminde, çevrenin ve erken yıllardaki yaşantıların önemi sıklıkla vurgulanmakta, bu dönemde anne-baba ya da bakıcı ile bebek arasındaki ilişkinin ve etkileşim sürecinin, çocuğun gelişimi ve gelecekteki yeterliliği ile önemli ölçüde ilişkili

olduğu belirtilmektedir (Bee ve Boyd, 2009). Özel gereksinimli çocuğu olan annelerin, çocuklarının gelişim düzeylerine uygun amaç belirleyemedikleri, çocuğun ilgi ve gereksinimlerine uygun karşılık veremedikleri ve anne-çocuk etkileşiminin oyun değil öğretim ağırlıklı olduğu bu nedenle anne-çocuk arasındaki etkileşim niteliğinin azaldığı belirtilmektedir (Sucuoğlu, 2001). Özel gereksinimli çocuk ve anne arasındaki ilişki ve etkileşim örüntüleri farklılık gösterebildiğinden anne-çocuk ilişkisi ve etkileşiminin incelenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Erken çocukluk döneminde kurulan nitelikli anne-çocuk ilişkisinin ve etkileşiminin özel gereksinimli olan ve olmayan çocuklar için önemi giderek daha fazla vurgulanmaya başlanmış, desteklenen ebeveyn davranışlarının çocuk üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu incelenen çalışmalarda görülmüştür (Poslawsky ve diğ., 2014). Alanyazında nitelikli ebeveyn-çocuk etkileşiminin özelliklerine bakıldığında çocuğun ilgisine duyarlı olma, yanıt verici olma, etkileşimde sıra alma, kabul edici olma, etkileşimden haz alma, duygusal anlamda ifade edici olma, yaratıcı olma, öğretim odaklı olmama, sözel pekiştireçler kullanma, yönlendirici olmama, anne-babanın etkileşim hızı (Diken, 2009) ve duygusal yakınlık, duyarlılık, cesaretlendirme ve öğretim davranışlarının önemli olduğu görülmektedir (Bayoğlu ve diğ., 2013; Roggman ve diğ., 2013).

Yapılan birçok araştırma ebeveynlerin olumlu etkileşim davranışları desteklendiğinde duyarlı ebeveynliğin en iyi gelişimsel sonuçlara ulaşmada normal gelişim gösteren çocuklarda olduğu gibi risk altındaki çocukların gelişiminde daha da önemli bir rol oynadığını göstermiştir (Ruble ve diğ., 2008; Innocenti ve diğ., 2013). Bununla birlikte ebeveynlerin gözlenebilir ölçümlerini yapmak uygulayıcılar için genellikle zor olabilmektedir, ebeveyn-çocuk etkileşiminin ölçümlenebilir olması uygulanan müdahale programlarının etkililiğini görebilmek için gerekli görülmektedir (Rosenberg, 1986; Roggman, 2013).

Risk grubunda yer alan çocukların ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin ilk yıldan sonra değişmekte olduğu ve bunun için yapılacak olan ebeveyn-çocuk etkileşimine yönelik değerlendirmelerin zaman içinde tekrar edilmek zorunda olduğu vurgulanmaktadır. Böylece uygun müdahale stratejileri oluşturulabilmekte ve uygulanabilmektedir. Etkileşim davranışlarını değerlendirmeye yönelik ortam seçimi,

veri toplamanın amacına, toplanacak bilginin çeşidine ve ulaşılabilir olan kaynaklara göre değişim gösterebilmektedir. Yapılacak olan müdahale planının amacına göre uygun değerlendirme aracının seçimi önemlidir. Gelişimsel gerilik ya da risk grubunda yer alan çocukların ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin değerlendirmelerinde, çocukların bireysel özelliklerinin dikkate alınması önerilmektedir (Barnard ve Kelly, 1990).

Ebeveyn-çocuk etkileşiminin gözlenebilir ve ölçümlerle değerlendirilebilir olması, ebeveynlere yönelik uygun ve etkili müdahale programlarının hazırlanmasında yol gösterici olmaktadır (Cohen, 2013). Özel gereksinimli olan çocuklar ve annelerinin etkileşimlerine ilişkin araştırmalara bakıldığında anne çocuk etkileşiminin kapsamlı olarak betimlendiği ya da çeşitli değişkenlere göre incelendiği görülmektedir. Ancak psikometrik bulguları güçlü değerlendirme araçlarının yok denecek kadar az olduğu söylenebilmektedir (Bayoğlu ve diğ., 2013; Diken, 2009). Yapılan araştırmalar göstermiştir ki, ebeveyn-çocuk etkileşiminin niteliğinin artırılması, olumlu ebeveynlik davranışlarının desteklenmesi erken müdahale programları için yol gösterici olmakta ve çocuğun tüm gelişim alanlarını desteklemek için olumlu çıktılar sağlamaktadır (Cohen, 2013; Innocenti, 2013; Roggman, 2013; Usta, 2014).

Bu çalışmada özel gereksinimli çocuğu olan annelerin sergiledikleri etkileşim davranışlarının ve çocuklarıyla ilişkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmayı anne-çocuk etkileşimini değerlendirmeye yönelik yapılan diğer çalışmalardan ayıran en önemli özellik, bu konuda K.K.T.C.'de yapılacak olan ilk çalışma olmasıdır. Anne-çocuk ilişkisinin ve etkileşiminin değerlendirildiği ve 3-6 yaş arası özel gereksinimli çocuklara yönelik yapılmış olan bir çalışmaya rastlanmamıştır. K.K.T.C.'de yapılan bu araştırmanın özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlere anne-çocuk ilişkisi ve etkileşimine ilişkin veri girişi sağlayabileceği, ebeveynlere yönelik oluşturulacak olan eğitim programlarında yol gösterici olabileceği, anne-çocuk ilişkisinin ve etkileşiminin öneminin vurgulanmasıyla birlikte yapılacak olan yeni çalışmaların artabileceği ve bu çalışmanın kaynak olarak gösterilebileceği düşünülmektedir.

Araştırmada kullanılması planlanan değerlendirme aracı PICCOLO, Türkiye'de ve K.K.T.C.'de özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin etkileşimsel davranışlarını değerlendirmede daha önce kullanılmamıştır. Bu nedenlerle böyle bir çalışma yapılmasına gereksinim duyulmuştur.

1.3. Amaç

Yapılan araştırmalar özel gereksinimli çocuğa sahip olan ebeveynlerin çocukları ile olan etkileşimlerinde, normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlere göre farklı etkileşimsel davranışlar gösterebildiklerini ve özel gereksinimli çocukları ile etkileşim geliştirme ve sürdürmede sınırlılıklar yaşayabildiklerini göstermektedir. Ayrıca olumlu anne-çocuk ilişkisinin çocuğun gelecek yaşantısı üzerinde uzun dönemli etkileri göz önüne alındığında, özel gereksinimli çocuğu olan annelerin, anne-çocuk ilişkisinin desteklenmesi önemli görülmektedir. Bu araştırmanın genel amacı K.K.T.C.'de yaşayan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin etkileşim davranışları ve çocuklarıyla ilişkilerinin incelenmesidir. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Özel gereksinimli çocuğu olan annelerin PICCOLO puanları ile ÇAIÖ puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Anne özelliklerine göre PICCOLO ve ÇAIÖ'den alınan puanlar farklılaşmakta mıdır?
  - 2.1. Anne yaşına göre PICCOLO ve ÇAIÖ'den alınan puanlar farklılaşmakta mıdır?
  - 2.2. Anne eğitim durumuna göre PICCOLO ve ÇAIÖ'den alınan puanlar farklılaşmakta mıdır?
  - 2.3. Annenin çalışma durumuna göre PICCOLO ve ÇAIÖ'den alınan puanlar farklılaşmakta mıdır?
3. Çocuğun özelliklerine göre PICCOLO ve ÇAIÖ'den alınan puanlar farklılaşmakta mıdır?
  - 3.1. Çocuğun yaşına göre PICCOLO ve ÇAIÖ'den alınan puanlar farklılaşmakta mıdır?
  - 3.2. Çocuğun cinsiyetine göre PICCOLO ve ÇAIÖ'den alınan puanlar farklılaşmakta mıdır?
  - 3.3. Çocuk tanısına göre PICCOLO ve ÇAIÖ'den alınan puanlar farklılaşmakta mıdır?

1.4. Önem

Günümüzde çağdaş toplumlarda geniş aile desteğinin kayda değer ölçüde azaldığı bir dönemde ebeveynlere sayısız sorumluluklar yüklenebilmektedir. Ebeveynlerin yaşadığı finansal stres, iş sorumlulukları, kaliteli çocuk bakımının azlığı, çocuk disiplin sorunları, medya, suç ve diğer tehditlerin artması ebeveynlerin endişelerini giderek arttırmaktadır. En duyarlı ebeveynler bile bu sorumluluklar altında zorlandığını dile getirmektedir. Aile ve çocuklarla çalışan birçok meslek grubu bu streslerin farkındadır ve ebeveynlik tarzlarının olumsuz yönde değişimiyle çocuklar üzerinde olumsuz sonuçlara neden olabileceklerini düşünmektedirler (Kopp ve diğ., 2000).

Anne çocuk ilişkisinin, çocuğun gelişiminde yaşamsal önem taşıdığı ve uzun süreli bir etkileşim biçimi olduğu bilinmektedir (Hortaçsu, 2003). Erken müdahale araştırmaları, ebeveyn-çocuk arasında olumlu ilişkinin ebeveynlik becerilerini arttırdığını ve çocukların gelişimlerini desteklediğini göstermektedir. Ebeveyn-çocuk arasındaki etkileşim, çocuğun gelişimsel performansında etkili bir değişkendir (Innocenti ve diğ., 2013).

Son yıllarda, ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkinin, ebeveyninden çocuğa doğru olan tek taraflı bir etkilenmeden çok, çocuğun ve ebeveynin karşılıklı olarak birbirini etkilediği iki yönlü etkileşimli bir süreç çerçevesinde değerlendirildiği belirtilmektedir (Beurkens, 2010). Erken çocukluk döneminde anne baba çocuk ilişkisinin boyutlarını belirlemek, çeşitli değişkenler açısından değerlendirmek, ilişki sorunlarını belirlemek önemli görülmektedir (Saygı, 2011). Çocuğun gelişiminde anne / baba-çocuk etkileşiminin rolünü inceleyen çalışmalar, çocuğun bilişsel, dil ve psikososyal gelişiminde erken dönemdeki anne-çocuk etkileşim sürecinin önemli etkenlerden biri olduğunu göstermektedir (Barnard ve Kelly, 1990).

Ebeveyn davranışlarının doğrudan ya da dolaylı olarak olumlu çocuk çıktıları üzerinde etkileri bilinmekte (Ruble, McDuffie, King ve Lorenz, 2008; Roggman, 2013) ve olumlu anne çocuk ilişkisi ve nitelikli etkileşim hem sağlıklı hem de gelişimsel geriliği olan çocuklar için gelişimi desteklemektedir. Risk grubunda yer alan çocuk

aileleriyle yürütülen araştırmalar, olumlu ebeveyn davranışlarının çocuğun gelişimine etkisini göstermektedir (Karande, 2010; Roggman ve diğ., 2013; Schuiringa, 2014).

Anne-çocuk etkileşimini etkileyen temel değişkenlerden biri, çocukta gelişimsel gerilik durumunun olmasıdır. Bu durumun etkileşim sürecinde anne / baba davranışları üzerinde belirleyici rol oynadığı kabul edilmektedir. Gelişimsel geriliği olan çocukların gelişim özellikleri etkileşimi olumsuz yönde etkileyebilmekte, anne / baba ve diğer yetişkinler için önemli olan davranışlar, bu çocuklarda nitelik ve nicelik açasından farklılık gösterebilmektedir (Barnard ve Kelly, 1990). Gelişimsel geriliği olan çocukların sosyal etkileşimleri başlatma, sürdürme ve yetişkine ödüllendirici geribildirim verme davranışları daha az gösterdikleri, normal gelişim gösteren yaşıtlarına göre daha az ve net olmayan / tutarsız etkileşim sinyalleri verdikleri, sözel olmayan etkileşimlerinin ve ortak dikkatlerinin sınırlı olduğu; gelişimsel geriliği olan bebek annelerinin ise, etkileşim sürecinde bebekleriyle fiziksel temas, etkileşim başlatma, tepki verme, duygularını ifade etme gibi davranışları normal gelişim gösteren bebek annelerine göre daha az, yönlendirici ve kontrol edici davranışları ise daha fazla sergileyebildiğini göstermiştir (Küçüker ve diğ., 2001).

Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerle yapılan çalışmalar, anne babaların çocuklarıyla yaşadıkları güçlükleri ortaya koymaktadır bununla birlikte yönlendirici yanıtlayıcı olmayan etkileşim davranışlarının, yetersizliği olan çocukların gelişimini desteklemediğini ortaya koymuştur (Diken, 2009; Diken ve Mahoney, 2013).

Otizimli çocuğa sahip bazı annelerin daha az duyarlı, bazı annelerin ise son derece duyarlı olduğu yapılan araştırmalarla tespit edilmiştir (Siller ve Sigman 2002, 2008). Ebeveynlerin otizimli çocukları ile etkileşim geliştirmeleri ve sürdürmelerinde sınırlılıklar gözlenmekle birlikte oyun etkileşimini başlatma ve sürdürmede güçlük yaşadıkları bilinmektedir (Diken, 2012; Wolfberg, 2003). Ebeveynlerin etkileşim stilleri ve sıklığının, otizimli çocukların dil gelişimi üzerinde etkili olduğu, çocuğun yaşadığı yakın çevresi ile etkileşimlerinde iletişim yetersizlikleri yaşadıkları belirtilmektedir (Ruble ve diğ., 2008). Bu bulgular özel gereksinimli çocuk annelerinin etkileşim davranışları üzerinde etkili olabilecek faktörler olduğunu ve çocuklarıyla olan etkileşim becerilerinin desteklenmesine oldukça gereksinim duyabileceklerini düşündürmektedir.

K.K.T.C.'de özel gereksinimli bireylere yönelik yapılan çalışmalar (Avcıoğlu ve Bengisoy, 2012; Abbasoğlu, 2016; Bayraklı, 2016; Karahan, 2007) incelendiğinde, erken çocukluk döneminde anne-çocuk etkileşiminin ve ilişkisinin ele alındığı bir araştırmaya rastlanmamıştır. K.K.T.C.'de özel eğitimin tarihçesine bakıldığında, henüz yürürlükte olan bir Özel Eğitim Yasası'nın bulunmayışı, özel eğitime gereksinim duyan bireylerin yasal olarak haklarını elde edememiş olması dikkat çekicidir (Abbasoğlu, 2016).

Özel gereksinimli çocuğu olan annelerin etkileşim davranışlarının ve çocuklarıyla ilişkilerinin incelendiği bu araştırmayı anne-çocuk etkileşimini değerlendirmeye yönelik yapılan diğer çalışmalardan ayıran en önemli özelliğin, bu konuda K.K.T.C.'de yapılacak olan ilk çalışma olması olduğu düşünölmektedir. Araştırmada veri toplama araçları olarak kullanılan PICCOLO ve ÇAIÖ'de, özel gereksinimli çocuğu olan ailelerle etkileşim ve ilişkiyi değerlendirmek için daha önce K.K.T.C.'de kullanılmamıştır.

Ebeveyn-çocuk etkileşiminin ve ebeveynlerin etkileşimsel davranışlarının sistematik biçimde değerlendirilebilir olması, ailelere sunulan erken ve nitelikli eğitim hizmetlerinin gelişimine katkı sağlayabilecektir. Özel gereksinimli çocuğu olan ve olmayan annelerin etkileşimsel davranışlarının belirlenmesi, özel gereksinimli çocuklar ile ebeveyn etkileşimlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilecektir. Erken çocukluk özel eğitimi alanında çalışan uygulamacılara, özel gereksinimli çocuklara yönelik aile merkezli müdahale uygulamalarının planlanması ve sürdürölmesine yönelik olarak katkı sunabilecektir. Aynı zamanda özel gereksinimli çocuk ve aileleriyle yapılan araştırmalara ek olarak bilimsel veri sağlayabilecektir. Bu nedenlerle özel gereksinimli çocuğu olan annelerin etkileşim davranışlarının ve çocuklarıyla ilişkilerinin incelendiği bu çalışmanın var olan ebeveynlik becerilerini ortaya koyması, özel gereksinimli çocuğu olan annelerin etkileşim ve ilişki niteliğinin anlaşılması adına önemli olduğu, anne-çocuk ilişkisini ve anne-çocuk etkileşimini birlikte ele aldığı için uygulamaya ve araştırmalara katkı sağlayabileceği düşünölmektedir.

1.5. Varsayımlar

1. Araştırmaya katılan annelerin “Bilgi Formu”na ve “Çocuk Anababa İlişki Ölçeği” maddelerine doğru yanıt verdikleri varsayılmaktadır.
2. Araştırma grubu içinde yer alan özel gereksinimli çocuklara konan otizm / YGB / gelişim geriliği tanılarının geçerli ve güvenilir olduğu varsayılmaktadır.

1.6. Sınırlılıklar

1. Araştırma K.K.T.C. sınırları içinde yaşayan, otizm / YGB ya da gelişim geriliği tanılı çocuğa sahip olan çalışmaya katılmayı kabul eden anne-çocuk çiftleri ile sınırlıdır.
2. Araştırmada toplanan veriler, “Bilgi Formu”, “Çocuk Anababa İlişki Ölçeği” ve “PICCOLA” ile sınırlıdır.
3. Anne-çocuk ilişkisi ve etkileşimi yapılandırılmış ortamda değerlendirilmiştir.

1.7. Tanımlar

Özel gereksinimli çocuk: Çeşitli nedenlerle, bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren bireydir (MEB, 2000).

Ebeveyn-çocuk etkileşimi: Anne-çocuk çifti arasında geçen olaylardır ve karşısındaki dikkatini çekmek amacıyla sunulan gözlenebilir teklifleri ve bu tekliflere verilen gözlenebilir yanıtları içermektedir (Pridham ve diğ., 2007; Akt. Kesiktaş, 2012).

Ebeveyn-çocuk ilişkisi: Karşılıklılık, yanıtlayıcılık ve eşgüdüm ile birleşme ve ayrılma örüntülerini içeren ve zaman içerisinde süreklilik gösteren bir süreçtir (Pridham ve diğ., 2007; Akt. Kesiktaş, 2012).

Duygusal yakınlık: Sıcaklık, fiziksel yakınlık ve çocuğa karşı yöneltilen olumlu ifadelerdir (Roggman, Cook, Innocenti, Norman ve Christiansen, 2013).

Duyarlılık: Çocuğun ipuçlarına, duygularına, konuşmasına, ilgilendiklerine ve davranışlarına olumlu karşılık vermektir (Roggman ve diğ., 2013).

Cesaretlendirme: Çocuğun keşiflerine aktif destek verme, girişim, merak, yaratıcılık ve oyunun aktif olarak desteklenmesidir (Roggman ve diğ., 2013).

Öğretme: Çocukla oyun oynama ve sohbeti paylaşma, bilişsel uyarım, açıklamalar ve sorular sunmaktır (Roggman ve diğ., 2013).

Yakınlık (Olumlu İlişki): Kişiler arasındaki ilişkinin sıcak, yakın ve olumlu olmasıdır. Karşılıklı tarafların birbirini anladığı, açık bir iletişim ortamının sağlanabildiği olumlu ilişkilerdir (Zhang, 2010; akt. Saygı, 2011).

Çatışma: İnsan ilişkilerinde bireylerin karşılıklı olarak birbirlerinin ihtiyaçlarına müdahale etmesi durumunda ya da değerleri uyuşmadığı zaman ortaya çıkan uyuşmazlık, zıtlık, kavga ve sürtüşmedir (Yavuzer, 2003).

BÖLÜM II

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, araştırma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması, verilerin kodlanması ve analizine yönelik bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada korelasyon türü ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Tarama modellerinde asıl olan var olan durumu saptamaktır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır ve değiştirme çabası güdülmez. Genel tarama modeli ise, çok sayıda elemandan oluşan bir evrenden, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin bütünü ya da ondan alınacak bir grup, örnek veya örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Johnson ve Christensen, 2014).

Genel tarama modelleri ile tekil ya da ilişkisel taramalar yapılabilir. İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha fazla değişken arasındaki birlikte değişimin varlığını ve / veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modeli olarak tanımlanmaktadır. İlişkisel tarama modellerinde, değişkenler arasındaki ilişkiler; korelasyon türü ve karşılaştırma türü olmak üzere iki şekilde incelenmektedir. Korelasyon türü ilişkisel taramada, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği, birlikte değişim söz konusu ise bunun nasıl olduğu saptanmaya çalışılmaktadır. Karşılaştırma türü ilişkisel tarama modelinde ise, en az iki değişken bulunur ve bunlardan birine (bağımsız değişkene) göre gruplar oluşturularak, öteki değişkene (bağımlı değişkene) göre aralarında bir değişim olup olmadığı incelenmektedir (Karasar, 2009).

Bu çalışmada özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin PICCOLO Anne-Çocuk Etkileşimi Gözlem Formu kullanılarak değerlendirilen etkileşim davranışları ile Çocuk

Anababa İlişki Ölçeği kullanılarak elde edilen ilişki puanları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Annelerin etkileşimsel davranışları ile çocuklarıyla olan ilişki düzeylerinin birlikte değişip değişmediğini, birlikte değişim söz konusu ise bunun ne yönde olduğunu saptamak amacıyla korelasyon türü ilişki tarama modeli kullanılmıştır. Annelerin etkileşimsel davranışları ile çocuklarıyla olan ilişkilerinin çocukların ve annelerin demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla da karşılaştırma türü ilişki tarama modeli kullanılmıştır.

2.2. Araştırma Grubu

Araştırma grubunu Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (K.K.T.C.), Lefkoşa, Girne ve Gazimağusa ilçelerinde bulunan özel eğitim merkezlerinde ve bir okul öncesi eğitim kurumunda akranlarıyla birlikte eğitim almakta olan, çocuğu otizm ya da gelişim geriliği tanısı almış 15 anne çocuk çifti oluşturmuştur. Araştırma grubu belirlenirken, çocukların özel gereksinimli (otizm / yaygın gelişimsel bozukluk-YGB veya gelişim geriliği) tanısı almış olmaları, çocukların hali hazırda özel eğitim hizmetleri alıyor olmaları, çocuklara birincil bakım veren kişinin anneleri olması ve çocukların annelerinin çalışmaya katılmayı kabul etmeleri temel ölçütler olarak ele alınmıştır.

K.K.T.C.'de bulunan nüfus ve ulaşılabilir özel gereksinimli çocukların sayısı sınırlı olduğundan, 60 aydan küçük olan ve otizm / YGB veya gelişim geriliği tanısı almış olan çocuğu bulunan az sayıda anne-çocuk çiftine ulaşılabilmiştir. Bu nedenlerle çalışmada temel ölçütleri karşılayan 15 anne-çocuk çifti araştırmaya dahil edilebilmiştir. Araştırmanın temel ölçütlerini taşıyan anne-çocuk çiftlerine, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okul öncesi eğitim kurumları, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, çocuk psikiyatristleri ve çocuk doktorları aracılığıyla ulaşılmıştır. Belirlenen çocukların anneleriyle telefonla ve yüz yüze görüşülerek araştırmaya ilişkin detaylı bilgi verilmiştir. Araştırmaya katılmayı kabul eden 15 anne Araştırma Katılım Sözleşmesini (Ek-1) imzalamıştır. Araştırmaya katılan çocukların demografik özellikleri ve dağılımları Tablo 1'de, annelerin demografik özellikleri ve dağılımları ise Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2.1.*Çocukların Demografik Özellikleri ve Dağılımları*

Değişkenler		n	%
Yaş	36-47 ay	4	26,7
	48-59 ay	5	33,3
	60-72 ay	6	40,0
Cinsiyet	Kız	4	26,7
	Erkek	11	73,3
Tanı	Gelişim Geriliği	8	53,3
	Otizm / YGB	7	46,7

Tablo 2.2.*Annelerin Demografik Özellikleri ve Dağılımları*

Değişkenler		n	%
Yaş	34 yaş ve altı	9	60,0
	35 yaş ve üstü	6	40,0
Çalışma Durumu	Çalışıyor	5	33,3
	Çalışmıyor	10	66,7
Eğitim Durumu	Okuryazar değil / İlkokul	5	33,3
	Ortaokul / Lise	7	46,7
	Lisans / Lisans üstü	3	20,0

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama araçları olarak “Anne-Çocuk Bilgi Formu”, “PICCOLA Anne-Çocuk Etkileşimi Gözlem Formu” ve “Çocuk Anababa İlişki Ölçeği” kullanılmıştır. Aşağıda bu araçlara ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

2.3.1. Anne-Çocuk Bilgi Formu

Araştırmada anne-çocuk çiftlerinin demografik bilgilerinin kaydedileceği bilgi formu (Ek-2) araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Bilgi formunda annenin yaşı, çocuk sayısı, eğitim düzeyi, mesleği, çalışma durumu, ailede yaşayan kişi sayısı / yakınlık dereceleri ve çocuğun yaşı, cinsiyeti, tanısı, var ise ek tanısı, çocuğun doğum sırası, özel eğitim hizmetlerinden faydalanma süresi yer almıştır.

2.3.2. PICCOLO Anne-Çocuk Etkileşimi Gözlem Formu

PICCOLO Anne-Çocuk Etkileşimi Gözlem Formu (Parenting Interactions with Children: Checklist of Observations Linked to Outcomes), 2013 yılında ebeveynlerin çocuklarıyla olan etkileşimlerini / etkileşimlerinin kalitesini değerlendirmek amacıyla, Roggman, Cook, Innocenti, Norman ve Christiansen tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nde geliştirilmiştir. PICCOLO duygusal yakınlık yedi madde, duyarlılık yedi madde, cesaretlendirme yedi madde ve öğretme sekiz madde olmak üzere toplam dört alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek 3-5 yaş arası çocukların anneleri ile olan etkileşimlerini değerlendirmek amacıyla kullanılmaktadır. Orijinal ölçek, ABD genelinde, 17 toplulukta, 2000'den fazla ailenin, 4500'ün üzerinde video kayıtları gözlemek amacıyla kullanılmış ve geliştirilen 100'ün üzerinde madde arasından en iyi 29 maddenin belirlenmesiyle geliştirilmiştir. 29 maddeden oluşan ölçek araştırmacılar / uzmanlar tarafından doldurulmaktadır (Innocenti ve diğ., 2013). PICCOLO, 3'lü Likert tipi bir ölçektir. Ölçekte yer alan her bir madde "Hiç (0)", "Nadiren (1)", "Belirgin (2)" şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekte her bölümden alınan 11 ve altı toplam puan, değerlendirilen alanla ilgili yeterlilik düzeyinin düşük olduğunu, 12 puan ve üstü toplam puan ise yeterlilik düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçek dört alt bölümden oluşmaktadır. Birinci alt boyut *duygusal yakınlık*, sıcaklık, fiziksel yakınlık ve çocuğa karşı olumlu ifadeler olarak, ikinci alt boyut *duyarlılık*; çocuğun ipuçlarına, duygularına, konuşmasına, ilgilendiklerine ve davranışlarına karşılık verme olarak, üçüncü alt boyut *cesaretlendirme*; keşif, çaba, beceriler, girişim, merak, yaratıcılık ve oyunun aktif olarak desteklenmesi olarak ve dördüncü alt boyut *öğretme*; paylaşılan sohbet ve oyun, bilişsel uyarım, açıklamalar ve sorular olarak tanımlanmıştır (Bayoğlu ve diğ., 2013). Orijinal ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Roggman ve arkadaşları (2013) tarafından yapılmıştır. Düşük gelir düzeyine sahip ve küçük çocuğu olan ailelerle çalışan uygulamacılar gözleme dayalı olarak kullanmaları amacıyla bir ölçme aracı olarak tasarlanmıştır. Yapılan alanyazın taraması ile kritik ebeveynlik davranışları belirlenerek, en iyi 29 madde tanımlanmıştır. 10-47 ay arasında çocuğu olan, üç farklı etnik gruptan (Avrupalı Amerikalılar, Afrikalı Amerikalılar ve Latin Amerikalılar), toplam 2048 ebeveynin 10 dakika boyunca çocuklarıyla oynamaları istenerek, anne-çocuk etkileşim videoları kayıt altına alınmıştır. Kodlayıcılar kısa bir eğitimden geçirilmiş, bu eğitimde 4500'ün üzerinde, 10 dakikalık ebeveyn-çocuk etkileşim videosu kodlanmıştır.

Orijinal ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Roggman ve arkadaşları (2013) tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar öncelikle geçerlik çalışması olarak yapı geçerliğini incelemek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapmışlardır. Her bir alt boyut için ölçek maddelerinin kabul edilebilir faktör yük değeri .40'ın üzerinde çıkmıştır. Daha sonra güvenilirlik çalışması olarak, uygulayıcılar arası güvenilirlik .77, ölçeğin dört alt boyutunun iç tutarlık katsayısı .78 olarak bulunmuştur. Gözlemciler arası güvenirlğe çeşitli etnik gruplardaki en az iki bağımsız kodlayıcı ile bakılarak derecelendirilmiştir. Farklı etnik gruplara sahip gözlemcilerin PICCOLO toplam puanı için korelasyonu $r=.80$, alt boyutları için yakınlık $r=.78$, duyarlılık $r=.68$, cesaretlendirme $r=.66$ ve öğretme $r=.75$ olarak bulunmuştur. PICCOLO toplam puanı güvenilirlik katsayısı .91 dir. Her bir alt boyutun içtutarlığı yakınlık .78, duyarlılık .75, cesaretlendirme .77 ve öğretme .80 olarak bulunmuştur.

PICCOLO, Bayoğlu ve arkadaşları tarafından 2013'te Türkçe'ye uyarlanmış, dilsel eşdeğerlik çalışmasının ardından geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış, orijinal ölçek ile eş zamanlı yayımlanmıştır. Ülkemizde ebeveyn-çocuk etkileşimini değerlendiren araçların oldukça sınırlı düzeyde olması, ölçeğin kültürümüze uyarlanma ihtiyacını doğurmuştur. Türk PICCOLO'nun geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarına ait bulgular, ölçeğin Türkçe formunun ölçme ve değerlendirme açısından yeterli bir ölçek olduğunu göstermiştir. Uyarlama çalışması kapsamında araştırmaya yaşları 12 ile 60 ay arasında değişen 130 çocuk ile anneleri katılmıştır. Çocukların 68'i kız, 62'si erkektir. Yapı geçerliğinde alt ölçeklerin birbirleriyle ilişkileri korelasyon yöntemiyle incelenmiş, ölçeğin yapısal geçerliğe sahip olduğu ($p<.0001$) belirlenmiş ve faktör analizi yapılmıştır (Bayoğlu ve diğ., 2013). Daha sonra güvenilirlik çalışması yapılmış, ölçeğin uygulayıcılar arası güvenilirlik katsayısı, duygusal yakınlık için .77 ($p<.01$); duyarlılık için .88 ($p<.01$); cesaretlendirme için .93 ($p<.01$); öğretme için .93 ($p<.01$) olarak bulunmuştur. Test tekrar test güvenilirlik katsayısı, duygusal yakınlık için .99 ($p<.01$); duyarlılık için .96 ($p<.01$); cesaretlendirme için .97 ($p<.01$); öğretme için .98 ($p<.01$) olarak bulunmuştur. Bulunan değerler ölçeğin güvenirlği için yeterli sayılacak düzeydedir. Bayoğlu ve arkadaşları tarafından Türkçe'ye uyarlanan versiyonunda gözlemciler arası güvenilirlik kapsamında 130 video kaydı ayrı ayrı puanlanmıştır. 15 gün sonra iki gözlemci tarafından seçilen 18 anne-çocuk etkileşim videosu tekrar puanlanmıştır. Derecelendirmeler arasındaki korelasyon katsayıları gözlemciler arası anlaşma ve test-tekrar test güvenirlğini test etmek için kullanılmıştır. PICCOLO'nun

uyarlama çalışmasına yalnızca Türk annelerin dahil edilmesi sınırlılık gibi görülmeye, Innocenti ve arkadaşlarının (2013) yaptığı çalışmada PICCOLO'nun uygulandığı ailelerde, farklı etnik kökene sahip olmanın annelerin etkileşimsel davranışları üzerinde etkili olmadığı ortaya çıkmıştır. Bayoğlu ve arkadaşları tarafından yapılan geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları sonucunda PICCOLO'nun anne-çocuk etkileşimini değerlendirmek için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu belirtilmiştir.

PICCOLO kullanımını kolay ve pratik bir araçtır. Kullanımının kolay ve pratik olması, uygulayıcılar için uzun süren eğitimler gerektirmemesi, etkileşim davranışlarının gözlenebilir ve ölçülebilir olması, ebeveyn-çocuk etkileşim değerlendirmelerinin belli periyodlarla tekrar edilmesine olanak sağlaması, aile eğitim programını planlamaya rehberlik etmesi ve ebeveynlik becerilerini desteklemeye yardımcı olması avantajları arasındadır. PICCOLO'nun özel gereksinimli çocuk aileleriyle de kullanımının uygun olup olmadığı Innocenti ve arkadaşları (2013) tarafından yapılan çalışmalarla belirlenmeye çalışılmıştır. Psikometrik bulguları test etmek için oluşturulan veri seti içine yetersizliği tanılanmış özel gereksinimli çocuklarda dahil edilmiştir. Yetersizliği tanılanmış çocuklar için güçlü güvenilirlik, güçlü yapı ve yordayıcı geçerlik göstermiştir.

Ebeveyn çocuk etkileşimini değerlendirmek için, 10 dakikalık serbest oyun video kayıtları alınmakta ve bu kayıtlar izlenerek PICCOLO formu puanlanmaktadır. Bu puanlama sonucunda ebeveynlerin güçlü ve zayıf olduğu etkileşim davranışları belirlenebilmektedir (Innocenti, 2013). Bu çalışmada da uzmanların / değerlendirmecilerin bakış açısıyla çocuk-anne etkileşimini değerlendirmek için kullanılan PICCOLO, Ek-3'te verilmiştir.

2.3.3. Çocuk-Anababa İlişki Ölçeği (ÇAİÖ)

ÇAİÖ (Child Parent Relationship Scale), Robert C. Pianta tarafından anne baba çocuk ilişkisini değerlendirmek amacı ile 1992 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin maddeleri hazırlanırken anne çocuk etkileşim literatüründen, bağlanma teorisinden ve Bağlanma Q-Set Ölçeği'nden (Waters & Dean, 1985) yararlanılmıştır.

Ölçeğin orijinali üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek çatışma alt boyutu 14 madde, bağlanma alt boyutu 6 madde ve olumlu ilişki boyutu alt boyutu 10 madde olmak üzere toplam 30 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 5’li Likert tipi bir ölçek olup “Kesinlikle uygun değil (1)” ile “Kesinlikle çok uygun (5)” arasında derecelendirilmektedir. Ölçekte olumlu ve olumsuz ifadeler vardır ve olumsuz ifadeler tersine çevrilerek puanlanmaktadır. Orijinal ölçeğin normları 4,5-5,5 yaşlarında çocukları olan 714 anne babadan elde edilmiştir. Sonuçlara göre her bir alt boyut için Cronbach Alfa katsayıları sırasıyla çatışma için .83, olumlu ilişki için .72 ve bağlanma için .50 dir. Amerika’da Ulusal Çocuk Sağlığı ve İnsan Gelişimi Entstitüsü (National Institute of Child Health and Human Development) kapsamında yapılan çalışmada ÇAIÖ kullanılmış, 10 farklı eyaletten veriler elde edilmiş, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 1364 çocuğun annesine ölçek uygulanmış, bir yıl sonra ölçeğin tekrar uygulaması yapılmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik açısından yeterli olduğuna karar verilmiştir. Ölçek anneler tarafından doldurulmaktadır (Akt. Akgün ve Yeşilyaprak, 2010).

Türkçe’ye uyarlanan, ÇAIÖ Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması Akgün ve Yeşilyaprak tarafından 2010 yılında yapılmıştır. Uyarlama çalışması kapsamında araştırmaya 4-6 yaş grubunda çocuğu olan 234 anne katılmıştır. İlk olarak ölçek iyi derecede İngilizce bilen rehberlik ve psikolojik danışma ve çocuk gelişimi alanları çalışan dört uzman tarafından ayrı ayrı Türkçe’ye çevrilmiştir. Yapılan düzeltmelerden sonra ölçek maddelerinin bir dilbilim uzmanı tarafından Türkçe’den İngilizce’ye ters çevirisi yapılmıştır. Anlamda bir farklılık olmadığı görüldükten sonra İngilizce bilgisi yeterli iki alan uzmanı tarafından ölçeğin İngilizce ve Türkçe formu karşılaştırılarak düzeltmeler yapılmıştır.

ÇAIÖ Türkçe formunun geçerlik çalışması olarak kapsam geçerliğine ve yapı geçerliğine bakılmıştır. Ölçeğin kapsam geçerliği için alanda çalışan on uzmanın görüşlerine başvurulmuştur. Uzmanların her bir madde için verdikleri puanların ortalaması alınmış ve elde edilen sonuçlara göre tüm maddelerin ortalamasının 3 ve üstü olduğu görülmüş ve ölçekte yer alan tüm maddelerin ülkemizde anne baba çocuk ilişkisini ölçmede yeterli olduğuna karar verilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek amacı ile faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda faktör yükleri değerinin .30 üstü olması ve istatistiksel sonuçların yorumlanmasında anlamlılık düzeyi .01 olarak

ölçüt alınmıştır. Akgün ve Yeşilyaprak (2010) tarafından anneler için uyarlanan versiyonunda, ölçeğin orijinalinde bulunan 6 madde (4, 6, 9, 11, 22, 26) düşük faktör yükü nedeniyle ölçekten çıkarılmıştır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanan versiyonu iki faktörlü bir yapı ortaya koymuştur. Ölçeğin çatışma alt boyutu 14 maddeden, olumlu ilişki alt boyutu 10 maddeden oluşmuştur. Birinci faktördeki maddelerin faktör yük değeri .38 ile .72, ikinci faktördeki maddelerin faktör yük değerleri .42 ile .72 arasında değişmektedir.

ÇAIÖ Türkçe formunun güvenilirlik çalışması kapsamında test tekrar test güvenilirlik katsayısı, Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı ve iki yarı test güvenilirliği hesaplanmıştır. Ölçeğin test tekrar test güvenilirlik katsayısı çatışma alt boyutu için .98 ($p<.01$); olumlu ilişki alt boyutu için .96 ($p<.01$) ve toplam puan için .96 ($p<.01$) olarak bulunmuştur. Ölçeğin iç tutarlık katsayıları (Cronbach Alfa) çatışma boyutu için .85, olumlu ilişki boyutu için .73 ve toplam puan için .73 olarak bulunmuştur. Spearman Brown düzeltmesinden sonra testin iki yarısı arası korelasyonu ise aynı sırayla .84, .73 ve .72'dir. Bulunan değerler ölçeğin güvenilirliği için yeterli düzeydedir (Akgün ve Yeşilyaprak, 2010). Ölçekten yüksek puan almak, olumsuz ilişkiyi gösterirken düşük puan almak olumlu ilişkiyi göstermektedir. Ölçekten alınan toplam puan 24 ile 120 arasında değişebilmektedir. Ölçekte, çatışma alt boyutunda, "Çocuğum beni bir ceza ve eleştiri kaynağı olarak görür" gibi maddeler yer alırken, olumlu ilişki alt boyutunda ise "Çocuğum benimle olan ilişkisine değer verir." gibi maddeler yer almaktadır. Ölçek anneler tarafından doldurulmaktadır. Bu çalışmada da annelerin bakış açısıyla çocuk-anne ilişkisini değerlendirmek amacıyla kullanılan ÇAIÖ, Ek-4'te verilmiştir.

ÇAIÖ'nin yakınlık alt boyutu, ebeveynin çocuğuyla sevgi dolu ve açık bir iletişim kurabildiğini ölçmekte ve yakınlık alt boyutu puanının yüksek çıkması, ebeveyn-çocuk ilişkisinin yakın ve olumlu bir ilişki olduğunu göstermektedir. Çatışma alt boyutu ise ebeveynin çocuğu ile olumsuz ve çatışmalı bir ilişki algıladığını ölçmekte ve çatışma alt boyutunun puanının yüksek çıkması ise ebeveyn-çocuk arasında çatışmalı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir (Zhang, 2010). Ölçeğin toplam puanlanmasında ise olumlu ya da olumsuz ifadeler ters puanlanarak tek bir toplam puan elde edilebilmektedir. Olumlu ifadeler ters çevrilerek puanlama yapılırsa, toplam puanın yüksek çıkması olumsuz bir ilişkinin varlığını, olumsuz ifadelerin ters çevrilerek puanlanmasında ise toplam puanın yüksek çıkması olumlu bir ebeveyn çocuk ilişkisinin

varlığını göstermektedir (Akgün ve Yeşilyaprak, 2010). Bu çalışmada ÇAIÖ kullanım izni alınarak (Ek-5), olumsuz ifadeler ters çevrilerek puanlanmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Bu çalışmada veri toplama süreci başlamadan önce K.K.T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'na dilekçe ile yazılı başvuru yapılarak, araştırmanın bakanlığa bağlı resmi ve özel özel eğitim kurumlarında yürütülebilmesi için gerekli izinler alınmıştır (Ek-6). Bu izin yazısı ile K.K.T.C.'deki özel eğitim kurumlarına başvurularak, uygun özelliklerdeki anne-çocuk çiftlerine Araştırma Katılım Sözleşmesi ulaştırılmış, çalışmaya katılmayı kabul eden annelerle görüşülerek, araştırmanın amacı ve nasıl yürütüleceği açıklanmıştır. Video çekimleri için annelere uygun gün ve saat aralığı belirlenerek uygulama takvimi oluşturulmuştur.

Bu çalışmada veriler annelerden toplanacağı için öncelikle annelerden kendileri ve çocukları hakkındaki bilgileri toplamak amacıyla geliştirilen Anne-Çocuk Bilgi Formu'nu ve çocuklarıyla ilişkilerini değerlendirmek için ÇAIÖ'yü doldurmaları istenmiştir. PICCOLO kullanılarak anne çocuk etkileşimini değerlendirebilmek amacıyla video kaydı alınması öncesinde annelerden yazılı izin (Ek-1) alınmıştır.

Video kayıtları üç farklı kurumda yapılmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden anne-çocuk çiftlerine K.K.T.C.'nin üç farklı bölgesinden ulaşılabildiği için çekimlerin çocukların devam ettiği kurumlarda yapılmasına karar verilmiştir. Her üç kurumda da uygulamalar çalışma için uygun olan bir odada yürütülmüştür. Uygulamanın yapıldığı her üç odada yerlerde halı, çocuklara uygun masa ve sandalyeler bulundurulmuştur. Annelerin çocuklarıyla etkileşimleri sırasında kullanacakları araç gereçler büyük plastik kutularda hazır olarak sunulmuştur. Oyuncak ve araç gereçlerin seçiminde çocukların yaşı ve gelişim düzeyleri dikkate alınmıştır. Anne-çocuk etkileşimlerinin gerçekleştirilebilmesi için çocukların yaş düzeyine uygun standart oyuncak seti araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Bu setin içinde oyuncak telefon, hayvan figürleri, küpler, farklı büyüklükte legolar, piknik seti, top, yaş düzeyine uygun resimli kitap, kâğıt, boya kalemleri, yapboz ve kuklalar bulundurulmuştur. Çekim öncesi ortamlarda bulunan yukarıda sıralanan materyaller dışındaki fazla materyaller kaldırılmış, odada sadece oyuncak seti ile masa ve sandalyelere yer verilmiştir.

Anne-çocuk etkileşimi video kayıtları araştırmacının sağladığı tripot ve Canon EOS 550D kamera ile kaydedilmiştir. Kayıt öncesinde annelerden verilen oyuncak setiyle çocuklarıyla her zaman oynadıkları gibi oynamaları istenmiş, kayıt öncesi ve sırasında anne-çocuk etkileşimine hiçbir şekilde müdahale edilmemiştir. Anne-çocuk çiftlerinin etkileşimsel davranışları ortalama 15 dakika video kaydına alınmıştır. Bu 15 dakikadan ilk 3 dakikası, anne ve çocuğun ortama alışması için kullanılacağından ve son 2 dakikası anne ve çocuğun yorulmuş ve sıkılmış olacağı ve dikkatlerinin dağılabileceği nedeni ile elenerek ortada kalan 10 dakikalık oyun süreci değerlendirilmeye alınmıştır.

2.5. Verilerin Kodlanması ve Gözlemciler Arası Güvenirlik Analizi

Araştırmacı tarafından PICCOLO Türkçe versiyonu kullanılarak 15 anne-çocuk etkileşim videosu kodlanmıştır. Araştırmacı Uzman Birgül Bayoğlu tarafından 22.03.2015 tarihinde düzenlenen eğitime bire bir katılarak sertifika almıştır (Ek-7), ayrıca araştırmacı ve uzman arasında, araştırma kapsamında olmayan, online paylaşılan anne-çocuk etkileşim videoları puanlamaları üzerinde %80 görüş birliği sağlamıştır.

Anne-çocuk etkileşimini değerlendirmeye yönelik alınan 15 dakikalık video kayıtlarının ilk üç ve son iki dakikalık bölümü kesilerek, ortada kalan 10 dakikalık etkileşim süreci değerlendirilmeye alınmıştır. Video kayıtlarında düzenlemeler tamamlandıktan sonra PICCOLO, her bir annenin ayrı ayrı etkileşimsel davranışlarını kodlama ve değerlendirme amacı ile kullanılmıştır. Her bir video kaydının tamamı izlendikten sonra annelerin etkileşimsel davranışları ölçeğin her bir alt boyutu için arka arkaya puanlanmıştır. Araştırmacı tarafından PICCOLO'nun Türkçe versiyonu kullanılarak 15 anne-çocuk etkileşim videosu kodlanmıştır.

Bu araştırmada veri toplamak amacıyla kaydedilmiş olan 15 anne-çocuk etkileşim videosundan dördü (%30) yansız olarak seçilerek, PICCOLO kullanımı sertifika programını yürüten uzman ile paylaşılmış ve gözlemciler arası güvenirliliğe bakılmıştır. İki gözlemci videoları ayrı ayrı izlemişler ve PICCOLO'yu kullanarak anne-çocuk etkileşim davranışlarını puanlamışlardır. Daha sonra puanlar üzerinde korelasyon hesaplamaları yapılmıştır. 1.Gözlemcinin PICCOLO alt ölçekler ve toplam puanı ile 2.Gözlemcinin PICCOLO alt ölçekler ve toplam puanı arasında anlamlı bir

ilişki olup olmadığına Spearman Korelasyon katsayısı ile incelenmiş ve sonuçları Tablo 2.3'te gösterilmiştir.

Bilindiği üzere, korelasyon katsayısı, değişkenler arasındaki ilişkinin düzeyini ya da miktarını ve yönünü açıklayan bir sayıdır. Korelasyon katsayısının 1.00 olması, mükemmel pozitif bir ilişkiyi; -1.00 olması, mükemmel negatif ilişkiyi; 0.00 olması, ilişkinin olmadığını; 0.70-1.00 arasında olması, yüksek; 0.70-0.30 arasında olması orta ve 0.30-0.00 arasında olması ise düşük düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2015).

Tablo 2.3.

Gözlemciler Arası Güvenirlilik İçin Spearman Korelasyon Katsayısı

	2.Gözlemci Yakınlık	2.Gözlemci Duyarlılık	2.Gözlemci Cesaretlendirme	2.Gözlemci Öğretme	2.Gözlemci PICCOLO Toplam
1.Gözlemci Duygusal Yakınlık	1,00**				
1.Gözlemci Duyarlılık		1,00**			
1.Gözlemci Cesaretlendirme			1,00**		
1.Gözlemci Öğretme				,949	
1.Gözlemci PICCOLO Toplam					1,00**

**p<.01

Tablo 2.3'e göre, 1.Gözlemci ile 2.Gözlemcinin değerlendirmeleri için yakınlık, duyarlılık, cesaretlendirme ve toplam puanları arasında 1,00 olan pozitif yönlü, mükemmel bir ilişki olduğu, öğretme puanları arasında ise ,949 olan pozitif yönlü, yüksek düzeyde bir ilişki olduğu bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre gözlemciler arası güvenirliliğin yüksek olduğu ve PICCOLO kullanılarak değerlendirilme tarafından yapılan puanlamaların güvenilir olduğu söylenebilir.

2.6. Verilerin Analizi

İlişkisel araştırmalarda istatistiksel analizlerin yapılabilmesi için değişkenlere ait puanların eşit aralıklı ya da oran ölçek düzeyinde elde edilmiş olması gerekmektedir (Tekbıyık, 2015). Bu çalışmada değişkenlere ait puanlar eşit aralıklı ölçek düzeyinde elde edilmiştir. PICCOLO ve ÇAIÖ'den elde edilen verilerden annelerin etkileşimsel davranışları ile çocuklarıyla ilişki düzeylerine ilişkin verileri oluşturmuştur. Analizlere geçilmeden önce veri giriş planı oluşturulmuş, değişkenlerin veri dosyasında nasıl tanımlanacağı belirlenmiştir. Değişkenler tanımlandıktan sonra ölçeklerden elde edilen veriler, bilgisayar ortamında, SPSS 21 paket programından yararlanılarak analiz edilmiştir. Veri girişi tamamlandıktan sonra araştırmaya katılan anne-çocuk çiftlerinin kişisel bilgilerini betimlemek amacıyla frekans ve yüzde hesaplamaları yapılmıştır.

İlişkisel araştırmalarda verilerin analiz edilmesinden önce verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmekte ve inceleme sonuçlarına göre parametrik ya da nonparametrik testler seçilmektedir. Grup büyüklüğünün 50'den küçük olması durumunda Shapiro-Wilks, büyük olması durumunda Kolmogorov-Smirnov testi, puanların normalliğe uygunluğunu incelemeye kullanılan iki testtir. Puanların dağılımı normalden aşırı sapma göstermesi durumunda "normallik" varsayımını gerektiren istatistiklerin kullanılmaması gerekmektedir (Büyüköztürk, 2015). Bu çalışmada grup büyüklüğü 50'den küçük olduğu için verilerin dağılımının normal olup olmadığını test etmek için Shapiro-Wilks testi kullanılmıştır. Bu çalışmada Shapiro-Wilks testi sonucu p değeri .05'den küçük çıktığı için ($p=.00$) verilerin normal dağılım göstermediği görülmüş ve analizlerde nonparametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir.

Normal dağılım testlerinin ardından, özel gereksinimli çocuğu olan annelerin PICCOLO alt ölçek puanları ve toplam puanı ile ÇAIÖ alt ölçek puanları ve toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı Spearman Korelasyon katsayısı ile incelenmiştir. Anne yaş ve anne çalışma durumuna göre PICCOLO ve ÇAIÖ'den alınan puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Mann-Whitney U testi; anne eğitimi düzeyi değişkenine göre PICCOLO ve ÇAIÖ'den alınan puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Kruskal Wallis testi kullanılarak incelenmiştir. Çocuk cinsiyeti ve tanı değişkenine göre PICCOLO ve ÇAIÖ'den alınan puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Mann-Whitney U testi; çocuk yaş değişkenine göre PICCOLO ve

ÇAIÖ'den alınan puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığı ise Kruskal Wallis testi kullanılarak incelenmiştir.

BÖLÜM III

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle annelerin PICCOLO ve ÇAIÖ'den aldıkları puanlara ilişkin betimsel bulgular ele alınmıştır. Daha sonra araştırma sorularına ilişkin bulgulara ve yorumlara yer verilmiş ve bulgular ilgili alanyazın çerçevesinde tartışılmıştır.

3.1. PICCOLO ve ÇAIÖ Betimsel Bulgular

3.1.1. Annelerin Etkileşim Davranışlarına İlişkin Bulgular

Çalışma grubundaki çocukların PICCOLO ve alt ölçeklerinden aldıkları puanların betimsel istatistikleri Tablo 3.1'de gösterilmiş ve bulgular tabloların altında yorumlanmıştır.

Tablo 3.1.

PICCOLO Betimsel İstatistikleri

PICCOLO	Min.-Mak.	Ranj	Ortalama	SS
Duygusal Yakınlık	0-14	5-14	10,87	2,72
Duyarlılık	0-14	4-14	9,07	3,19
Cesaretlendirme	0-14	4-12	8,53	2,47
Öğretme	0-16	4-14	9,53	2,82
Toplam Puan	0-58	22-51	38,00	9,68

Tablo 3.1'e göre, araştırmaya katılan annelerin PICCOLO toplam puan ortalaması 38,00 olarak bulunmuştur. Alt ölçekler incelendiğinde annelerin en yüksek ortalama puanı yakınlık (10,87); en düşük ortalama puanı ise cesaretlendirme (8,53) alt boyutundan aldıkları görülmüştür. Ölçeğin her bir alt boyutundan 11 ve altında puan almak değerlendirilen alanla ilgili yeterlilik puanlarının sınırın altında olduğunu

göstermektedir (Bayoğlu, 2014). PICCOLO'da yer alan her bir alt boyut ortalama puanlarına bakıldığında ise annelerin yakınlık (10,87), duyarlılık (9,07), cesaretlendirme (8,53) ve öğretme (9,53) ortalama puanlarının 11'in altında olduğu görölmektedir. Bu sonuca göre özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin sergiledikleri etkileşim davranış puanları incelendiğinde, annelerin çocuklarına yeterli düzeyde olmasa da görece daha fazla duygusal yakınlık gösterdikleri ancak daha az duyarlılık, cesaretlendirme ve öğretme davranışı sergiledikleri, PICCOLO toplam puan ortalamalarının da düşük olduğu ve annelerin yakınlık, duyarlılık, cesaretlendirme ve öğretme davranışları için desteklenmeye gereksinimleri olduğu söylenebilir.

Anne çocuk etkileşim davranışlarını değerlendiren ölçeklerden biri olan PICCOLO'nun, yalnızca normal gelişim gösteren çocuk anneleriyle değil özel gereksinimli çocuğa sahip annelerle (Innocenti ve diğ., 2013), babalarla (Anderson, 2013), farklı etnik gruplardan gelen ebeveynlerle (Roggman ve diğ., 2013), bakıcı çocuk etkileşiminin incelenmesinde (Norman ve diğ., 2013) kullanıldığı, alanda çalışan uygulayıcılar için pratik ve güçlü bir araç olduğu (Bradley, 2013), olumlu ve gelişen ebeveynlik davranışlarının anne-çocuk etkileşimine katkı sağladığı ve çocuk üzerinde kalıcı etkileri olduğu aynı zamanda ebeveyn olmayan bakıcılar ile çocuk arasındaki ilişkiyi de değerledirdiği (Cohen, 2013) görölmektedir.

Ebeveyn özellikleri ve davranışlarının çocuğu etkilediği, çocuk özellikleri ve davranışlarının da ebeveyn davranışlarını etkilediği, dolayısıyla aralarında çift yönlü dinamik bir ilişkinin olduğu bilinmektedir (Barnard ve Kelly, 1990; Yirmiye ve Sigman, 2001). Gelişimsel geriliği olan çocukların gelişim özellikleri etkileşimi olumsuz yönde etkileyebilmekte, anne / baba ve diğer yetişkinler için önemli olan çocuk davranışları, bu çocuklarda nitelik ve nicelik açısından farklılık gösterebilmektedir (Barnard ve Kelly, 1990). Gelişimsel yetersizliğe sahip çocukların normal gelişim gösteren çocuklara göre annelerine daha az etkileşimsel ipuçları sağlamaları, annelerin bu ipuçlarını okuma ve onları anlamada zorlanmalarına, duygularını daha olumsuz ve sözel olmayan ifadelerle sergilemelerine ve sıra almada daha çok zorlanmalarına neden olmaktadır. Aynı şekilde, gelişimsel yetersizliğe sahip bu çocukların annelerinin de diğer normal gelişim gösteren çocukların annelerinden etkileşime aktif katılma ve olumlu duygular sergilemede farklılıklarının olduğu gözlenmektedir (Karaaslan, 2010).

Bu araştırmada özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin çocuğa daha fazla duygusal yakınlık gösterdiği ancak çocuğun ipuçlarına, duygularına, konuşmasına, ilgilendiklerine ve davranışlarına karşılık verme, oyun becerilerini aktif olarak destekleme, uygun oyuncak seçme, paylaşılan sohbeti sürdürme ve yeterince bilişsel uyaran sunma davranışlarını daha az sergiledikleri söylenebilir. Bu da zihinsel engelli bebek anneleriyle normal bebek annelerinin etkileşim davranışlarını karşılaştırdığı çalışmasında zihinsel engelli bebek annelerinin normal bebek annelerine göre tepki verme ile ilgi ve uygun oyuncak seçme davranışını daha az sergilerken etkileşim başlatma, olumlu duygu ve ısrar etme davranışlarını daha fazla sergilediklerine ilişkin bulguları hatırlatmaktadır (Ceber, 1998).

Bu alışmada PICCOLO'nun yalnızca olumlu davranışları değerlendirmesi bir sınırlılık olarak görülebilir. Yalnızca olumlu davranışlara odaklanılmasının nedenleri üç şekilde açıklanmaktadır. Bunlardan birincisi gözlemlenen ebeveynin daha olumlu davranışlar göstermesi ve daha az olumsuz davranış göstermesinin muhtemel olması, ikincisi uygulayıcıların ebeveynlerin olumlu davranışlarıyla ilgili sohbetlere daha duyarlı olduklarını ve olumlu davranışlara odaklanmanın daha yararlı olacağını belirtmeleri ve üçüncüsü uygulayıcıların bazen önemsiz olduğuna inandıkları ebeveynlik davranışlarını görmezden gelebilmeleridir. PICCOLO ile uygulayıcılar ebeveynin olumsuz davranışları yerine, olumlu davranışlarına daha fazla odaklanma çabası göstererek ebeveynlerin güçlü yönlerini daha etkili hale getirerek, ocuk çıktılarıyla tutarlı sonuçlar elde edebilirler (Roggman, Cook, Innocenti, Norman ve Christiansen, 2013).

Normal gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin de çocukları ile oynarken çocuklarının isteklerine uyum sağlama, çocuğu yanıtlatma, oyunda rol alarak oyun konuşması yapma, sınır koyma ve yorum yapma, bilgi ve emir verme konularında çoğunlukla istenmeyen sözel davranışlar sergiledikleri bilinmektedir (Akgün ve Yeşilyaprak, 2011). Bu nedenle özel gereksinimli ocuk annelerinin çocuklarıyla etkileşiminin, normal gelişim gösteren ocuk annelerinde görülenden tümüyle farklı olduğunu söylemek yanlış olacaktır (Turan, 2012). Başka bir deyişle etkileşim davranışları söz konusu olduğunda çocuğu özel gerkesinimli olsun ya da olmasın annelerin benzer güçlükler yaşadıkları söylenebilir (Innocenti, Roggman ve Cook, 2013).

Özel gereksinimli çocuk annelerine, çocuklarıyla nasıl etkileşim kurmaları gerektiğinin öğretilmesi anne-çocuk etkileşim davranışlarında anlamlı değişmelere yol açmaktadır (Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2000; Kanık, 1998). Annelerin etkileşim davranışlarını değiştirmeye yönelik yapılan müdahaleler sonucunda annelerin etkileşim davranışlarında olumlu gelişmeler meydana gelmekte, olumsuz etkileşim davranışları azalmaktadır (Karaaslan, 2010; Küçüker ve diğ., 2001; Mahoney, 2009; Mustul, 2015; Selimoğlu, 2015; Turan, 2012). Etkileşim sürdürme ve öğretme davranışlarının sıklığı artan anneler ilgi ve uzak durma davranışlarını da daha az sergilemektedir (Küçüker ve diğ., 2001; Turan, 2012). Söz konusu müdahaleler özel gereksinimli çocuklar üzerinde de olumlu çıktılara yol açmakta (Cohen, 2013; Innocenti, 2013; Roggman, 2013); etkileşim davranışları artan çocuklar bilişsel, dil ve sosyal-duygusal gelişim alanlarında da ilerleme göstermektedirler (Karaaslan, 2010; Selimoğlu, 2015).

Anne babaların sergilediği etkileşim davranışlarının geliştirilmesi, gözleme dayalı yöntemlerle ölçülebilir olması ve olumlu ebeveynlik davranışlarının desteklenmesi bir sistem olan aile için her yönüyle olumlu etkiler yaratmakta bununla beraber zaman içinde süreklilik ve farklılık gösterebilen anne çocuk etkileşim örüntülerini anlamının çift yönlü olan bu etkileşimi anlamak adına önemli olduğu düşünülmektedir. Ancak konuyla ilgili, Türkiye’de özel gereksinimli çocuğu olan annelerle yapılan araştırmaların oldukça sınırlı olduğu, K.K.T.C.’de ise okul öncesi dönemde özel gereksinimli çocuğu olan annelerle, anne-çocuk etkileşimini değerlendirmeye yönelik araştırma bulgusuna rastlanmadığı görülmektedir.

3.1.2. Annelerin Çocuklarıyla İlişisine İlişkin Bulgular

Çalışma grubundaki çocukların ÇAIÖ ve alt ölçeklerinden aldıkları puanların betimsel istatistikleri ise Tablo 3.2’de gösterilmiş ve bulgular tabloların altında yorumlanmıştır.

Tablo 3.2.*ÇAIÖ Betimsel İstatistikleri*

ÇAIÖ	Min.-Mak.	Ranj	Ortalama	SS
Olumlu İlişki	10-50	26-49	38,40	7,20
Çatışma	14-70	27-64	41,13	11,07
Toplam Puan	24-120	65-111	79,87	14,07

Tablo 3.2’de araştırmaya katılan annelerin ÇAIÖ toplam puanlarının ortalaması 79,87 olarak yüksek düzeyde bulunmuştur. ÇAIÖ olumlu ilişki alt ölçek puanlarının ortalaması 38,40 ve çatışma puanlarının ortalaması ise 41,13 olarak bulunmuştur.

ÇAIÖ Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması Akgün ve Yeşilyaprak tarafından 2010 yılında yapılmış, bu çalışmada ölçeğin olumlu ilişki ve çatışma olmak üzere toplam 24 maddelik Türkçe’ye uyarlanan versiyonu kullanılmıştır. Bu çalışmada ölçekte yer alan olumsuz ifadeler (örnek: Çocuğumla ben sürekli olarak birbirimizle çatışma halinde gibiyiz; Çocuğum benden birşey istediğinde sızlanır ya da ağlar) ters çevrilerek puanlanmış ve toplam puan elde edilmiştir. Saygı ve Balat’a (2013) göre ölçeğin toplam puanlanmasında olumlu ya da olumsuz ifadeler ters puanlanarak tek bir toplam puan elde edildiği görülmektedir. Buna göre bu araştırmanın sonucunda olumsuz ifadelerin ters çevrilerek puanlanmasıyla elde edilen toplam puana (Ortalama=79,87) göre, özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin, çocuklarıyla olumlu ilişki yaşadıkları söylenebilir. ÇAIÖ’nin yakınlık alt boyutu, ebeveynin çocuğuyla sevgi dolu ve açık bir iletişim kurabildiğini ölçmekte ve yakınlık alt boyutu puanının yüksek çıkması, ebeveyn-çocuk ilişkisinin yakın ve olumlu bir ilişki olduğunu göstermektedir. Çatışma alt boyutu ise ebeveynin çocuğu ile olumsuz ve çatışmalı bir ilişki algıladığını ölçmekte ve çatışma alt boyutunun puanının yüksek çıkması ise ebeveyn-çocuk arasında çatışmalı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir (Zhang ve Chen, 2010, akt. Saygı ve Balat, 2013). Bu çalışmada ÇAIÖ’nin olumlu ilişki ve çatışmaya ilişkin elde edilen ortalama alt ölçek puanları incelendiğinde annelerin çocuklarıyla olan ilişkilerini görece olumlu olarak algıladıkları söylenebilir. Ancak ÇAIÖ’den elde edilen puanlar için bir kesme noktasının olmamasının, bulguların yorumlanmasını sınırlandırdığı düşünülmektedir.

Anne çocuk ilişkisine yönelik çalışmaların genellikle normal gelişim gösteren çocuk anneleriyle yapıldığı, araştırmaların bebeklik ve çocukluk dönemine yoğunlaştığı ancak doğrudan anne çocuk ilişkisini ele alan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu, anne tutumlarını ölçmeye yönelik ölçeklerin kullanıldığı fakat karşılıklı ilişkileri belirlemeye yönelik ölçeklerin yeterli sayıda olmadığı görülmektedir (Saygı, 2011). Ebeveyn-çocuk ilişkisiyle ilgili 0-24 ay arası çocuklarla yapılan çalışmaların az sayıda olması, gelişim açısından önemi düşünüldüğünde konu ile ilgili bu yaş aralığındaki çocuklarla yapılan çalışmaların artması gerektiği önerilmektedir (Kırman ve Doğan, 2017). Ayrıca alan yazında özel gereksinimli çocuklarla anne-çocuk ilişkisini doğrudan bu başlık altında ele alan bir araştırma bulgusuna rastlanmamakla birlikte, ilgili çalışmalarda, anne çocuk ilişkisinden daha çok anne çocuk etkileşiminin incelendiği de göze çarpmaktadır.

Kırman ve Doğan'ın (2017), 0-6 yaş arası özel gereksinimli çocuğu olmayan anne babaların çocuklarıyla ilişkilerini ele aldıkları meta-sentez çalışmasında, anne baba çocuk ilişkisi ile ilgili çalışmaların ağırlıklı olarak ölçek geliştirme, geçerlik-güvenirlik uyarlama çalışmaları; çocukların davranışları ve davranış problemleri ile anne baba tutumları arasındaki ilişki; çocukların sosyal becerileri ile anne baba tutumları arasındaki ilişki ve farklı değişkenlere göre ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları üzerine yapıldığı görülmektedir. Araştırmalarda en çok kullanılan birinci ölçme aracının Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutumu Ölçeği (PARI) olduğu ve ikinci ölçme aracının Çocuk Anababa İlişki Ölçeği olduğu belirtilmektedir. Yine meta-senteze dahil olan çalışma bulgularından birinde 25-30 yaş grubundaki genç annelerin, 31-45 yaş grubuna göre çocukları ile daha fazla çatışmalı ilişkiler yaşadıkları görülmüştür.

Anne çocuk ilişkisinin çocuğun gelişiminde yaşamsal önem taşıyan, uzun süreli bir etkileşim biçimi olduğu, olumlu bir anne çocuk ilişkisinin çocuğa erken yaşta sağlanan uyarıcı ve destekleyici ortamın, çocuğun sağlıklı gelişimine katkı sağladığı (Hortaçsu, 2003; Pino,1999), ebeveyn-çocuk arasında kurulan olumlu ilişkinin ebeveynlik becerilerini arttırdığı ve çocukların gelişimlerini desteklediği (Innocenti ve diğ., 2013) bilindiğinden anne çocuk ilişkisinin değerlendirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Ancak karşılıklı olan bu ilişkide de anneye özgü faktörlerin, özel gereksinimli çocuğa sahip olma (Sucuoğlu, 1993) anne-babaların bireysel özellikleri ve ebeveynlik stilleri (Altay ve Güre, 2012), annenin aldığı sosyal destek (Karpat ve Girli, 2012), annenin duygusal durumu ve evlilik uyumu (Kaya,2003) ve çocuğa özgü

faktörlerden, özel gereksinimli olma (Çengelci, 2009; Spiker ve diğ., 2002), yetersizliğin derecesi (Töret ve diğ., 2015) düşük sosyo-ekonomik düzeyde ve gelişimsel gerilik risk grubunda olma (Innocenti ve diğ., 2013; Roggman ve diğ., 2013) gibi bazı değişkenlerin anne çocuk ilişkisinin niteliğini değiştirdiği söylenebilir. Bu nedenle anne çocuk ilişkisi incelenirken anne ve çocuğa özgü birçok değişkenin ele alınması önemli görülmektedir. Türkiye’de ve K.K.T.C.’de özel gereksinimli çocuğu olan annelerle, anne-çocuk ilişkisini değerlendirmeye yönelik araştırma bulgusuna rastlanmadığı görülmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde araştırma soruları temel alınarak öncelikle annelerin PICCOLO puanları ile ÇAIÖ puanları arasındaki ilişki incelenecektir. Daha sonra anne ve çocuk özelliklerine göre PICCOLO ve ÇAIÖ’den alınan puanlarının farklılaşp farklılaşmadığı incelenecektir. Ayrıca bulgular alan yazın çerçevesinde tartışılacaktır.

3.2. Annelerin PICCOLO puanları ile ÇAIÖ puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Annelerin PICCOLO alt ölçek puanları ve toplam puanı ile ÇAIÖ alt ölçek puanları ve toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı Spearman Korelasyon katsayısı ile incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 3.3’de gösterilmiştir.

Tablo 3.3’e göre, annelerin ÇAIÖ olumlu ilişki puanları ile PICCOLO alt ölçek puanları ve toplam puanı arasında pozitif yönlü ve düşük düzeyde ancak anlamlı olmayan ($p>.05$) bir ilişki bulunmuştur. ÇAIÖ çatışma puanı ile PICCOLO duyarlılık puanı arasında ($r=.691$); cesaretlendirme puanı arasında ($r=.659$); öğretme puanı arasında ($r=.541$) ve PICCOLO toplam puanı arasında ($r=.610$) pozitif yönlü ve orta düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur. Yine annelerin ÇAIÖ toplam puanı ile PICCOLO yakınlık puanı arasında ($r=.593$); duyarlılık puanı arasında ($r=.617$); cesaretlendirme puanı arasında ($r=.560$); öğretme puanı arasında ($r=.565$) ve PICCOLO toplam puanı arasında ($r=.583$) pozitif yönlü ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 3.3.

Annelerin PICCOLO Alt Ölçek Puanları ve Toplam Puanı ile ÇAIÖ Alt Ölçek Puanları ve Toplam Puanlarının Spearman Korelasyon Katsayısı Sonuçları

PICCOLO	ÇAIÖ		
	Olumlu İlişki	Çatışma	Toplam Puan
Duygusal Yakınlık	,324	,448	,593*
Duyarlılık	,194	,691**	,617*
Cesaretlendirme	,152	,659**	,560*
Öğretme	,310	,541*	,565*
Toplam Puan	,226	,610*	,583*

Tablo 3.3'teki sonuçlar incelendiğinde ilginç bulgulara ulaşıldığı söylenebilir. PICCOLO ile uzmanlar tarafından yapılan değerlendirmeler sonucunda anne-çocuk etkileşiminin sınırlı olduğu görülürken, anneler tarafından ÇAIÖ kullanılarak değerlendirilen anne çocuk ilişkisi görece daha olumludur. Bu sonuç, bir özdeğerlendirme aracı olan ÇAIÖ'nin anneler tarafından kullanımında sorunlar olabileceğini akla getirmektedir. Öz bildirim araçlarıyla yapılan öznel değerlendirmelerde bazı sorunlar ortaya çıkarabileceği alanyazında da dile getirilmektedir. Dereceleme ölçeklerinde karşılaşılan bir sorun ölçeği dolduran bireyin yanlılığıdır. Beğenilme kaygısıyla kişiler gerçekleri çarpıtabilir. Anne-babalar değerlendirme ölçeklerini doldururken, çocuklarının beğenilmesini istedikleri için verdikleri cevapları istedik yönde değiştirebilirler (Karasar, 2006). Annenin çocuğuyla ilişkisini olumlu algılaması, gerçekte var olan anne-çocuk ilişki düzeyi ile çelişebilir, ancak kendilerini ebeveyn rolünü yerine getirme ve annelik konusunda daha yetkin hissettiklerini düşünen annelerin çocuklarıyla ilişkilerinde zorluk çekmedikleri de belirtilmektedir (Ercegovac ve Pericis, 2013). Bu araştırmada annelerin çocuklarıyla olan ilişkilerini görece olumlu algılamalarının bu şekilde açıklanabileceği düşünülmektedir. Annelerin özellikle çocuklarıyla ilişkileri söz konusu olduğunda yanlılığını koruyamayabilecekleri düşünülmektedir. Bu durumun annelerin çocuğun özellikleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması, çocuktan var olan performanslarının üstünde beklentilerinin olması, çocuk ve annelerin oyun davranışlarına ilişkin sınırlılıklarının olması, çocuğun ilgi ve isteklerine hoşgörülü olamaması ve annelerin davranışlarında belirli bir devamlılık, kararlılık sağlayamamasıyla ilişkili olarak açıklanabileceği düşünülmektedir.

Özel gereksinimli çocuğu olan ailelerle ebeveyn-çocuk etkileşimini değerlendirmeye yönelik çalışmalara son yıllarda artan bir ilginin olduğu görülse de konuyla ilgili araştırmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir (Diken, 2009). Alan yazında özel gereksinimli çocuğu olan annelerle (Ceber,1998; Diken, 2012; İrtiş, 2016; Kesiktaş, 2012; Küçüker ve diğ., 2001; Karaaslan, 2010; Mustul, 2015; Oğuz, 2016; Öztürk, 2015; Selimoğlu, 2015; Uyar, 2016; Yetkin, 2016) ebeveyn-çocuk etkileşimi üzerine yapılan araştırmalar, nitelikli ve olumlu ebeveyn-çocuk ilişkisinin çocuğun bilişsel gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu, çocuğun tanısının annelerin etkileşim davranışları üzerinde farklılık gösterebildiğini, yetişkinlerin duyarlı etkileşimde bulunmaları adına aile ve öğretmen eğitim hizmetlerinin gerekliliğine / güçlendirilmesi gerektiğine, olumlu ebeveynlik ve etkileşim davranışlarının desteklenmesine (Bradley, 2013; Beurkens, 2010; Cohen, 2013; Innocenti ve diğ., 2013; Roggman ve diğ., 2013) vurgu yapmaktadırlar. Aynı zamanda ebeveyn-çocuk etkileşim kalitesini arttırmanın bir yolu olarak ilişki temelli müdahale programlarının giderek daha fazla uygulandığı belirtilmektedir (Mortensen ve Mastergeorge, 2014). Nitelikli ebeveyn çocuk etkileşimi için incelenen bu araştırmalar sonucunda çocuğa duygusal yakınlık, duyarlılık, cesaretlendirme ve öğretme davranışlarını yeterli düzeyde sergileyebilen ebeveynlerin başarılı ve güçlü anne baba çocuk ilişkisinin gerekliliklerini yerine getirdiği söylenebilir (Roggman ve diğ., 2013).

Ebeveyn-çocuk etkileşimini değerlendirmeye yönelik yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde, bu çalışmanın ebeveyn-çocuk etkileşimini ve çocuklarıyla olan ilişki düzeyini birlikte değerlendirmesi açısından ayırıcı bir özellik taşıdığı düşünülmektedir. Sonuç olarak, bu araştırmada çocuklarıyla görece olumlu bir ilişki yaşayan özel gereksinimli çocuk annelerinin hem etkileşim davranışları hem de çocuklarıyla olumlu ilişkiler kurabilmeleri açısından desteklenmeleri gerektiği söylenebilir. Başarılı ebeveyn çocuk ilişkisinin kurulabilmesi için ebeveynlerin nitelikli etkileşim davranışlarını yeterli düzeyde sergilemeleri önemli görülmektedir.

3.3. Annelerin özelliklerine göre PICCOLO ve ÇAIÖ'den alınan puanlar farklılaşmakta mıdır?

Bu bölümde annenin yaşına, eğitim durumuna ve çalışma durumuna göre PICCOLO ve ÇAIÖ'nin alt ölçek ve toplam puanları arasında fark olup olmadığına bakılarak elde edilen bulgular alanyazın çerçevesinde topluca tartışılmıştır.

3.3.1. Anne Yaşı

Annelerin yaşına göre PICCOLO ile ÇAIÖ toplam puanı ve alt ölçek puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Mann-Whitney U testi ile test edilmiş ve sonuçları Tablo 3.4'de gösterilmiştir.

Tablo 3.4.

Anne Yaşına Göre PICCOLO ve ÇAIÖ Puanlarının Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Ölçekler	Anne Yaş	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
PICCOLO Duygusal Yakınlık	34 yaş ve altı	9	8,22	74,00	25,00	,810
	35 yaş ve üstü	6	7,67	46,00		
PICCOLO Duyarlılık	34 yaş ve altı	9	8,50	76,50	22,50	,592
	35 yaş ve üstü	6	7,25	43,50		
PICCOLO Cesaretlendirme	34 yaş ve altı	9	8,78	79,00	20,00	,403
	35 yaş ve üstü	6	6,83	41,00		
PICCOLO Öğretme	34 yaş ve altı	9	7,78	70,00	25,00	,812
	35 yaş ve üstü	6	8,33	50,00		
PICCOLO Toplam Puan	34 yaş ve altı	9	8,61	77,50	21,50	,516
	35 yaş ve üstü	6	7,08	42,50		
ÇAIÖ Olumlu İlişki	34 yaş ve altı	9	8,50	76,50	22,50	,594
	35 yaş ve üstü	6	7,25	43,50		
ÇAIÖ Çatışma	34 yaş ve altı	9	7,00	63,00	18,00	,288
	35 yaş ve üstü	6	9,50	57,00		
ÇAIÖ Toplam Puan	34 yaş ve altı	9	6,94	62,50	17,50	,261
	35 yaş ve üstü	6	9,58	57,50		

Tablo 3.4'e bakıldığında, anne yaşına göre PICCOLO toplam puanları ve yakınlık, duyarlılık, cesaretlendirme ve öğretme alt ölçek puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>.05$). PICCOLO ölçeğinin yakınlık, duyarlılık ve cesaretlendirme alt ölçek ve toplam puanlarında, 34 yaş ve altı annelerin sıra ortalaması 35 yaş ve üstü annelere göre daha yüksek olduğu öğretme alt ölçek puanında ise daha düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre annelerin yaşına göre toplam PICCOLO ve alt ölçek puanlarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığı söylenebilir.

Yine Tablo 3.4 incelendiğinde, anne yaşına göre ÇAIÖ toplam puanı ile olumlu ilişki ve çatışma alt ölçek puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>.05$). ÇAIÖ ölçeğinin olumlu ilişki alt ölçek puanlarında 34 yaş altı annelerin sıra ortalaması 35 yaş ve üstü annelere göre daha yüksek iken, çatışma ve toplam ÇAIÖ puanları daha düşüktür. Bu bulgular annelerin yaşına göre toplam ÇAIÖ ve alt ölçek puanlarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığını göstermektedir.

3.3.2. Anne Eğitim Durumu

Annelerin eğitim durumuna göre PICCOLO ile ÇAIÖ toplam puanı ve alt ölçek puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Kruskal Wallis testi ile test edilmiş ve sonuçları Tablo 3.5'de gösterilmiştir.

Tablo 3.5 incelendiğinde, anne eğitim durumuna göre PICCOLO toplam puanı ile yakınlık, duyarlılık, cesaretlendirme ve öğretme alt ölçek puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>.05$). PICCOLO ölçeğinin duyarlılık, yakınlık, cesaretlendirme ve öğretme alt ölçek ve toplam puanlarında en yüksek sıra ortalamasının lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip annelere, en düşük sıra ortalamasının ilköğretim mezunu annelere ait olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre eğitim düzeyi arttıkça özellikle de lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip annelerin, diğer annelere göre daha fazla etkileşimsel davranış sergilediği söylenebilir.

Yine Tablo 3.5 incelendiğinde, anne eğitim durumuna göre ÇAIÖ toplam puanı ile olumlu ilişki ve çatışma alt ölçek puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>.05$). ÇAIÖ'nin olumlu ilişki alt ölçek puanlarında en yüksek sıra

ortalamasının okuryazar olmayan ya da ilkokul mezunu anneler olduğu; en düşük sıra ortalamasının lisans ya da lisansüstü eğitim düzeyine sahip anneler olduğu görülmektedir. ÇAIÖ'nin çatışma alt ölçek puanlarında en yüksek sıra ortalamasının lisans ya da lisansüstü eğitim düzeyine sahip anneler olduğu, en düşük sıra ortalamasının okuryazar olmayan ya da ilkokul mezunu anneler olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre eğitim düzeyi düştükçe annelerin çocuklarıyla ilişkilerini daha iyi algıladıkları, daha fazla olumlu ilişki ve daha az çatışmalı ilişki yaşadıklarını düşündükleri söylenebilir.

Tablo 3.5.

Anne Eğitim Durumuna Göre PICCOLO ve ÇAIÖ Puanlarının Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Ölçekler	Anne Eğitim Durumu	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
PICCOLO Duygusal Yakınlık	Okuryazar değil / İlkokul	5	7,40	2	2,18	,336
	Ortaokul / Lise	7	7,00			
	Lisans / Lisansüstü	3	11,33			
PICCOLO Duyarlılık	Okuryazar değil / İlkokul	5	6,00	2	4,22	,121
	Ortaokul / Lise	7	7,50			
	Lisans / Lisansüstü	3	12,50			
PICCOLO Cesaretlendirme	Okuryazar değil / İlkokul	5	6,20	2	5,57	,062
	Ortaokul / Lise	7	7,00			
	Lisans / Lisansüstü	3	13,33			
PICCOLO Öğretme	Okuryazar değil / İlkokul	5	5,00	2	4,62	,099
	Ortaokul / Lise	7	8,50			
	Lisans / Lisansüstü	3	11,83			
PICCOLO Toplam Puan	Okuryazar değil / İlkokul	5	5,70	2	5,17	,075
	Ortaokul / Lise	7	7,50			
	Lisans / Lisansüstü	3	13,00			
ÇAIÖ Olumlu İlişki	Okuryazar değil / İlkokul	5	10,20	2	2,48	,289
	Ortaokul / Lise	7	7,64			
	Lisans / Lisansüstü	3	5,17			
ÇAIÖ Çatışma	Okuryazar değil / İlkokul	5	4,60	2	6,68	,035
	Ortaokul / Lise	7	8,29			
	Lisans / Lisansüstü	3	13,00			
ÇAIÖ Toplam Puan	Okuryazar değil / İlkokul	5	7,70	2	2,45	,293
	Ortaokul / Lise	7	6,71			
	Lisans / Lisansüstü	3	11,50			

3.3.3. Annenin Çalışma Durumu

PICCOLO ile ÇAIÖ toplam puanı ve alt ölçek puanlarının annenin çalışma durumuna göre anlamlı bir fark gösterip göstermediği Mann Whitney U testi ile test edilmiş ve sonuçları Tablo 3.6’da gösterilmiştir.

Tablo 3.6.

Annenin Çalışma Durumuna Göre PICCOLO ve ÇAIÖ Puanlarının Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Ölçekler	Anne Çalışma Durumu	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
PICCOLO Duygusal Yakınlık	Çalışıyor	5	7,70	38,50	23,50	,852
	Çalışmıyor	10	8,15	81,50		
PICCOLO Duyarlılık	Çalışıyor	5	10,30	51,50	13,50	,154
	Çalışmıyor	10	6,85	68,50		
PICCOLO Cesaretlendirme	Çalışıyor	5	9,90	49,50	15,50	,238
	Çalışmıyor	10	7,05	70,50		
PICCOLO Öğretme	Çalışıyor	5	9,90	49,50	15,50	,240
	Çalışmıyor	10	7,05	70,50		
PICCOLO Toplam Puan	Çalışıyor	5	9,40	47,00	18,00	,390
	Çalışmıyor	10	7,30	73,00		
ÇAIÖ Olumlu İlişki	Çalışıyor	5	6,60	33,00	18,00	,389
	Çalışmıyor	10	8,70	87,00		
ÇAIÖ Çatışma	Çalışıyor	5	10,50	52,50	12,50	,125
	Çalışmıyor	10	6,75	67,50		
ÇAIÖ Toplam Puan	Çalışıyor	5	8,40	42,00	23,00	,806
	Çalışmıyor	10	7,80	78,00		

Tablo 3.6 incelendiğinde, anne çalışma durumuna göre PICCOLO toplam puanı ile yakınlık, duyarlılık, cesaretlendirme ve öğretme alt ölçek puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > .05$). PICCOLO ölçeğinin duyarlılık, cesaretlendirme ve öğretme alt boyutlarında çalışan annelerin en yüksek sıra ortalamasına sahip oldukları, yakınlık alt boyutunda ise en düşük sıra ortalamasına sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuca göre annelerin çalışma durumunun etkileşimsel davranışlarını etkilemediği,

ölçeğin alt boyutlarında çalışmayan annelere göre anlamlı farklılığın olmadığı söylenebilir.

Yine Tablo 3.6 incelendiğinde, anne çalışma durumuna göre ÇAIÖ toplam ölçek puanları ve olumlu ilişki ve çatışma alt ölçek puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>.05$). ÇAIÖ olumlu ilişki alt ölçek puanlarında çalışmayan annelerin sıra ortalamasının, çalışan annelere göre daha yüksek olduğu, çatışma alt ölçek puanlarına bakıldığında ise çalışmayan annelerin sıra ortalamasının, çalışan annelerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre çalışmayan annelerin çocuklarıyla ilişkilerini daha iyi algıladıkları, daha çok olumlu ilişki ve daha az çatışmalı ilişki yaşadıklarını düşündükleri söylenebilir.

Anne özelliklerine ilişkin olarak PICCOLO ve ÇAIÖ toplam puanı ve alt ölçek puanları arasında anne yaşı, anne eğitim durumu ve annenin çalışma durumu açısından puanların anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür. Anne özelliklerine göre elde edilen tüm bu bulgular, alanyazın çerçevesinde topluca aşağıda tartışılmıştır.

Anne özelliklerine göre PICCOLO'dan elde edilen sonuçlara bakıldığında, her ne kadar anlamlı farklılıklar ortaya çıkmasa da, anne yaşına göre 34 yaş ve altı annelerin, 35 yaş üstü annelere görece etkileşim davranışlarını daha fazla sergiledikleri söylenebilir. Anne eğitim durumuna göre lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip annelerin ilköğretim mezunu annelere göre daha fazla etkileşimsel davranış sergiledikleri ve annenin çalışma durumuna göre çalışmayan annelerin çalışan annelere görece etkileşim davranışlarını daha fazla sergiledikleri söylenebilir. Alan yazında özel gereksinimli çocuğu olan annelerle yapılan anne çocuk etkileşim araştırmaları incelenmiş ancak anne çocuk etkileşiminin demografik değişkenler açısından incelendiği araştırmaya rastlanmamıştır.

Anne özelliklerine göre ÇAIÖ'den elde edilen sonuçlar incelendiğinde, her ne kadar anlamlı farklılıklar ortaya çıkmasa da, anne yaşına göre 34 yaş ve altı annelerin, 35 yaş üstü annelere göre çocuklarıyla daha fazla çatışmalı bir ilişki yaşadıkları şeklinde yorumlanabilir. Saygı ve Balat (2013) benzer şekilde normal gelişime sahip çocukları olan genç annelerin çocukları ile daha fazla çatışmalı ilişki yaşadıklarını bulmuştur. Bulgular incelendiğinde, anne eğitim durumuna göre, karşılaştırmalar anlamlı çıkmasa

da, lisans ya da lisansüstü eğitim düzeyine sahip olan annelerin, okuryazar olmayan ya da ilkökul mezunu annelere göre çocuklarıyla olumlu ilişki düzeyinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu durum annelerin çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeylerinin artmasıyla ve bilgi düzeyindeki artışında yetkin çocuk yetiştirme tutumlarına eğilimi arttırmasıyla açıklanabilir (Mızrakçı, 1994). Anne-çocuk ilişkisinin, annenin eğitim durumuna göre farklılaştığını belirten benzer bulgulara Usta'nın (2014) çalışmasında da rastlanmıştır. Annenin çalışma durumuna göre ise, karşılaştırmalar anlamlı çıkmasa da, çalışmayan annelerin, çalışan annelere göre hem olumlu ilişki puanlarının daha yüksek hem de çatışma puanlarının daha düşük olduğu söylenebilir. Bu araştırma sonuçlarıyla benzer bir bulgu Saygı ve Balat'ın (2013) çalışmasında da görülmektedir, ebeveyn-çocuk ilişkisi ölçeğinden alınan puanlar annelerin çalışma durumu değişkeni ile karşılaştırıldığında, ölçeğin olumlu ilişki boyutunda anlamlı farklılığın olduğu, çalışmayan annelerin çocukları ile ilişkilerinin daha olumlu çıkması, çocukları ile geçirdikleri zamanın daha çok olmasından kaynaklandığını düşündürmüştür. Özellikle eğitim düzeyi düşük ve çalışmayan annelerin çocuklarıyla olan ilişkilerinin olumlu olduğunu düşünmeleri alanyazın ile çelişmektedir. Bu bulgunun öz değerlendirme araçlarının sınırlılıklarının göz önünde bulundurulması gerektiğini göstermektedir.

Türkiye'de anne-baba, çocuk ilişkileriyle ilgili, 0-6 yaş grubunda çocuğu olan anne-babalarla, son on yılda yapılmış 30 araştırma bulgusu anne özelliklerine göre incelendiğinde 26-30 yaş arası annelerin ebeveynliğe daha fazla ilgi duyduğu; 36 ve üzeri yaş grubundaki annelerin, 0-35 yaş grubu annelere göre ebeveynlikten daha fazla doyum elde ettikleri; annelerin çocuk sayıları, sahip oldukları çocukların okul öncesi eğitime devam etme süreleri, yaşları, eğitim düzeyleri değişkenlerine göre çocuklarına karşı tutumlarının farklılaştığı; 25-30 yaş grubundaki genç annelerin, 31-45 yaş grubuna göre çocukları ile daha fazla çatışmalı ilişkiler yaşadıkları; ortaokul ve üniversite mezunu anne babaların aşırı koruyuculuk düzeylerinin yüksek olduğu ve eğitim seviyesi arttıkça baskı ve disiplin boyutunda azalma, demokratiklik ve eşitlik tutumunda artış olduğu; annenin çalışma durumunun, genel olarak, başa çıkma becerilerine ve çocuk yetiştirme tutumlarına olumlu etkisi olduğu; çalışan annelerin çalışmayan annelere göre, daha fazla aktif baş etme, plan yapma ve şaka stratejisini kullandıkları; çalışmayan annelerin, çalışan annelerden daha fazla geri durma, duygu odaklı başa çıkma, dini baş etme, disfonksiyonel baş etme, davranışsal boş verme, aşırı annelik ve inkar stratejilerini kullandıkları; çalışan annelerin çalışmayanlara göre, yükseköğretim

mezunu annelerin ilköğretim mezunlarına göre ve iki çocuğa sahip annelerin üç ve daha fazla çocuğa sahip olanlara göre anneliğe ilgilerinin daha fazla olduğu; annenin çocuk yetiştirme konusunda bilgi alması ve kendini yeterli hissetmesi durumunda, demokratik tutum artmakta ve diğer tutumlar azalmakta olduğu; anne-çocuk ilişkilerinin çocukların ahlaki ve sosyal gelişimi üzerinde etkili olduğu görülmektedir (Akt. Kırman ve Doğan, 2017).

Sonuç olarak, alanyazında farklı bulgular olmasına karşın, bu çalışmada annelerin çocuklarıyla etkileşimleri ve ilişkilerinin annenin yaşına, eğitim düzeyine ve çalışma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür. Çalışmaya katılan anne sayısının toplam 15 olmasının ve karşılaştırma yapılan alt gruplardaki anne sayılarının çok düşük olmasının bulgular üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir.

3.4. Çocukların özelliklerine göre PICCOLO ve ÇAIÖ'den alınan puanlar farklılaşmakta mıdır?

Bu bölümde çocuğun yaşına, cinsiyetine ve tanısına göre PICCOLO ve ÇAIÖ'nin alt ölçek ve toplam puanları arasında fark olup olmadığına bakılmış ve çocuk özelliklerine ilişkin bulgular alanyazın çerçevesinde topluca tartışılmıştır.

3.4.1. Çocuk Yaşı

PICCOLO ile ÇAIÖ toplam puanı ve alt ölçek puanlarının çocuk yaşı açısından anlamlı bir fark gösterip göstermediği Kruskal Wallis ile test edilmiş ve sonuçları Tablo 3.7'de gösterilmiştir.

Tablo 3.7 incelendiğinde, çocuk yaşına göre PICCOLO toplam puanı ile yakınlık, duyarlılık, cesaretlendirme ve öğretme alt ölçek puanları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p > .05$). PICCOLO'nun alt ölçek puanlarının sıra ortalamalarına bakıldığında; yakınlık boyutu için en yüksek sıra ortalamasının 60-72 ay çocuklara ait olduğu, en düşük sıra ortalamasının 48-59 ay çocuklara ait olduğu; duyarlılık boyutu için en yüksek sıra ortalamasının 48-59 ay çocuklara ait olduğu en düşük sıra ortalamasının 36-47 ay çocuklara ait olduğu; cesaretlendirme boyutu için en yüksek sıra ortalamasının 48-59 ay çocuklara ait olduğu, en düşük sıra ortalamasının 60-72 ay

çocuklara ait olduğu; öğretme boyutu için en yüksek sıra ortalamasının 36-47 ay çocuklara ait olduğu, en düşük sıra ortalamasının 60-72 ay çocuklara ait olduğu görülmektedir. Bu bulgular çocukların yaşına göre PICCOLO toplam ve alt ölçek puanlarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığını göstermektedir.

Tablo 3.7.

Çocuk Yaşına Göre PICCOLO ve ÇAIÖ Puanlarının Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Ölçekler	Çocuk Yaşı	n	Sıra Ort.	SS	χ^2	p
PICCOLO Duygusal Yakınlık	36-47 ay	4	8,00	2	,683	,711
	48-59 ay	5	6,80			
	60-72 ay	6	9,00			
PICCOLO Duyarlılık	36-47 ay	4	6,75	2	,446	,800
	48-59 ay	5	8,60			
	60-72 ay	6	8,33			
PICCOLO Cesaretlendirme	36-47 ay	4	8,13	2	,033	,984
	48-59 ay	5	8,20			
	60-72 ay	6	7,75			
PICCOLO Öğretme	36-47 ay	4	10,88	2	2,43	,296
	48-59 ay	5	7,50			
	60-72 ay	6	6,50			
PICCOLO Toplam Puan	36-47 ay	4	8,38	2	,047	,977
	48-59 ay	5	8,00			
	60-72 ay	6	7,75			
ÇAIÖ Olumlu İlişki	36-47 ay	4	8,50	2	2,34	,310
	48-59 ay	5	5,60			
	60-72 ay	6	9,67			
ÇAIÖ Çatışma	36-47 ay	4	5,75	2	1,53	,463
	48-59 ay	5	9,40			
	60-72 ay	6	8,33			
ÇAIÖ Toplam Puan	36-47 ay	4	6,50	2	1,33	,513
	48-59 ay	5	7,30			
	60-72 ay	6	9,58			

Yine Tablo 3.7 incelendiğinde, çocuk yaşına göre ÇAIÖ toplam puanı ile çatışma ve olumlu ilişki düzeyi alt ölçek puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>.05$). ÇAIÖ olumlu ilişki alt ölçek puanlarında en yüksek sıra ortalamasının 60-72 ay çocuklara ait olduğu en düşük sıra ortalamasının 36-47 ay çocuklara ait olduğu; çatışma alt ölçek puanlarında en yüksek sıra ortalamasının 48-59 ay çocuklara ait olduğu ve en düşük sıra ortalamasının ise 36-47 ay çocuklara ait olduğu görülmektedir. Bu bulgular çocukların yaşına göre ÇAIÖ toplam ve alt ölçek puanlarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığını göstermektedir.

3.4.2. Çocuk Cinsiyeti

PICCOLO ile ÇAIÖ toplam puanı ve alt ölçek puanlarının çocuk cinsiyeti değişkeni açısından anlamlı bir fark gösterip göstermediği Mann Whitney U testi ile test edilmiş ve sonuçları Tablo 3.8’de gösterilmiştir.

Tablo 3.8.

Çocuk Cinsiyetine Göre PICCOLO ve ÇAIÖ Puanlarının Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Ölçekler	Çocuk Cinsiyeti	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
PICCOLO Duygusal Yakınlık	Kız	4	9,75	39,00	15,00	,352
	Erkek	11	7,36	81,00		
PICCOLO Duyarlılık	Kız	4	7,75	31,00	21,00	,895
	Erkek	11	8,09	89,00		
PICCOLO Cesaretlendirme	Kız	4	7,75	31,00	21,00	,895
	Erkek	11	8,09	89,00		
PICCOLO Öğretme	Kız	4	7,50	30,00	20,00	,792
	Erkek	11	8,18	90,00		
PICCOLO Toplam Puan	Kız	4	8,88	35,50	18,50	,647
	Erkek	11	7,68	84,50		
ÇAIÖ Olumlu İlişki	Kız	4	9,00	36,00	18,00	,600
	Erkek	11	7,64	84,00		
ÇAIÖ Çatışma	Kız	4	5,88	23,50	13,50	,267
	Erkek	11	8,77	96,50		
ÇAIÖ Toplam Puan	Kız	4	7,13	28,50	18,50	,647
	Erkek	11	8,32	91,50		

Tablo 3.8 incelendiğinde, çocuk cinsiyetine göre PICCOLO toplam puanı ile yakınlık, duyarlılık, cesaretlendirme ve öğretme alt ölçek puanları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>.05$). PICCOLO’nun toplam ve yakınlık alt ölçek puanlarında kızların sıra ortalamasının erkeklere göre daha yüksek olduğu, duyarlılık, cesaretlendirme ve öğretme alt ölçek puanlarında ise daha düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre çocuk cinsiyetine göre toplam PICCOLO ve alt ölçek puanlarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığı söylenebilir.

Yine Tablo 3.8 incelendiğinde, çocuk cinsiyetine göre ÇAIÖ toplam puanı ile çatışma ve olumlu ilişki düzeyi alt ölçek puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>.05$). ÇAIÖ toplam ve olumlu ilişki alt ölçek sıra ortalamalarında kız çocukların erkek çocuklara oranla daha yüksek sıra ortalamasına sahip olduğu, çatışma alt ölçek sıra ortalamasına bakıldığında ise erkeklerin kız çocuklara oranla daha yüksek sıra ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. Bu bulgular çocuk cinsiyetine göre ÇAIÖ ve alt ölçek puanlarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığını göstermektedir.

3.4.3. Çocuk Tanısı

PICCOLO ile ÇAIÖ toplam puanı ve alt ölçek puanlarının çocuk tanısı açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediği Mann Whitney U testi ile test edilmiş ve sonuçları Tablo 3.9’da gösterilmiştir.

Tablo 3.9.

Çocuk Tanısına Göre PICCOLO ve ÇAIÖ Puanlarının Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Ölçekler	Çocuk Tanı	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
PICCOLO Duygusal Yakınlık	Gelişim Geriliği	8	9,13	73,00	19,00	,289
	Otizm	7	6,71	47,00		
PICCOLO Duyarlılık	Gelişim Geriliği	8	9,06	72,50	19,50	,320
	Otizm	7	6,79	47,50		
PICCOLO Cesaretlendirme	Gelişim Geriliği	8	8,63	69,00	23,00	,558
	Otizm	7	7,29	51,00		
PICCOLO Öğretme	Gelişim Geriliği	8	7,81	62,50	26,50	,861
	Otizm	7	8,21	57,50		
PICCOLO Toplam Puan	Gelişim Geriliği	8	8,88	71,00	21,00	,417
	Otizm	7	7,00	49,00		
ÇAIÖ Olumlu İlişki	Gelişim Geriliği	8	9,75	78,00	14,00	,104
	Otizm	7	6,00	42,00		
ÇAIÖ Çatışma	Gelişim Geriliği	8	7,13	57,00	21,00	,417
	Otizm	7	9,00	63,00		
ÇAIÖ Toplam Puan	Gelişim Geriliği	8	8,00	64,00	28,00	1,00
	Otizm	7	8,00	56,00		

Tablo 3.9 incelendiğinde, çocuk tanısına göre PICCOLO toplam puanı ile yakınlık, duyarlılık, cesaretlendirme ve öğretme puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>.05$). PICCOLO ölçeğinin toplam puan ile yakınlık, duyarlılık ve cesaretlendirme alt boyutlarında gelişim geriliği tanısı olan çocuk annelerinin sıra ortalamalarının daha yüksek olduğu, öğretme alt boyutunda ise daha düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre çocukların tanısına göre PICCOLO ve alt ölçek puanlarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığı söylenebilir.

Yine Tablo 3.9 incelendiğinde, çocuk tanısına göre ÇAIÖ toplam puanı ile çatışma ve olumlu ilişki düzeyi alt ölçek puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>.05$). ÇAIÖ olumlu ilişki sıra ortalamalarına bakıldığında, gelişim geriliği tanısı olan çocukların annelerinin, otizm tanısı olan çocukların annelerine oranla daha yüksek sıra ortalamasına sahip oldukları, çatışma sıra ortalamalarına bakıldığında ise otizm tanısı olan çocukların annelerinin, gelişim geriliği tanısı olan çocukların annelerine oranla daha yüksek sıra ortalamasına sahip oldukları görülmektedir. Bu bulgular çocuk tanısına göre ÇAIÖ ve alt ölçek puanlarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığını göstermektedir.

Çocuk özelliklerine göre elde edilen tüm bu bulgular, PICCOLO ve ÇAIÖ'nin alt ölçek ve toplam puanları arasında fark olup olmadığına bakılarak, alanyazın çerçevesinde topluca aşağıda tartışılmıştır.

Çocuk özelliklerine göre PICCOLO'dan elde edilen sonuçlara bakıldığında, her ne kadar anlamlı farklılıklar ortaya çıkmasa da, çocuk yaşına göre 36-47 arasında çocuğu olan annelerin, 60-72 ay arasında çocuğu olan annelere görece daha fazla etkileşim davranışı sergiledikleri; çocuk cinsiyetine göre annelerin kız çocuklarıyla, erkek çocuklara görece daha fazla etkileşim davranışları sergiledikleri ve çocuk tanısına göre gelişim geriliği tanısına sahip çocuğu olan annelerin, otizmli çocuğu olan annelere görece daha fazla etkileşim davranışları sergiledikleri söylenebilir.

Çocuk özelliklerine göre ÇAIÖ'den elde edilen sonuçlar incelendiğinde, her ne kadar anlamlı farklılıklar ortaya çıkmasa da, çocuk yaşına göre 36-47 ay arasında çocuğu olan annelerin, 60-72 ay arasında çocuğu olan annelere göre çocuklarıyla yaşadıkları olumlu ilişki düzeyinin daha yüksek olduğu; çocuk cinsiyetine göre kız

çocuğuna sahip annelerin, erkek çocuğa sahip annelere göre daha fazla olumlu ilişki yaşadıkları görülmektedir. Buna karşın Çakıcı'nın (2006), alt ve üst sosyoekonomik düzeydeki 6 yaş grubunda çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerini, anne-çocuk ilişkilerini ve aile işlevlerinin anne-çocuk ilişkilerine etkilerini incelediği çalışmada, anne-çocuk ilişkisine bakıldığında, annelerin yaşları, meslek grupları ve çocukların cinsiyetlerinin anne-çocuk ilişkilerini etkilemediği; sadece annenin öğrenim durumunun anne-çocuk ilişkisinde etkili olduğu ortaya koyulmuştur.

Çocuğun cinsiyetine göre ebeveynlerin içinde buldukları toplumun yaşam biçiminden etkilenerek, çocuklarını yetiştirme biçimlerini belirlediği görülmektedir (Aslan, 2002; Yavuzer, 2003). Anne babaların çocuk yetiştirme tutumları ve bu tutumlar üzerinde yaşadıkları kültürün etkisini inceleyen çalışmalar (Şanlı ve Öztürk, 2015; Ömeroğlu, 1998) çocuğun cinsiyetinin annenin çocuk yetiştirme tutumlarını etkileyebileceğini göstermektedir. Geleneksel Türk aile yapısında erkek çocuğu daha değerli görülürken (Yavuzer, 2003) annelerin kız çocuklarına erkek çocuklarından daha fazla sorumluluk yükledikleri, kız çocuklarından daha fazla itaat bekledikleri ve daha koruyucu tutum sergiledikleri (Mızrakçı, 1994), erkek çocuklara ise daha fazla fiziksel ceza uygulandığı belirtilmektedir (Şanlı ve Öztürk, 2012). Uluslararası alanyazında özel gereksinimli çocuğu olan annelerle anne-çocuk ilişkisi ve etkileşimi üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, çocuk cinsiyetinin anne-çocuk ilişkisi ve sergiledikleri etkileşim davranışları üzerinde etkili bir değişken olmadığı görülmektedir (Blacher ve diğ., 2013; Glidden ve diğ., 2009; Innocenti ve diğ., 2013; Kubicek ve diğ., 2013). Bu araştırma sonucunda da karşılaştırmalar her ne kadar anlamlı çıkmasa da, çocuk cinsiyetine göre kız çocuğuna sahip annelerin, erkek çocuğa sahip annelere göre çocuklarıyla daha fazla olumlu ilişki yaşadıkları görülmektedir.

Çocuk tanısına göre gelişim geriliği tanısına sahip çocuğu olan annelerin, otizmlili çocuk annelerine görece daha fazla olumlu ilişki ve daha az çatışma yaşadıkları söylenebilir. İlgili alan yazında anne-çocuk etkileşimine ilişkin farklı engel gruplarıyla yapılan araştırmalar olduğu görülmektedir (Oğuz, 2016), erken çocukluk döneminde ağır görme yetersizliği olan ve normal gelişim gösteren çocuklar ile anne-çocuk arasındaki etkileşimsel davranışların karşılaştırıldığı çalışmada ise istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu, normal gelişim gösteren çocukların annelerinin az gören ve ağır görme yetersizliği olan çocukların annelerine oranla EDDÖ'nün tüm boyut ve

maddelerinde istatistiksel olarak bir fark oluşturduğu bulguları elde edilmiştir. (İrtiş, 2016). Gelişimsel gerilik riski altındaki prematüre / düşük doğum ağırlığı ile doğmuş olan çocuk ve anne çiftleri ile normal gelişim gösteren çocuk-anne çiftlerinin etkileşim davranışlarında ise farklılık olmadığı (Öztürk, 2015) sonucuna varılmıştır. Buna karşın benzer bir çalışmada ise prematüre ve düşük doğum ağırlığı ile doğmuş olan çocuk ve annelerinin, anne-çocuk etkileşimleri incelendiğinde, prematüre ve düşük doğum ağırlığının anne-çocuk etkileşim niteliği üzerinde olumsuz etkileri arttırdığı görülmüştür (Potharst ve diğ., 2011

Yapılan bu araştırmanın sonuçları çocuk tanısı açısından ele alındığında, otizm tanısı olan çocukların annelerinin, gelişim geriliği olan çocukların annelerine göre daha az yakınlık, duyarlılık, cesaretlendirme davranışı sergiledikleri buna karşın daha fazla öğretme davranışı sergiledikleri, gelişim geriliği tanısı olan çocuğa sahip annelerin çocuklarıyla daha fazla olumlu ilişki buna karşın daha az çatışma yaşadığı, otizm tanısı olan çocuğa sahip annelerin ise çocuklarıyla daha az olumlu buna karşın daha fazla çatışmalı ilişki yaşadığı söylenebilir.

Alanyazında incelenen diğer çalışmalarda da (Blacher ve diğ., 2013 ; Glidden ve diğ., 2009 ; Karande, 2011; Kim ve Mahoney, 2005; Kubicek ve diğ., 2013 ; Pino, 1999 ; Schuiringa, 2014) özel gereksinimli çocuğu olan annelerin, normal gelişim gösteren çocuğu olan annelere göre etkileşim davranışlarında ve çocuklarıyla ilişkilerinde daha fazla güçlükler yaşadıkları görülmektedir. Bu sonuç otizmlili çocuğa sahip annelerin çocuklarıyla etkileşimlerinde daha fazla güçlük yaşamaları ve otizmlili çocukların sosyal etkileşim ve ortak dikkat gibi iletişim becerileri (Töret, 2010) ile oyun becerilerine ilişkin sınırlılıklarından (Wolfberg, 2003) kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca otizmlili çocukların akranlarına ve ebeveynlerine karşı duyarsız tepkiler vermesi ve onların oyun davranışlarına (Wolfberg, 2003) ilgisiz kalmaları (Papatğa, 2012) annelerin çocuklarıyla etkileşimleri sırasında daha fazla çatışmalı ilişki yaşamalarına yol açmış olabilir. Ebeveyn-çocuk etkileşimini değerlendirmeye yönelik yapılan araştırmaların oyun bağlamında yapılması, otizmlili çocukların diğer tanı gruplarına oranla oyun becerilerinin öğretimine daha fazla ihtiyaç duyması, beklenen düzeyde akran ilişkileri geliştirememeleri ve var olan tanı özellikleri gereği, ilk oyun arkadaşları olan ebeveynlerin onlar üzerindeki etkisini daha da arttırdığını düşündürmektedir. Bununla birlikte annelerinde çocukları ile nasıl oyun oynayacaklarını bilememeleri, anne-çocuk etkileşiminde ve ilişkisinde oyunun yeri ve önemi hakkında yeterli bilgiye sahip

olmamalarının uygun etkileşim davranışları sergilemelerini ve çocuklarıyla olumlu ilişki kurmalarını daha da güçleştirdiği düşünülmektedir. Otizmle ilgili davranışların ebeveynler tarafından daha iyi anlaşılması, otizme özgü ebeveyn duyarlılığını yükseltebilir ve bu da otizmlili çocukların güvenli bağlanma düzeyini arttırabilir böylece anne-çocuk etkileşim müdahale çalışmaları, anne-çocuk etkileşim kalitesini arttırmaya yönelik olumlu katkı sağlayabilir (Poslawsky, Naber, Kranenburg, Jonge, Van Engeland ve Van Ijzendoorn, 2014).

Alanyazın çocuk tanı değişkeni açısından incelendiğinde zihinsel engelli bebek annelerinin normal bebek annelerine göre daha az tepki verme, ilgi ve uygun oyuncak seçme davranışı buna karşın daha fazla etkileşim başlatma, olumlu duygu ve ısrar etme davranışı sergiledikleri bulunmuştur (Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2000; Ceber, 1998). Ciddi düzeyde otizm spektrum bozukluğu olan çocuk annelerinin çocuklarına yönelik etkileşimlerinde yüksek düzeyde yönlendirici etkileşim stiline sahip oldukları belirlenirken, duygusal ifade edici olma ve yanıtlayıcı etkileşim stiline sahip olma düzeylerinin ise düşük düzeyde olduğu, bu çocukların anneleri ile olan etkileşimlerinde, düşük düzeyde dikkat ve etkileşim başlatma stiline sahip oldukları bulgusu elde edilmiştir (Töret ve diğ., 2015). Otizmlili çocuğu olan annelerin etkileşim davranışlarına ilişkin benzer bulgular olduğu ve anne-çocuk etkileşim niteliğinin bu grup çocuklarla yapılan çalışmalarda düşük olduğu incelenen araştırma bulgularında da görülmektedir (Poslawsky, 2014; Ruble ve diğ., 2008; Siller ve Sigman, 2002).

Özetle, çocuk özelliklerine ilişkin olarak PICCOLO ve ÇAIÖ toplam puanı ve alt ölçek puanları arasında anlamlı fark olup olmadığına bakıldığında çocuk yaşı, çocuk cinsiyeti ve çocuk tanısı açısından puanların anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür. Bu sonuca göre çocuk yaşı, çocuk cinsiyeti ve çocuk tanısının annelerin etkileşim davranışları ve çocuklarıyla olan ilişkileri üzerinde etkili olmadığı söylenebilir.

Alanyazında farklı bulgular olmasına karşın, bu çalışmada annelerin çocuklarıyla etkileşimleri ve ilişkilerinin çocuğun yaşına, cinsiyetine ve tanısına göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür. Çalışmaya katılan çocuk sayısının toplam 15 olmasının ve karşılaştırma yapılan alt gruplardaki çocuk sayılarının çok düşük olmasının bulgular üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir.

BÖLÜM IV

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin etkileşim davranışları ve çocuklarıyla ilişkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

4.1. Sonuçlar

Ebeveyn-çocuk arasındaki etkileşim ve ilişkiyi değerlendirmeye yönelik yapılan çalışma sonuçları olumlu ve destekleyici ebeveynlik davranışlarının, çocuğun gelişimsel performansında önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda erken müdahale araştırmaları geliştirilen ebeveynlik davranışlarının çocuklar üzerinde olumlu çıktılar sağladığını göstermektedir. Özel eğitim hizmetlerinin çok sınırlı olduğu K.K.T.C.'de, bu çalışma ile anne çocuk etkileşim davranışları ve çocuklarıyla olan ilişkileri incelenerek mevcut durumun ortaya konmasıyla birlikte K.K.T.C.'de de annelerin etkileşim davranışlarını ve çocuklarıyla ilişkilerini değerlendirmeye yönelik alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmaya 15 anne ile 8'i gelişim geriliği tanısı olan ve 7'si otizm tanısı olan çocukları olmak üzere toplam 15 anne-çocuk çifti katılmıştır. Veri toplama araçları olarak "Anne-Çocuk Bilgi Formu", "PICCOLO Anne-Çocuk Gözlem Formu" ve "Çocuk Anababa İlişki Ölçeği" kullanılmıştır. Anne-çocuk etkileşimi PICCOLO ile "duygusal yakınlık, duyarlılık, cesaretlendirme ve öğretme" olmak üzere dört alt boyutta toplam 29 madde ile değerlendirilmiş, anne-çocuk ilişkisi ise ÇAIÖ ile "olumlu ilişki ve çatışma" olmak üzere iki alt boyutta toplam 24 madde ile değerlendirilmiştir.

Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin etkileşim davranışları ile çocuklarıyla olan ilişkilerinin incelenmesi genel amaç olarak belirlenmiş ve bu genel amaç çerçevesinde alt sorular oluşturularak: a) annelerin PICCOLO ile ÇAIÖ alt ölçek

puanları ve toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına, b) anne özelliklerine göre PICCOLO ve ÇAIÖ'den alınan puanların farklılaşp farklılaşmadığına ve c) çocuk özelliklerine göre PICCOLO ve ÇAIÖ'den alınan puanların farklılaşp farklılaşmadığına bakılmıştır.

Araştırmada kullanılacak olan istatistiksel yöntemlere karar vermeden önce verilerin normal dağılım göstermediği Shapiro-Wilks testi görülmüş, bu amaçla özel gereksinimli çocuğu olan annelerin PICCOLO ile ÇAIÖ alt ölçek puanları ve toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına Spearman Korelasyon katsayısı ile bakılmıştır. Buna göre annelerin duygusal yakınlık, duyarlılık, cesaretlendirme ve öğretme alt ölçek puanları ve toplam puanı ile, çocuklarıyla olan olumlu ilişki ve çatışma alt ölçek puanları ve toplam puanı arasındaki ilişkiye bakıldığında, annelerin etkileşim davranışlarını orta düzeyde sergiledikleri ve çocuklarıyla olan ilişkilerini olumlu algıladıkları söylenebilir.

Diğer yandan anne özelliklerine göre PICCOLO ve ÇAIÖ'den alınan puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığı, normal dağılım göstermeyen gruplarda iki veya daha fazla sayıda değişkenin grup ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek için, anne yaşı ve çalışma durumu için Mann-Whitney U testi ile anne eğitim düzeyi için ise Kruskal Wallis testi kullanılarak incelenmiş ve bu değişkenler açısından anlamlı fark olmadığı bulunmuştur. Çocuğun özelliklerine göre PICCOLO ve ÇAIÖ'den alınan puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığı, çocuk cinsiyeti ve tanısı için Mann-Whitney U testi, çocuk yaşı için ise Kruskal Wallis testi kullanılarak incelenmiş ve bu değişkenler açısından anlamlı fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

4.2. Öneriler

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda ileri araştırmalara ve uygulamalara yönelik olarak geliştirilen öneriler aşağıda verilmiştir.

4.2.1. İleri Araştırmalara Yönelik Öneriler

1. PICCOLO ve ÇAIÖ kullanılarak, farklı engel gruplarında anne-çocuk etkileşimini ve ilişkisini inceleyen ve bu grupları karşılaştıran çalışmalar yapılabilir
2. PICCOLO ve ÇAIÖ arasındaki ilişkiler katılımcı sayısının daha fazla olduğu gruplarda incelenebilir.
3. Anne-çocuk etkileşimini ve ilişkisini PICCOLO ve ÇAIÖ ile farklı ortamlarda inceleyen ve karşılaştıran çalışmalar yapılabilir.
4. Anne-çocuk etkileşimini ve ilişkisini doğal ve yapılandırılmış ortamda inceleyen ve karşılaştıran çalışmalar yapılabilir.
5. Anne-çocuk etkileşimini ve ilişkisini değerlendiren, değerlendirme sonuçlarına göre müdahale programları hazırlanan, bu programların uygulandığı ve hem çocuklar hem de anneler üzerindeki etkilerinin incelendiği çalışmalar yürütülebilir.

4.2.2. Uygulamalara Yönelik Öneriler

1. PICCOLO'daki maddelerden yola çıkılarak kurumlarda annelere, olumlu anne-çocuk etkileşiminin geliştirilmesi ve desteklenmesi amacına yönelik müdahale programları oluşturularak uygulanabilir.
2. PICCOLO ile annelerin güçlü ve zayıf olduğu etkileşim davranışları belirlenerek, ailelerin bireysel gereksinimlerine uygun eğitim programları oluşturulabilir.

KAYNAKÇA

- Akgün, E., & Yeşilyaprak, B. (2011). Anne çocuk oyun etkileşiminde niteliksel boyut: Annelerin sözel ifadelerinin değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 11-20.
- Akgün, E., & Yeşilyaprak, B. (2010). Çocuk anababa ilişki ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(24), 44-53.
- Anderson, S., Roggman, L. A., Innocenti, M. S., & Cook, G. A. (2013). Dads' parenting interactions with children: Checklist of observations linked to outcomes (PICCOLO-D). *Infant Mental Health Journal*, 34(4), 339-351.
- Arslan, P. H. (2010). *Turkish adaptation of the Dyadic Parent-Child Interaction Coding System: A psychometric study* (Master of Arts). Koç University, İstanbul.
- Aslan, K. (2002). Değişen toplumda aile ve çocuk eğitiminde sorunlar. *Ege Eğitim Dergisi*, 2(1), 25-33.
- Bagner, D. M., & Eyberg, S. M. (2007). Parent-child interaction therapy for disruptive behavior in children with mental retardation: A randomized controlled trial. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 36(3), 418-429.
- Bağatarhan, T. & Nazlı, S. (2013). Ebeveyn eğitim programının annelerin ebeveynlik öz-yeterliklerine etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları*, 13(31), 68-88.
- Bakkaloğlu, H. (2010). Erken çocukluk döneminde gelişimi etkileyen faktörler. İ.H. Diken (Ed.). *Erken çocukluk eğitimi* (s. 210-239). Ankara: Pegem Akademi.
- Bakkaloğlu, H., & Sucuoğlu, B. (2000). Normal ve zihinsel engelli bebeklerde anne-bebek etkileşiminin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(4), 47-58.
- Bakkaloğlu, H. (2010). Erken çocukluk döneminde gelişimi etkileyen faktörler. İ.H. Diken (Ed.). *Erken çocukluk eğitimi* (s. 210-244). Ankara: Pegem Yayınevi.
- Bakermans-Kranenburg, M. J., Juffer, F., & Van IJzendoorn, M. H. (1998). Interventions with video-feedback and attachment discussions: Does type of maternal insecurity make a difference. *Infant Mental Health Journal*, 19, 202-219.
- Barnard, E. K., & Kelly F. J. (1992). Assessment of parent-child interaction. J. P. Shonkoff & S. J. Meisels (Eds.). *Handbook of early childhood intervention* (s. 278-302). USA: Cambridge University Press.
- Bayoğlu, B., & Ünal, Ö. (2013). Turkish validation of the PICCOLO (parenting interaction with children: checklist of observations linked to outcomes). *Infant Mental Health Journal*, 34(4), 330-338.

- Bayoğlu, U. B., (2014). Riskli bebeklerde gelişimsel gecikmenin değerlendirilmesi. İ. Akman (Ed.). *Riskli bebek izlemi* (s. 110-119). İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Bayraklı, H., & Sucuoğlu, B. (2017). *Okul öncesinde kaynaştırma: Aile eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bee, H., & Boyd, D. (2009). *Çocuk gelişim psikolojisi* (Okhan Gündüz, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Beurkens, N. (2010). *The impact of symptom severity on parent-child interaction and relationships among children with autism* (Doctor of Philosophy). Walden University.
- Bıçak, N. (2009). *Otizimli çocukların annelerinin yaşadıklarının belirlenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Blacher, J., Baker, B. L., & Kaladjian, A. (2013). Syndrome specificity and mother-child interactions: examining positive and negative parenting across contexts and time, *Journal Autism Developmental Disorder*, 43, 761-774.
- Bowlby, J. (2012). *Bağlanma* (Tuğrul Veli Soylu, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Booth, P. B., & Jernberg, A. M. (2014). *Theraplay* (M. Gültekin, Çev.). İstanbul: Gün Yayıncılık.
- Bradley, H. R. (2013). Strike up the band, the PICCOLO players have arrived: A commentary. *Infant Mental Health Journal*, 34(4), 359-362.
- Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. *Elsevier Sciences*, 3(2), 1643-1647.
- Buldu, M. (2014). Çocuk gelişimi kuramları. B. Akman (Ed.). *Erken çocukluk döneminde gelişim* (s. 37-62). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Button, S., Pianta, R. C., & Marvin, R. S. (2001). Mothers' representations of relationships with their children: relations with parenting behavior, mother characteristics, and child disability status. *Social Development*, 10(4), 453-472.
- Ceber, H. (1998). *Normal ve zihinsel engelli bebeklerde anne-bebek etkileşiminin karşılaştırmalı olarak incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Chazan-Cohen, R., Raikes, H., Brooks-Gunn, J., Ayoub, C., Pan, B. A., Kisker, E. E. et al. (2009). Low-income children's school readiness: Parent contributions over the first five years. *Early Education and Development*, 20(6), 958-977.
- Cohen, R. C. (2013). Striking a positive note with the PICCOLO. *Infant Mental Health Journal*, 34(4), 363-365.
- Çakıcı, S., (2006). *Alt ve üst sosyoekonomik düzeydeki ailelerin aile işlevlerinin, anne-çocuk ilişkilerinin ve aile işlevlerinin anne-çocuk ilişkilerine etkisinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Diken, İ. H. (2012). An exploration of interactional behaviors of Turkish mothers and their children with special needs: Implications for early intervention practices. *Education and Science*, 37(163), 298-309.
- Diken, Ö., & Mahoney, G. (2013). Interaction between Turkish mothers and preschool children with autism. *Intellectual and Developmental Disabilities*, 51(3), 190-200.
- Diken, Ö., Topbaş, S., & Diken, İ. H. (2009). Ebeveyn davranışını değerlendirme ölçeği (EDDÖ) ve çocuk davranışını değerlendirme ölçeği (ÇDDÖ)'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Özel Eğitim Dergisi*, 10(2), 41-60.
- Doussard-Roosevelt, J. A., Joe, C. M., Bazhenova, O. V., & Porges, S. W. (2003). Mother-child interaction in autistic and nonautistic children: Characteristics of maternal approach behaviours and child social responses. *Development and Psychopathology*, 15, 277- 295.
- Doğan, M. (2014). Yetersizliği olan çocuklar, aile ve aile eğitimi: kavramsal ve uygulamaya dönük gelişmeler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(Özel Sayı), 111-127.
- Doğan, Ö. (1995). *Aile merkezli erken eğitim programlarına devam eden işitme engelli çocuklarda anne-çocuk etkileşiminin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Dunst, C. J. (2002). Family-centered practices: birt through high school. *The Journal of Special Education*, 36 (3), 139-147.
- Ercegovac, I. R., Ljubetic, M. & Pericic, M. (2013). Maternal self-competence and mother-child interaction. *Hellenic Journal of Psychology*, 10, 102-119.
- Folke, C. (2006). Resilience: the emergence of a perspective for social-ecological systems analyses. *Elsevier Sciences*, 16, 253-267.
- Guralnick, M. J. (2005). Early intervention for children with intellectual disabilities: Current knowledge and future prospects. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 18, 313-324.
- Guralnick, M. J. (2006). Family influences on early development: integrating the science of normative development, risk and disability and intervention. In K. McCartney & D. Phillips (Eds.), *Handbook of early childhood development* (pp. 44-61). Oxford, UK: Blackwell Publishers.
- Guralnick, M. J. (2011). Why early intervention work a systems perspective. *Infants & Young Children*, 24(1), 6-28.

- Glidden, L.M., Bamberger, K.T., Turek, K.C., & Hill, K.L. (2010). Predicting mother/father-child interactions: Parental personality and well-being, socioeconomic variables and child disability status. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 23, 3-13.
- Gillan, S. W. (2017). Parents of children with autism spectrum disorder had lower relationship satisfaction than parents of children without a disability with positive cognitive appraisal and social support found to be protective factors. *Australian Occupational Therapy Journal*, 64, 277-280.
- Hastings, R. P. (2002). Parental stress and behaviour problems of children with developmental disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 27(3), 149-160.
- Hinde J. S., & Shouldice, A. (1995). 4.5 to 7 Years: fearful behaviour, fears and worries. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 36(6), 1027-1038.
- Hortaçsu, N. (2003). *Çocuklukta ilişkiler ana baba kardeş ve arkadaşlar* (1. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Hortaçsu, N. (2012). *İnsan ilişkileri* (4. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Hobson, A. J., Tarver, L., Beurkens, N., & Hobson, P. R. (2016). The relation between severity of autism and caregiver-child interaction: a study in the context of relationship development intervention. *J Abnorm Child Psychol*, 44, 745-755.
- Howard, F. V., Williams, B., & Lepper, E. C. (2011). *Very young children with special needs* (G. Akçamete. Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Innocenti, S. M., Roggman, A. L., & Cook, A. G. (2013). Using the PICCOLO with parents of children with a disability. *Infant Mental Health Journal*, 34(4), 307-318.
- İftar, E. T. (2013). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri* (2. Baskı). Ankara: Vize Basın Yayın.
- İrtiş, A. (2016). *Ağır görme yetersizliği olan, az gören ve normal gelişim gösteren küçük yaş grubu çocuklarla anne-çocuk etkileşiminin karşılaştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- İşcan, Ç. G., & Malkoç, A. (2017). Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin umut düzeylerinin başa çıkma yeterliği ve yılmazlık açısından incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(7), 120-127.
- Johnson, B., & Christensen, L. (2014). *Eğitim araştırmaları (nicel, nitel ve karma yaklaşımlar)*. (S. B. Demir, Çev.). Ankara: Eğiten Kitap.
- Kadak, T. M., Demir, T., & Doğançün, B. (2013). Otizmde yüz ve duygusal yüz ifadelerini tanıma. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(1), 15-29.

- Karaaslan, Ö. (2008). *Etkileşime dayalı erken eğitim programı (responsive teaching)'nın gelişimsel yetersizliği olan çocuklar ve anneleri ile etkililiği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Karaaslan, Ö., Diken, İ., & Mahoney, G. (2011). The effectiveness of the responsive teaching parent-mediated developmental intervention programme in Turkey: a pilot study. *International Journal of Disability, Development and Education*, 58(4), 359-372.
- Karaaslan, O. (2016). Comparison of social engagement of children having disabilities with their mothers and fathers. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 16, 1649-1670.
- Karabekiroğlu, K. (2009). *Anne-babalar için bebek ruh sağlığı rehberi*. (1. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Karabekiroğlu, K. (2014). Riskli bebek ve ailelerinin psikolojik değerlendirilmeleri. İ. Akman (Ed.). *Riskli bebek izlemi* (s. 282-298). İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Karabekiroğlu, K. (2014, 10 Nisan). *0-4 Yaş döneminde anne-çocuk ilişkisinin gözlemsel değerlendirilmesi*. 24. Ulusal Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kongresi'nde sunulan bildiri, Konya.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karpat, D., & Girli, A. (2012). Yaygın gelişimsel bozukluk tanılı çocukların anne babalarının yas tepkilerinin, evlilik uyumlarının ve sosyal destek algılarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 13(2), 69-85.
- Karande, S., & Kuril, S. (2011). Impact of parenting practices on parent-child relationships in children with specific learning disability. *Journal of Postgraduate Medicine*, 57(1), 20-30.
- Kasari, C. (1997). Linking parental perceptions to interactions in young children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 27(1), 39-57.
- Kasari, C., Sigman, M., Mundy, P., & Yirmiya, N. (1988). Caregiver interactions with autistic children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 16(1), 45-56.
- Kesebir, S., Kavzoğlu, S. Ö., & Üstündağ, M. F. (2011). Bağlanma ve psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(2), 321-342.
- Kesiktaş, D. A. (2012). *Görme yetersizliği olan küçük çocuklarda anne-çocuk etkileşimini destekleyen müdahale örneği: Bir eylem araştırması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kesiktaş, D. A. (2013). Çocuk ve aile. B. Sucuoğlu & H. Bakkaloğlu (Ed.). *Okul öncesinde kaynaştırma* (s. 357-369). Ankara: Kök Yayıncılık.

- Kırman, A., & Doğan, Ö. (2017). Anne-baba çocuk ilişkileri: Bir meta-sentez çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 28-49.
- Kim, J.M., & Mahoney, G. (2004). The effects of mother's style of interaction on children's engagement: implications for using responsive interventions with parents. *Topics in Early Childhood Special Education*, 24(1), 31-38.
- Kubicek, L. F., Riley, K., Coleman, J., Miller, G., & Linder, T. (2013). Assessing the emotional quality of parent-child relationships involving young children with special needs: applying the constructs of emotional availability and expressed emotion. *Infant Mental Health Journal*, 34(3), 242-256.
- Küçükler, S., Ceber-Bakkaloğlu, H., & Sucuoğlu, B. (2001). Erken eğitim programına katılan gelişimsel geriliği olan çocuklar ve anne-babalarının etkileşim davranışlarındaki değişimin incelenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 3(1), 61-71.
- Kürkçüoğlu, Ü. B. (2013). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara oyun becerilerinin öğretimi. E. T. İftar (Ed.). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri* (s. 421-468). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Lemanek, K. L., Stone, W. L., & Fishel, P. T. (1993). Parent-child interactions in handicapped preschoolers – the relation between parent behaviors and compliance. *Journal of Clinical Child Psychology*, 22, 68-77.
- MacDonald, K. B. (1992). Warmth as a developmental construct: An evolutionary analysis. *Child Development*, 63, 753-773.
- Mahoney, G., & Powell, A. (1988). Modifying parent-child interaction: Enhancing the development of handicapped children. *Journal of Special Education*, 22, 82-96.
- Mahoney, G., Boyce, G., Fewell, R.R., Spiker, D., & Wheeden, C.A. (1998). The relationship of parent-child interaction to the effectiveness of early intervention services for at-risk children and children with disabilities. *Topics in Early Childhood Special Education*, 18(1), 5-17.
- Mızrakçı, Ş. (1994). *Annelerin çocuk yetiştirme tutumlarına etki eden faktörler: demografik özellikleri kendi yetiştiriliş tarzları çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyleri ve çocuğun mizacına ilişkin algıları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Mitchell, D. B., & Cram, P. H. (2010). Early childhood predictors of mother's and father's relationships with adolescents with developmental disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 54(6), 487-500.
- Mortensen, J. A., & Mastergeorge, A. M. (2014). A meta-analytic review of relationship-based interventions for low-income families with infants and toddlers: facilitating supportive parent-child interactions. *Infant Mental Health Journal*, 35(4), 336-353.

- Mustul, E. E. (2015). *Çok ileri dereceli işitme kayıplı çocuğu olan işiten bir annenin etkileşim davranışlarının aile eğitimi bağlamında incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Neander, K., & Engstöm, I. (2009). Parent's assessment of parent-child interaction interventions- a longitudinal study in 101 families. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 3(8), 1-20.
- Oğuz, H. (2016). *Otizmlı çocuğa sahip ailelerde anne-çocuk ve baba-çocuk etkileşiminin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Isparta.
- Olgan, R. (2014). Ebeveynler, aileler ve çocuklar: çok kültürlü bir bakış açısı. B. Akman (Ed.). *Erken çocukluk döneminde gelişim* (s. 462-489). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Orta, İ. M., & Sümer, N. (2016). Anne duyarlılığı ve erken dönem bağlanma-temelli ebeveynlik destek ve müdahale programları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 19(38), 54-73.
- Öngider, N. (2013). Anne-baba ile okul öncesi çocuk arasındaki ilişki. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(4), 420-440.
- Öztürk, M. (2015). *Prematüre/düşük doğum ağırlığı olan çocuğa sahip anneler ile normal gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin çocuklarıyla olan etkileşimlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Özen, A. (2010). Özel gereksinimli çocuklar ve oyun. İ. H. Diken (Ed.). *Erken çocukluk eğitimi* (s. 434-457). Ankara: Pegem Yayınevi.
- Özdemir, O., Özdemir, P. G., Kadak, M. T., & Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(4), 566-589.
- Özgün, Ö. (2014). Bebeklikte sosyal ve duygusal gelişim. B. Akman (Ed.). *Erken çocukluk döneminde gelişim* (s. 168-193). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Papatğa, E. (2012). *Otizmlı çocukların oyun becerileri ile davranış ve sosyal beceri özelliklerinin karşılaştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Pehlivan Türk, B. (2004). Otistik bozukluğu olan çocuklarda bağlanma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 15(1), 56-63.
- Pınar, S. E. (2006). Dünyada ve Türkiye'de erken çocukluk özel eğitiminin gelişimi ve erken çocukluk özel eğitim uygulamaları. *Özel Eğitim Dergisi*, 7(2) 71-83.
- Pino, O. (1999). The effect of context on mother's interaction style with Down's syndrome and typically developing children. *Research in Developmental Disabilities*, 21, 329-346.

- Poslawsky, I. E., Naber, F. B., Kranenburg, M. J., Jonge, M. V., Van Engeland, H., & Van Ijzendoorn, M. H. (2014). Development of a video-feedback intervention to promote positive parenting for children with autism (VIPP-AUTI). *Attachment & Human Development, 16*(4), 343-355.
- Potharst, E. S., Schuengel, C., Last, B.F., Wassenaer, A. A., Kok, J. H., & Houtzager, B. A. (2012). Difference in mother-child interaction between preterm and term-born preschoolers with and without disabilities. *Acta Paediatrica, 101*, 597-603.
- Pridham, K. A., Lutz, K. F., Anderson, L. S., Riesch, S. K., & Becker, P. T. (2010). Furthering the understanding of parent-child relationships: a nursing scholarship review series. Part 3: interaction and the parent-child relationship-assessment and intervention studies. *Journal for Specialists in Pediatric Nursing, 15*(1), 33-61.
- Roggman, A. L., Cook, A. G., Innocenti, S. M., Norman, J. V. & Christiansen, K. (2013). Parenting interaction with children: checklist of observations linked to outcomes (PICCOLO) in diverse ethnic groups. *Infant Mental Health Journal, 34*(4), 290-306.
- Rosenberg, A. S. (1986). Measures of parent-infant interaction: An overview. *Topics in Early Childhood Special Education, 6*(2), 32-43.
- Ruble, L., McDuffie, A., King, A. S., & Lorenz, D. (2008). Caregiver responsiveness and social interaction behaviors of young children with autism. *Topics in Early Childhood Special Education, 28*(3), 158-170.
- Sameroff, A. J., & Fiese, B. H. (1992). Transactional regulation and early intervention. J.P. Shonkoff and S.J. Meisels (Eds.). *Handbook of early childhood intervention* (s. 119-149). USA: Cambridge University Press.
- Saygı, D., & Balat, G. U. (2013). Anasınınına devam eden çocuğu olan annelerin çocukları ile ilişkilerinin incelenmesi. *International Journal of Human Sciences, 10*(1), 844-862.
- Sayı, M., Uçanok, Z., Güre, A., & Pungello, P. E. (2009). Çalışan ve ilk kez anne olan kadınların bebeklerinin bakımı ve işe geri dönme süreci: İleriye dönük çoklu etkiler. *Türk Psikoloji Dergisi, 24*(64), 1-14.
- Schuiringa, H., Nieuwenhuijzen, M., Castro, B. O., & Matthys, W. (2015). Parenting and the parent-child relationship in families of children with mild to borderline intellectual disabilities and externalizing behavior. *Research in Developmental Disabilities, 36*, 1-12
- Selimoğlu, G. Ö., Özdemir, S., Töret, G., & Özkubat, U. (2014). Otizmlı çocuğa sahip ebeveynlerin otizm tanılama sürecinde ve tanı sonrasında yaşadıkları deneyimlere ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *International Journal of Early Childhood Special Education, 5*(2), 129-167.

- Selimoğlu, G. Ö. (2015). *Etkileşim temelli erken çocuklukta müdahale programı'nın (ETEÇOM) otizm spektrum bozukluğu sergileyen çocukların sosyal etkileşim becerileri ve anne-çocuk etkileşimi üzerindeki etkililiği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Sigman, M., Mundy, P., Sherman, T. & et al. (1986) Social interactions of autistic, mentally retarded and normal children and their caregivers. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 27, 647-55.
- Siller, M., & Sigman, M. (2002). The behaviors of parents of children with autism predict the subsequent development of their children's communication. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 32, 77-89.
- Smith, J. T. (2014). *Early childhood development (a multicultural perspective)* (B. Akman, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sucuoğlu, B. (2001). Zihinsel engelli olan ve olmayan çocuk-anne ikililerinin etkileşim örüntülerinin karşılaştırılması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 8(1), 27-38.
- Şanlı, D., & Öztürk, C. (2012). Annelerin çocuk yetiştirme tutumlarını etkileyen etmenlerin incelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 31-48.
- Trivette, C. M., Dunst, C. J., & Hamby, D. W. (2010). Influences of family-systems intervention practices on parent-child interactions and child development. *Topics in Early Childhood Special Education*, 30, 3-19.
- Töret, G. Ö., S., Selimoğlu, G. Ü., & Özkubat, U. (2014). Otizmlı çocuğa sahip olan ebeveynlerin çocuklarının günlük yaşam özellikleri, günlük oyun etkileşimleri, problem davranışlar ve iletişim stillerine ilişkin görüşleri. *Ege Eğitim Dergisi*, 15(1), 1-41.
- Töret, G., Özdemir, S., & Özkubat, U. (2015). Ciddi düzeyde otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ile annelerinin ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin ebeveyn ve çocuk davranışları açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 16(1), 1-22.
- Turan, F. (2012). Normal ve özel gereksinimli çocuğu olan annelerin çocuklarının dil edinimine ilişkin görüşleri ile çocuklarıyla etkileşim biçimlerinin karşılaştırılması. *Eğitim ve Bilim*, 37(166), 275-288.
- Tüzün, O., & Sayar, K. (2006). Bağlanma kuramı ve psikopatoloji. *Düşünen Adam*, 19 (1), 24-39.
- Urquiza, A. J., & Timmer, S. (2012). Parent-child interaction therapy: Enhancing parent-child relationships. *Psychosocial Intervention*, 21(2), 145-156.
- Usta, S. Y. (2014). *Okul öncesi dönem çocuklarda davranış problemlerinin anne-çocuk ve öğretmen-çocuk ilişkileri açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi. Ankara.

- Uyar, D. (2016). *Çoklu yetersizlikten etkilenmiş görmeyen çocukların kullandıkları jestler ile yetişkinlerin çocuklarla etkileşim davranışlarının incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Uzun, H., & Baran, G. (2015). Çocuk ebeveyn ilişki ölçeğinin okul öncesi dönemde çocuğu olan babalar için geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 30-40.
- Ünlü, A. (2012). *Bazı değişkenlere göre okulöncesi çocuklarının cinsiyet rolü davranışlarının incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Wolfberg, J. P. (2003). *Peer play and the autism spectrum*. Phase IV-Guided Participation in Play, 161-219. Kansas: Autism Asperger Publishing.
- Wheeler, R., Ludtke, M., & Helmer, J. (2013). Implementation of the PICCOLO in infant mental health practice: a case study. *Infant Mental Health Journal*, 34(4), 352-358.
- Yavuzer, H. (2013). *Ana-baba ve çocuk* (24. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2014). *Ana-baba okulu* (19. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yetkin, İ. A. (2016). *Annelerin kendi annelerinden algıladıkları kabul-ret düzeyleri ile gelişimsel yetersizliği olan çocuklarıyla etkileşimlerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EKLER

Ek-1: Araştırma Katılım Sözleşmesi

Ek-2: Anne-Çocuk Bilgi Formu

Ek-3: PICCOLO Anne-Çocuk Etkileşim Gözlem Formu

Ek-4: Çocuk Anababa İlişki Ölçeği (ÇAIÖ)

Ek-5: Çocuk Anababa Ölçeği Kullanım İzni

Ek-6: K.K.T.C. MEB Araştırma İzin Yazısı

Ek-7: PICCOLO Eğitimi Katılım Belgesi

Ek-1: Araştırma Katılım Sözleşmesi

Değerli Anne,

Ankara Üniversitesi Özel Eğitim Bölümü'nde görevli Doç.Dr. Hatice Bakkaloğlu danışmanlığında yürütülen bu tez çalışmasında, 3-5 yaş arası, özel gereksinimli çocuğu olan annelerin etkileşimsel davranışlarını ve çocuklarıyla olan ilişkilerini incelemek amaçlanmıştır. Planlanan tez çalışması kapsamında, anne-çocuk çiftinin oyun oynarken 15 dakikalık video kaydının alınması ve ilgili formların/ölçeklerin tarafınızca doldurulması gerekmektedir. Tarafımca yapılacak olan video kayıtları, ilgili formlarda doldurulan bilgiler, sizin ve çocuğunuzun kimlik bilgileri gizli tutulup, herhangi bir kişi, kurum ya da kuruluşla paylaşılmayacaktır.

Video çekimi ve ilgili form/ölçeklerin doldurulması çocuğunuzun devam ettiği eğitim merkezinde yapılarak, çocuğunuzun eğitim programının aksamamasına özen gösterilecektir. Çocuğunuzla oyun oynarken kullanabileceğiniz materyal seti (lego, top, bebek vb) araştırmacı tarafından verilecektir. Araştırmaya katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır. Bu araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul etmeniz halinde araştırma katılım sözleşmesini imzalamanız gerekmektedir. Uygulama için uygun gün ve saat karşılıklı olarak belirlenecektir. Yapılacak olan çalışmaya ortalama bir saatinizi ayırmanızın yeterli olacağı düşünülmektedir. Araştırma sonuçlarıyla ilgili bilgi edinmek isterseniz araştırmacı ile iletişime geçebilirsiniz. Araştırmaya sağladığınız değerli katkılarınız için teşekkür ederim.

Araştırmacı Hande Kars tarafından yürütülecek olan çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul ediyorum ve görüntülerin yalnızca araştırma kapsamında gizlilik ilkelerine dayalı olarak eğitim amaçlı kullanılmasına izin veriyorum.

ARAŞTIRMACI		EBEVEYN (ANNE)	
Adı-Soyadı	Hande KARS Ankara Üniversitesi	Adı-Soyadı	
Tel		Tel	
E-mail		E-mail	
Uygulama Başlama/Bitiş Tarihi		Uygulama Başlama/Bitiş Tarihi	
İmza		İmza	

Ek-2: Anne-Çocuk Bilgi Formu**A) ANNE**

Yaş	
Uyruğu	
Eğitim Düzeyi	
Medeni Durum	
Mesleği	
Çalışma Durumu	
Çocuk Sayısı	
Evde başka özel gereksinimli olan çocuk var mı? Var ise tanısı?	
Evde çocuğun bakımıyla ilgilenen birincil bakıcı kimdir?	
Evde anne baba ve çocuk dışında sürekli sizinle yaşayan bir yakınınız var mı? Var ise yakınlık derecesi nedir?	

B) ÇOCUK

Yaş (Ay ve Yıl Olarak)	
Uyruğu	
Cinsiyet	
Tanısı	
Var ise ek tanısı	
Ailenin kaçınıcı çocuğu	

Ek-3: PICCOLO Anne-Çocuk Etkileşim Gözlem Formu

Çocuğun Adı-soyadı:

Doğum.Tarihi:

Tarih:

PICCOLO Anne-Çocuk Etkileşimi Gözlem Formu

YÖNERGELER: Sessiz bir ebeveynde bile davranışları görmek için yakından izleyin. Davranışın sıklığı karmaşıklığından daha önemlidir fakat karmaşıklık genellikle birçok örnek içerir.

SCORING: 0 – “Yok” – gözlenmeyen davranış
1 – “Nadiren” – kısa, zayıf ya da yeni gelişmekte olan davranış
2 – “Belirgin” – güçlü, belirgin ve sık görülen davranış

Duygusal Yakınlık					
<i>Sıcaklık, fiziksel yakınlık ve çocuğa karşı olumlu ifadeler</i>					
	Ebeveyn...	Gözlem Rehberi	Yok	Nadiren	Belirgin
1	Sıcak bir ses tonuyla konuşur	<i>Ebeveynin ses tonu olumludur, coşku veya şefkat gösterebilir. Az ama çok sıcak bir şekilde konuşan ebeveyn yüksek puanlanmalıdır.</i>	0	1	2
2	Çocuğa gülümser	<i>Ebeveyn çocuğa doğrudan gülümser fakat gülümsediklerinde birbirine bakmaları gerekmez. Minik gülümsemeleri de kapsar.</i>	0	1	2
Ek gözlem notu:			<i>Duygusal Yakınlık Toplam puan:</i>		

Duyarlılık					
<i>Çocuğun ipuçlarına, duygularına, konuşmasına, ilgilendiklerine ve davranışlarına karşılık verme</i>					
	Ebeveyn...	Gözlem Rehberi	Hiç	Nadir	Belirgin
1	Çocuğun ne yaptığını dikkat eder	<i>Ebeveyn yorum yaparak, ilgilenerek, yardım ederek ya da çocuğun hareketlerine dikkat ederek, katılarak çocuğun yaptığı şeye bakar ve tepki verir.</i>	0	1	2
2	Çocuğun ilgi ve ihtiyaçlarını karşılamak için etkinliği ya da hızını değiştirir	<i>Ebeveyn çocuğun baktığı yere, uzanmak istediği şeye, ne söylediğine ya da gösterdiği duygulara karşılık olarak yeni bir etkinlik dener, etkinliği hızlandırır ya da yavaşlatır.</i>	0	1	2
Ek gözlem notu:			<i>Duyarlılık Toplam puan:</i>		

Cesaretlendirme					
<i>Keşif, çaba, beceriler, girişim, merak, yaratıcılık ve oyunun aktif olarak desteklenmesi</i>					
	Ebeveyn...	Gözlem Rehberi	Hiç	Nadir	Belirgin
1	Herhangi bir teklif yaptıktan sonra çocuğun tepkisini bekler	<i>Ebeveyn çocuğun yapabileceği bir şeyler söyledikten sonra durur ve çocuk karşılık verse de vermese de çocuğun cevabını veya bir şeyler yapmasını (tepkisini) bekler.</i>	0	1	2
2	Çocuğu oyuncaklarla oynaması için teşvik eder	<i>Çocuk oyuncaklara ilgisini açıkça belli ederken ebeveyn ona oyuncakları gösterir veya teşvik edici bir şeyler söyler (Çocuğun oyuncakları ağzına almasını engellemeleri içermez).</i>	0	1	2
Ek gözlem notu:			Cesaretlendirme Toplam puan:		

Öğretme					
<i>Paylaşılan sohbet ve oyun, bilişsel uyarım, açıklamalar ve sorular</i>					
	Ebeveyn...	Sorunların ana noktalarını inceleme	Hiç	Nadir	Belirgin
1	Çocuğa bir şeylerin sebeplerini açıklar	<i>Çocuk soru sorsa da sormasa da ebeveyn "neden" sorusuna yanıt olacak bir şeyler söyler.</i>	0	1	2
2	Çocuğun yaptıklarını daha da genişletebilecek aktiviteler önerir	<i>Ebeveyn çocuğun ilgisini, oyununu ya da hareketini bölmeden çocuğun o an yaptığı şeye ek olarak yapabileceği şeyler söyler.</i>	0	1	2
Ek gözlem notu:			Öğretme Toplam puan:		

Ek-4: Çocuk Anababa İlişki Ölçeği (ÇAİÖ)

Adı Soyadı:

ÇOCUK-ANABABA İLİŞKİ ÖLÇEĞİ

Aşağıdaki her bir ifadenin çocuğunuz ile ilişkinizi hangi derecede yansıttığını değerlendiriniz. Aşağıdaki dereceleri düşünerek, her bir ifade için uygun rakamı yuvarlak içine alınız.

(1) Kesinlikle uygun değil, (2) Pek uygun değil, (3) Kararsızım,

(4) Oldukça uygun, (5) Kesinlikle uygun

		Kesinlikle Uygun Değil	Pek Uygun Değil	Kararsızım	Oldukça Uygun	Kesinlikle Uygun
1	Çocuğumla sıcak ve şefkatli bir ilişki paylaşırım	1	2	3	4	5
2	Çocuğumla ben sürekli olarak birbirimizle çatışma halinde gibiyiz	1	2	3	4	5
3						
5						
7						
8						

Ek-5: Çocuk Anababa Ölçeği Kullanım İzni

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Fakültesi
Okul Öncesi Eğitimi Ana Bilim Dalı

09 Haziran 2015

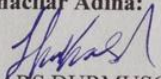
Sayın Hande KARS DURMUŞOĞLU

ÇOCUK-ANABABA İLİŞKİ ÖLÇEĞİ'Nİ (Akgün ve Yeşilyaprak, 2010) ilgili yerlerde kaynak gösterilmesi şartıyla, araştırmanızda kullanabilirsiniz. Adı geçen ölçek başka çalışmalarda kullanılmak istendiğinde bilgi verilmeli ve başkalarına verilmemelidir. Çalışmanız yayımlandıktan sonra bir örneğinin tarafıma gönderilmesini rica ederim.

İMZA

Araştırmacılar Adına
Yrd. Doç. Dr. Ege Akgün
Ankara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi
Okul Öncesi Eğitimi Ana Bilim Dalı

Araştırmacılar Adına:

İMZA
Hande KARS DURMUŞOĞLU

Ek- 6: K.K.T.C. MEB ARAŞTIRMA İZİN YAZISI

**KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
İLKÖĞRETİM DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ**

Sayı: İÖD.0.00-35/2015/1B -2109

Lefkoşa, 19 Kasım 2015

**Sayın Hande Kars DURMUŞOĞLU,
Atatürk Cad. No:80 Kulaksız evleri-1
Arapköy-Girne.**

Müdürlüğümüze bağlı özel eğitim merkezleri ile özel eğitim ve iş eğitim merkezlerinde öğrenim gören öğrenci ve öğrenci aileleriyle yapmak istediğiniz çalışma Talim ve Terbiye Dairesi Müdürlüğü tarafından incelenmiştir.

Yapılan değerlendirme sonucunda, yapılmak istenen uygulamanın (video çekimi ve ölçek doldurulması) aşağıda belirtilenlere göre gerçekleştirilmesine Müdürlüğümüzce izin verilmiştir.

1. Öğrencilerin, öğretmenlerin ve ailelerin; okul idarelerinin gözetiminde, çalışmanın amacı ve uygulama süreci hakkında bilgilendirilmesine dikkat edilmelidir.
2. Gizlilik ve gönüllülük ilkelerine dayalı çalışma yapılması gerekmektedir.
3. Çalışma için ailelerden gönüllü katılım ilkesi gereğince izin alındığını belirten imzalanmış onay belgelerinin okul müdürlüğüne iletilmesi ve alınacak yazılı onaylar, gerektiğinde bakanlıkça istenilmek üzere okul idaresi tarafından muhafaza edilmelidir.
4. Uygulama süresince, özel eğitim merkezlerinde yürütülen eğitim programlarının ve etkinliklerinin aksamamasına dikkat edilmelidir.
5. Video kayıtlarının amacı, kapsamı, süresi gibi konularda detaylı bilgi verilerek; öğrencilerin ailelerinden / velilerinden yazılı onay alınmalıdır. Ayrıca izinlerin, başlangıç ve bitiş tarihleri belirtilerek alınmasına dikkat edilmelidir.

SK/AA

Tel (90) (392) 228 3136 - 228 6893
Fax (90) (392) 228 7158
E-mail meb@mebnet.net

Lefkoşa-KKTC

**KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
İLKÖĞRETİM DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ**

6. Başvuru evraklarında ve akademik metinlerde kişisel bilgilerin gizliliği ilkesine özen gösterilmesi gerekmektedir. Söz konusu bireylerin özel eğitim öğrencileri olması ve bu doğrultudaki kişisel karar verme güçlüklerinin ayrıca göz önünde bulundurulması önem taşımaktadır.
7. Kapalı devre bir ağ üzerinde çalışılmadığı sürece; internet çevriminde yer alabilecek her türden yazılı, sesli ve görüntülü verinin kopyalanması veya deforme edilmesi yönündeki riskler göz önünde bulundurularak; internet ortamına taşınmaması yönündeki teknik ve etik sorumluluğun nasıl yerine getirilebileceği gibi hususular dikkatle ele alınmalıdır.

Çalışma uygulamadan önce okul müdürlükleri ile temas kurulması ve tamamlandıktan sonra da sonuçların **Talim ve Terbiye Dairesi Müdürlüğü**'ne iletilmesi hususunda gereğini saygı ile rica ederim.

**M. Bumin PAŞA
Müdür**

SK /AA

Tel (90) (392) 228 3136 - 228 6893
Fax (90) (392) 228 7158
E-mail meb@mebnet.net

Lefkoşa-KKTC

Ek-7: PICCOLO Eğitimi Katılım Belgesi

KATILIM BELGESİ

Sayın .Hande. KARS. DIRMUŐOđLU.....

22.03.2015 tarihinde gerçekleŐtirilen «PICCOLO Ebeveyn-ocuk Etkileşim
Gözlem Formu» eğitimine katılmıştır.

Birgöl
Uzm. Birgöl BAYOğLU
Eğitimci

Yasemin
Uzm. Yasemin YILMAZER
GE-DER Yönetim Kurulu BaŐkanı

